

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

LXVII. évfolyam 2021/2.

INTERJÚ

Kovács Katalin

KÉPZŐMŰVÉSZET

Krasznainé Konczili Éva

IRODALOM

Szentjánosi Csaba

HELYTÖRTÉNETI ÍRÁSOK

PALÓC KONYHA

Nagy Zsófia rovata

TARTALOMJEGYZÉK

SZÉPIRODALOM

Jóna Dávid: A nyár	3
Borda János: A kakukk sorstalansága	10
Konyári Mónika versei	15
Karaffa Gyula: Mikor állott...	19
Balajthy Ferenc versei	21
Olaszka Sándor: A régi gyár és az elhagyott liget	23
Berényi Klára: Szekreter	34
Nagy Antal Róbert versei	39
Szentjánosi Csaba: Jóna Dávid verestestvéremnek	57
Fecske Csaba: Csapda	59
Istenes Tibor versei	68
Csák Gyöngyi versei	86

EMLÉKEZÉS

Csongrády Béla: Új karaktert adott a lapnak – Emlékezés Végh Miklós (1944–2020) főszerkesztőre	5
---	---

NÉPRAJZ

Válogatás Erdélyi Zsuzanna palócföldi archaikusimádság-gyűjtéséből	8
Juhász László: Rusznyák Gyula és a palócokról szóló tanulmányai	40
Koczó József: Száz éve született Együd Árpád folklorista (1921–1983)	69

KÉPZŐMŰVÉSZET

Krasznainé Konczili Éva: Önéletrajzom	17
---------------------------------------	----

INTERJÚ

Sulyok László: Emlékek tengerében – Interjú dr. Fancsik Jánossal	26
Ádám Tamás: Félezer dal, hatalmas slágerek – Interjú Kovács Kati énekesnővel	35
Jóna Dávid: Interjú Szentjánosi (Langstadler) Csabával	51

HELYTÖRTÉNET

Kovács Balázs: A Salgótarjáni Magyar Királyi Állami Gimnázium oktatóinak tudományos, társadalmi és irodalmi munkássága 1939–1946	64
Szenográdi Ferenc: A szécsényi amatőr színjátszás gyökerei	82

PALÓC KONYHA

Nagy Zsófia konyhája	78
----------------------	----

PORTRÉ

- Monostori Tibor: A Palóc Triatlon múltja és jelene: kitekintés
Sztancsik Józseffel 88

VALÓSÁG

- Baráthi Ottó: Szemelvények Salgótarján város gazdaság- és társadalomtörténetének elmúlt 30 évéből (3. rész) 93

SZEMLE

- Lukáts János: Akik nem adták alább... – *Kaiser László: Erkölc és teljesítmény. Németh László – Béres József* 103
- Fancsik János: Üzenet Medvesaljáról – *Farkas Ottó: Koporsó részletfizetésre* 107

JÓNA DÁVID

A nyár

Nyár 1.

Apróvirágos ruhát vett fel a rét,
hozzá gyöngysort – kis patak,
most is hordja kedvenc fűzfakendőjét,
darázsként zsonganak bennem a szavak.

Celofánlepel a folyó hosszán,
egy kidőlt fa unottan könyököl benne,
úgy hajol rá, mint pultra a kantinoslány,
akiben az egész év most benne pihenne.

Nyár 2.

Unott sejtelmesség égett bele a mába,
szellemképes horizont: vihar közeleg,
bele is kezd a nyár az önfeláldozásba,
mérges szellőkkel kergetőzik a meleg.

Magányos varjak hintáznak az ágon,
tollukat borzolja a nyugati szél,
egy-egy vízcsepp akad fenn pókfonálon,
már dézsából öntik a határszélnél.

Nyár 3.

Az eső után a legszebb, párolog és csillog,
a levegő tiszta, miközben súlya van,
egy most született tóban bakcsó pislog,
fállábon áll ő is, van némi párhuzam.

Békák pufolkodnak,
langyos iszapban pancsolják a napot,
szerelmet keresve ugrándoznak,
s szívják mélyre a vízililiom-illatot.

Most minden olyan szép lett,
színeiben gyönyörködik a liget,
virágok, mint egy herendi kávékészlet;
két szarvasbogár bújik össze, magánéleteleg.

Nyár 4.

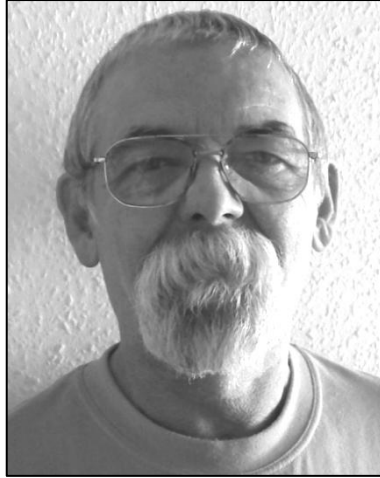
Nyáron az esték mindig szépek,
ahogy narancsköntösben csoszog a nap,
megtelik éjjelre a sárgarigófészek,
megpihen a karón a Juliska-bab.

Elindul lassan az éjjeli járat,
a róka, a bagoly, a borz és a nyest,
itt felmentés jár, nem bűnbocsánat,
hisz gyilkolni szükség, ha éhes a test.

Szép ez a nyár, olyan, mint mindig,
szenvédélyes és buja,
kőkörcsinkehely lilás kis selyme
a szerelemnek nagykapuja.

CSONGRÁDY BÉLA

Új karaktert adott a lapnak
Emlékezés Végh Miklós (1944–2020) főszerkesztőre

Örök körforgás az élet, s ebből következően nemcsak a születést, az elmúlást is magában hordozza. E törvényszerűség valamennyi élőlényre vonatkozik, de közülük egyedül az ember van tudatában földi létének s egyszersmind pályafutása végeztének. Érzelmileg azonban nem könnyű ezt felfogni, elfogadni, s a szomorú, visszafordíthatatlan tények lelki feldolgozása annál nehezebb, minél közelebb állótól vagyunk kénytelenek véglegesen elválni.

Az én alábbi búcsúszavaim – amelyek természetesen nemcsak a magam, hanem a Palócföld valamennyi volt és jelenlegi szerkesztője, munkatársa, olvasója nevében fogalmazódnak meg – korántsem szokásos előzmények után, enyhén szólva különös szituációban születnek, mint-hogy megmondani sem tudom, hány éve találkoztam utoljára az eltávozottal, Végh Miklóssal. Mégis e sok esztendő sem tudott közénk állni, olyan szoros volt a korábbi kötelék. Gyermekek- és ifjúkorunk jó néhány éve ugyanabban a salgótarjáni nagyállomási házban – tekintve, hogy apáink vasutasok voltak – telt, s szabadidőnk jó részét sötétedésbe hajló

adás futballcsatákkal, a szemközti hegyre való romantikus kirándulásokkal és persze sok-sok – életkorunknak, érettségünknek megfelelő komolyságú, színvonalú – beszélgetéssel töltöttük. Aztán véget értek az itthoni iskolás évek, mindketten egyetemre, az ELTE-re kerültünk, én három évvel korábban – minthogy annyival voltam idősebb – diplomáztam. Hazakerülvén először mindketten tanítottunk különböző középiskolákban, majd Ő is, én is az akkori kulturális szakigazgatásban kaptunk megbízásokat, majd Végh Miklós 1973-ban a Palócföld főszerkesztője lett, én pedig hol a szerkesztőbizottságnak, hol a szerkesztőségnek voltam a tagja. Igazi, parázs vitáknak helyet adó szellemi műhely volt az 1975-ben létrehozott Arany János utcai szerkesztőségi iroda, ahol rendszeresen összejöttünk döntést hozni, de csak úgy találkozni, beszélgetni is.

Az új főszerkesztő olyan személyiségeket követett, mint Bobál Gyula, Mlinárik István, Csizmadia Géza, Csukly László és Kojnok Nándor. Ők – ilyen-olyan mértékben – valamennyien korszakos jelentőségű alakjai voltak a folyóirat 1954 óta gyakorlatilag folyamatos történetének, de Végh Miklós is joggal tartozik e tiszteletet parancsoló sorba, annál is inkább, mert nem kevesebb, mint éppen tíz esztendeig töltötte be – elsőként úgymond főállásban – ezt a felelősségteljes funkciót. Ebbéli munkássága rangját azonban nem az időtartam fémjelzi leginkább, hanem a lap teljes mértékű, mondhatni radikális megújítása. Formailag a klasszikus folyóiratszerű külső egy nagyobb méretű, átlagosan mintegy harminc oldalas úgymond füzetre cserélődött, s évente hatszor jelent meg a megyei tanács művelődési osztályának kiadásában. Ennél is fontosabbak azonban azok a tartalmi változások, amelyek zöme Kassai-Végh Miklós – amely nevet az 1973/2-es számtól használt – kezdeményezésére, hitvallása szerint valósultak meg. Meghonosította a címlapon kezdődő, a borító belső oldalán folytatódó, főként társadalompolitikai jegyzeteket, ha úgy tetszik, vezércikkeket. Az elsőt még a szerkesztőség jegyezte, hangsúlyozván a megújulás lényegét, azt a törekvést, hogy közvetlenebbül és következetesebben szolgálja a lap a társadalmi közéletet, közgondolkodást befolyásoló folyamatokat. Aztán egyre többször a főszerkesztő írta ezeket az általa aktuálisnak vélt kérdésekről, például a közös eszmecserék, a viták fontosságáról. Bár nem szenvedett hátrányt a megye gazdag kulturális, szellemi értékeire, hagyományaira való figyelés sem, a fő profil a *Változó valóságunk* – már a címevel is orientáló – rovatban öltött testet, amely műfajilag elsősorban az irodalmi szociográfiákban, szociológiai jellegű riportokban s ilyen dolgozatokat író szerzők támogatásában volt tetten érhető. 1976-tól gondozott több Palócföld Könyvek sorozatban

megjelent kötetet. 1977-ben Madách-díjjal tüntették ki. Az ő főszerkesztésében megjelent utolsó lapszám az 1983/6-os volt, amely azonban már azon év 1. számától ismét a szokásos folyóirat-formátumban látott napvilágot. A főszerkesztő még néhány évig a megyében munkálkodott, de 1986-tól már véglegesen a fővárosban töltött be felelős beosztásokat. Számos lapban írt verseket, kritikákat, publicisztikákat is, Nógráddal való kapcsolata azonban – nyilván az ő akaratából – teljes mértékben megszakadt.

E sajnálatos tény azonban nem feledtetheti azokat az eredményeket, amelyek a nevéhez fűződve végérvényesen, feledhetetlenül beíródtak Nógrád szellemi történelemkönyvébe. Annál is inkább, mert – mint az 1974/6-os szám bevezetőjében írta – a józan, megfontolt cselekvésre kell, hogy essék a hangsúly, az egyes emberre jutó teendők tényleges elvégzésére, a társadalomnak hasznot hajtó konkrét, minőségi cselekvésre. „Olyan tevékenységre, amit nem fertőz kisszerűség, értetlen akadémikuskodás, vagy akár a szűk látókörű óvatoskodás, de nem mételyez megsemmisítő nagyvonalúság, parttalan hebehurgyaság sem...” Szeretném hinni, hogy mások is így látják: Végh Miklós saját munkássága mércéjének is tartotta e meggyőződését.

Válogatás Erdélyi Zsuzsanna palócföldi archaikusimádság-gyűjtéséből

Erdélyi Zsuzsanna néprajzkutató, az archaikus-apokerif népi imádságok Kárpát-medencei gyűjtője ez évben lenne 100 éves. Emlékezve munkásságára a 2021. évi lapszámainkban a palóc területen gyűjtött imádságszövegekből adunk közre néhányat.

Harmadnaptú Szent Fiamot keresem

Mikor az Úrjézus a földön járt,
Jeruzsálembé szállást nem taná't,
Bemenvén egy házba, vendégfogadóba:
Dicsértessék a Jézus! Nem annának-e
az Úrjézusnak
az ő érdeméén szállást?
Honne annék az Úrjézusnak az ő érdeméén szállást,
Van nékem házam,
Három vetett ágyam,
A legszebbikbe fektetem az Úrjézust.
A fejnél kel a Nap,
A lábánál a Holdvilág,
Az úgy tündöklök, mint a világ.
Város végén van egy kis kápolnácska,
Abba mongya Szent Péter a szentmisét.
Odamenvén Mária,
Kérdi Péter Máriát:
Mér' jötté' te ide?

Honne jöttem vóna,
Harmadnaptú Szent Fiamot keresem.
Térgyig vérbe állva,
Könyökig könnyübe,
Szent szakállát szaggatták,
Szent haját rángatták,
Büdös nyá'val köpdösik,
Vaskesztyűvel arcon verik.
Aki ezt a kis imáccságot elmongya,
Úgy mene mennyeknek országába,
mint a korozsbéli
kisgyermekecske.
Én kimenék én ágyambú',
Mint Úrjézus koporsómbú',
Fejem fölött egy szent kereszt,
Azon vagyon három angyal,
Az egyik őriz estétű éjfélig,
A másik éjféltű hajnalig,
A harmadik uto'só órámig, ámen.

*Nógrádmegyer (Nógrád m.), 1970. márc. 21.
Beszre Andrásné Vadas Margit, 1889. Karancsság (Nógrád m.).*

Mér sírsz, mér rísz?

Ha kimegyek ajtóm elejbe,
Föltekintek a magas mennyekbe,
Ott látok egy aranyos templomot,
Kívül aranyos, belül irgalmas,
Abban mongya Szent Pál, Szent Péter az új misét,
Arra megy a Boldogságos Szűz Mária sírva-ríva,
Kérdi tőle Szent Pál, Szent Péter:
Mér sírsz, mér rísz, Boldogságos Szűz Mária?
Hogyne sírnék, hogyne rínék,
Mikor még a hajamat fésültem,
Szent Fiamat elvesztettem.
Ereggy a kis templom elejbe,
Ott látod a te Szent Fiadat
Könyökig vérbe,
Mély gödörbe vagdossák,
Tövisekkel koronázzák,
Aki ezt a kis imáccságot este-reggel elmondja,
Megnyittatik annak a drága szép mennyország ajtaja...

*Hasznos (Nógrád m.), 1970. nov. 10.
Prezvenszky Jánosné Szabó Katalin, 1903.*

Jézus fogja jobb karomat

Óh köszöntöm a Boldogságos Szűz Máriát
Evvel a három angyali üdvözzettel,
Köszöntötte 366 angyalával,
Jézus fogja jobb karomat,
Mária fogja bal karomat,
Vigyétek fel mennybe,
Köszöncsétek fel a Krisztus malasztjával.
Ajánlom ezt a kis imáccságot
Magam nevemre való szentér,
Sugarolja fel az egekbe, ámen.

*Sirok (Heves m.), 1970. nov. 5.
Borics Józsefné Kun Rozál, 1902. Kókaút (Heves m.).*

BORDA JÁNOS

A kakukk sorstalansága

Falum határában, a Dong-ér gátja mellett frissen felszántott árpartarló barázdái között kutattam bizonyító leletek után egy középkorban eltűnt falu nyomait keresve. Edények cserepeit, állatcsontok darabjait, kemence-tapasztás törmelékét vetette fel az eke imitt-amott. Telt szépen a gyűjtő-izsák, ám a nap tüzes korongja zenitre hágott, delelőre parancsolva minden épeszű élőlényt. Vonakodva bár, de én is elindultam árnyékos pihe-nőhelyet keresni... Mint egykor szüleim, s azok felmenői tették aratás-kor, vagy más, fárasztó nyári munka idején.

Miközben a tájat uraló terebélyes nyárfa felé tartottam, kiszikkadt torokkal és tompult elmével azon gondolkodtam, leginkább milyen jelzővel lehetne illetni így, július elején ezt a hőséget. Rekkenő? Elviselhetetlen? Izzó, pokoli vagy perzselő?

Felhő nélküli, fakó kékséggel szikrázott az égi katlan, szinte sistergett a páráatlan levegő. Hunyorgó szememet gyötörte a fény, a sapka ellenzője alól gyöngyöző izzadság lefutott az orrgyökömön, majd a szemüvegkeret alsó ívén, és poros hályogcsikká száradt a lencsén. A távolban mezei pacsirta fekete pöttye remegett a magasban, hangja nem hallatszott el hozzám. Nem tudtam eldönteni: szapora szárnyverdesését, a tollain csillámló napsugarak játékát vagy a levegő délibábszerű vibrálását látom...

Magas tajtékot verve zúgott, susmorgott a víz a zsilip alatti kövezésen, hús permettel frissítette a parti sás közé keveredett lapu húsos leveleit. A csomoros törzsű, vén feketenyár koronája a Dong-ér fölé hajolt, gyökerei vonagló ujjakként markoltak a réti föld televényébe. Tisztelettel simítottam meg tenyeremmel a legalább másfél-két évszázados, barázdált kéreg hegeit: – Mi mindennek lehtétl tanúja, öreg topolya! Talán már ükapám-nak is adtál déli enyhet... Hej, ha te mesélni tudnál!

Leheveredtem, egy deréknyi vastag gyökér föld feletti ívét használva fejtámaszul. Alig helyezkedtem kényelembe, amikor a szemközti füzes rejtekében megszólalt a kakukk. Mennyire várja tavaszt hirdető szavát minden áprilisban az erdőt-rétet járó vadász, horgász, mezőgazdasági munkás és természetkedvelő! Régen hány hiszékeny ember fogadta reménnyel ennek a csalárd, tollas vátesznek a megnyilatkozásait jövőről,

gazdagságról, tűzvészről és gyógyulásról, a remélt életevek számáról: „Kakukkmadár, mikor lesz nyár, hány évig élek én?”

– Khu-kuk!... Khu-kuk!... Khu-kuk!...

Önkéntelenül számolni kezdtem kiáltásait, s a lassú számolás elandalított, mintha alvásra készültem volna. Szemhéjaim meg-megrebbentek, de már szinte kívülről hallottam mélyülő szuszogásomat. Úgy éreztem, hogy kibontakozó álmom fentről, a lombok közül pereg rám, látomásként lengedezve: talán az Idő szítalta felettem a rég elporlott, múltbéli valóságot...

*

A leány egyszerű, hosszú vászonszoknyájának alját elől feltúrta a korbca, az üres csobolyót¹ kötélfülénél fogva a hátára vetette. Meztláb, sietős léptekkel haladt a vízfolyáson átvezető fahíd felé. A parton megállt a fiatal, égre törő nyárfa alatt, leoldott fejkendőjével felitatta a verejtéket arcáról, nyakáról. Messziről kakukk egyhangú szólama ismétlődött, majd elhallgatott.

– Kakukkmadár, azt kérdöm én, férjhön mögyök-e az idén? – skandálta félhangosan a rigmust, szinte csak magának. Rövid ideig hallgatózott, majd gyöngyöző kacagással felnevetett, a madár válaszát hallva: – Kakukk! Ka-kukk!

– Hát te mit tétlenködsz itt, Julis? Nem a répaegyelőkön vagy beosztva mára?

Ijedten fordult hátra a határispán érdes hangjára: – De, ott vagyok, kulcsár úr, csak elfogyott a vizünk, azér' kűdtek a madarasi csordakúthon.

– Elviszlek én a csészán, nem köll cipekődnöd se! Oszt még marad időnk másra is... – lépett közelebb a durva bajszú, köpcös férfi. A cselédlány hátrálva igyekezett menekülni, de támadója ravasz csellel a csalit sűrűje felé terelte.

– Ne húzóckoggyál, maj' kakukkolok én neköd! Jó 'jaz mindönkinék! – lihegte vigyorogva. Váratlan öleléssel magához rántotta a lányt, és a vászoningen keresztül belemarkolt a mellébe.

– Haggyon mán! – könyörgött Julis. Próbálta a pusztagazda fogását lefeszegetni magáról, s közben undorral hajolt el a közelítő borszagú, pipabűzös lehelet elől. – Engeggyön, hajja? Párom van, ősszel férjhön mék! Nem tud maga annyit ígérni, hogy mögájjak magának!

– Ígérni nem, de elvönni, azt tudok! – acsargott a kulcsár. – A prádés kocsis² Rókus a vőlegényöd, ugye? Egy szavamba kerül, oszt visszakerül

¹ csobolyó: dongákból készült lapos vízfordóedény

² parádés kocsis, az úri hintó hajtója

ökörfogatosnak! Osztán mi lössz, ha apád mög nem kap gyüvőre kishaszonbérbe fődet? Éhön döglötök!

A nincstelen zsellér lánya lehajtott fejjel állt. Kibomlott haja alatt, arcán csorogtak a könnyek. Ujjai tétován megindultak az ingkötő pántlika felé... Már majdnem hajlott rá, hogy meghozza a kizsarolt áldozatot, de hirtelen eszébe villant egy lehetőség, és félbe maradt a mozdulat. Esdek-lőn felemelte ázott pillájú tekintetét, és összetett kézzel rimánkodott: – A Jóistenre kérem, ne alázzon mög a tekintetős úr! Épp’ most vagyok tisztulásba’. Tuggya, a havibaj...

– Hát, nem bánom! Három nap múva, szombatra a libákhon tőszlek; egyedül hajtod ki őket a Paléra, én majd arra kerülök valamikó. Vasárnap már mög is gyónhatod! – heherészett idétlenül a férfi. – De ha akkó is ellenközöl...

– Mindönt mögtőszök, kulcsár úr, amit parancsol! – Julis felkapta a csobolyót, s néhány pillanat múlva már a híd gerendáin csattogott a talpa. A pusztagazda a zsákmányszerzés elégedettségével nézett a karcsú lány után, majd elindult a dűlőúton félreállított homokfutó kocsí felé.

Egyenesen a Délitóri csárdához hajtott. A szárnyékhoz kanyarodva megoldotta a hámkötél hurokját, levette a szürke heréltről a fejjőt, és zabostarisznyát csatolt fel helyette. Egész délután az eperfa alá kitett asztalnál pipázott, egyik meszely bort ürítve a másik után. Szemmel tartotta az arra járókat, dolyfős utasításokat kiabált a majorba tartó szénásszekerek kocsisainak. Alkonyatkor már botladozott a nyelve. Bent, az ivóban szóváltásba keveredett két tisztántúli ismeretlennel, akik előtt azzal hetvenkedett szószátyár részegségében, milyen engedelmes lányt kerített szeretőnek.

– Szamár se való kend alá, nemhogy lány – szólt csendes nyugalommal egyikük, aki csikósgúnyját viselt. Kiköpött az agyagpadlóra: – Még azzal se tunna tisztősséggel bánni...

– Maj’ tanútok tik tisztősségöt a bitón, ha rátok küdöm a pandúrokat! – tajtékszott sértődötten a kulcsár. Az idegenek nem válaszoltak, csak kissé egyenesebbre húzták ültükben magukat. A csikóskalapos maga elé tette a karikába szedett fonott szíjostort, társa hosszú nyelvű kanászbaltáját akasztotta le a szék támlájáról. A pusztagazda sípoló lélegzettel, imbollyogva állt, nézte őket egy ideig, aztán elbődült: – Gazduram! Kűggye ki a legényt, segjőn befogni!

Kitántorgott a csillagfényes estébe. Kisvártatva a cséza rugójának nyekkenése, kerekék zörgése, szapora patadobogás hallatszott. Ekkor a két pásztorféle ismeretlen felcihelődött, és halk, tisztelettudó „Isten mögálgya!” után ők is belevesztek a sötétségbe.

A ló sötétben is tudta a járást hazafelé. Riadtan tört ki a kikoptatott nyomból, amikor a magányos nyárfa kanyarjánál a könnyű homokfutó megbillent az oldalról ránehézkedő teher alatt. Elhaló hörgés, majd súlyos test puffanása hallatszott. A szürke lesunyt fülekkel vágtatott még egy ideig, de amint a hancsikos gyepről visszatalált a kijárt földútra, prüszkölve fújtatott, és csendes ügetéssel haladt tovább az uradalmi major irányába.

A határispán düleedt szemmel arrafelé nézett, ahol a Göncöl rúdja belebeleakadt a Tiszát szegélyező erdőszáv szuroksötét fodraiba – de már nem látott semmit. Hátán feküdt, a nyárfa alatti szederindásban. A szúrás közvetlenül az órazseb felett érte, ferdén felfelé, a rekeszizmon áthatolva. Reggel találtak rá az agyagásóba igyekvő béresek.

Nagy erőkkal, sokáig kutattak Szegvár és Mártély térségében a két betyárküllemű legény után, de soha nem kerültek kézre. Annyira egyértelmű volt a bűnösségük, hogy a pandúrok más irányba meg sem próbáltak nyomozni... Pedig a végzetes dulakodás közben ezt hallotta utoljára a kulcsár: – Ezt kapod, te mocskos kakukk, nem Julisom ártatlanságát!

*

– Khu-kuk!... Khu-kuk!... – hangzott felettem a lombkoronából. Kinyitottam a szemem, de a feltámadó lágy fuvallatban úgy repdesett, tapsikolt a sok háromszögletű nyárfalevél, hogy sehogy sem bírtam kifigyelni a madarat.

– Khu-kuk!... Khu-kuk!... Kece-rece... – A szólam vége gúnyos kacarászásnak tűnt.

– Ne vess csak, csúfolódj! – gondoltam. – Ma már nem hiszi el senki a hazugságaidat... És csak szánni tudlak léhaságodért: más madarak fészkébe lopod cafkamód termékenyült tojásaidat, hogy a pázásra fordíthasd minden idődet, egyre-másra változtatva gavallérjaidat. Nincs szerelmed, nincsen párod, akivel összefogva didergő lázban költenéd ki utódaidat; nem élheted át fejlődésüknek csodás pillanatait, nem taníthatod őket repülni, élelmet szerezni... Nem nézhetsz boldogan kecses szárnyalásuk után, és nyár múltán, az Afrikába vezető hosszú úton nem inthetsz vissza rájuk büszkén a csőröddel, a hátad mögé: – Velem jönnek... Az idei családom!

Hanem – mindennek tetejébe – jól vigyázz, kakukk! Úgy hallom, a butának gondolt, kihasznált madárkák mind több fajtája képes már felismerni fészkében a kakukktójást, és ha nem bírja kivetni onnan, akkor sem hajlandó kotlani rajta. Igyekezz hát lépést tartani az evolúcióval: ta-

nulj meg fészket rakni, fiókat költeni és felnevelni, mert egyszer csak a Vörös Könyvben³ talárod a neved – önhibádból!

Igyekezz, hogy legalább az én életemből ne hiányozzon az a kendermagos mellényű, szürkefrakkos ajtónálló, aki oly túlcsondult boldogsággal jelenti be az érkező Tavasz hercegnőt... Aki belefeledkezve mindegyre a begyakorolt mondókát ismételgeti, pedig a bájos hercegkisasszonyt már régen magához ölelte napsugár-koronás királya: a Nyár.

Krasznainé Konczili Éva: Fióka (22x31 cm, tus-papír)

³ ~ vagy Vörös lista: a kihalással veszélyeztetett fajok jegyzéke.

KONYÁRI MÓNIKA

Anyámnak kérem...

Adjatok hát!
Valami égi élesztőt adjatok!
Holnapot, szebbet dagasztok belőle,
mit csontsovány tenyerébe rakhatok.
Hadd süssek tegnapi kedvet, hitet,
besárgult jelent aranyra.
Belesütném, mint Isten a Napba,
a fényt, az életet.

Adjatok hát!
Valami kelesztőt, élet-kovácszt,
hogy újra lebbenjen, mint a pille-szoknya,
erőt, hogy izzadt lepedőit tisztára mossa,
s az égre teregesse átöblített hajnalát.

És ti Angyalok, várjatok még!
Csak dalolva gyertek! Örülni,
hogy újra gyermek, s ünneplő jókedvét
magára ölti, ragyog, énekel...
s tündöklő, mint a Nap.
Mint az Ég.

KONYÁRI MÓNIKA

Megszelídülve...

...mint napvitorládába befogott Napod,
úgy vagyok-
halvány, átsejlő
sugárnyi alkony.
Nem követellek,
kísérlek csak puhán,
mint szél után a szirom-rezdülés.
Vagy hajnali fák levelén
villanó bársony-harmat,
betakarlak,
tükrös fényt fonok köréd.
Már nem perzselek,
mint rég a szikra-szó,
felszálló pernyeként
sodródok csupán feléd.
Néha mögéd táncolok,
hogy árnyékkod legyek,
álmodba álmodom magam,
s gyöngyöket szórok a kékezüstre...
Mert csak szeretlek.
Engedőn,
megszelídülve...

KRASZNAINÉ KONCZILI ÉVA

Önéletrajzom

Krasznainé Konczili Éva tanár, festőművész, grafikus, illusztrátor, kézműves (nemez tárgyakat készít) alkotásait mutatjuk be lapszámunkban. Folyóiratunk szerkesztősége arra kérte, hogy meséljen életéről, munkásságáról.

1966. október 8-án születtem Mátészalkán, iskoláimat Nyíregyházán végeztem. A Bessenyei György Tanárképző Főiskolán matematika-rajz szakos tanári diplomát szereztem 1989-ben. Mestereim: Berecz András festőművész és Székelyi Edit festőművész volt.

1989-ben költöztünk a Nógrád megyei Nagyorosziba, ahol matematika-rajz szakos tanárként kezdtem a tanári pályámat. Amatőr kiállításokon szerepeltem többször képeimmel, így Nagyoroszipan, Rétságon, Vácott, Pásztón, Salgótarjánban is. Négy gyereket szültem, a nevelésük alatt alig

vagy nem festettem, rajzoltam. Képeimet általában elajándékoztam, szétosztam barátaim, rokonaim között.

Férjem, Krasznai (Karaffa) Gyula két könyvét illusztráltam: *Épphogy csak beszélek*, *Csunnyamesék*, illetve néhány verseskönyv borítóját is én készítettem, például Százdi Sztakó Zsolt vagy Csáky Károly könyveihez.

15 éve tanítok a pataki Szent Ambrus Katolikus Általános Iskolában, itt is matematika-rajz szakos tanárként.

Tagja vagyok a Rétsági Körnek, amely a környéken élő profi és amatőr alkotókat gyűjti egybe. A Kör kiállításain mindig szerepeltem, ahogy immár három éve a Szécsényi Őszi Tárlaton is.

Díjaim nincsenek, de ez soha nem is volt cél, az önkifejezés lehetőségét látom az alkotásban.

Krasznainé Konczili Éva: Építőmester (70x55 cm, acryl-farost)

KARAFFA GYULA

Mikor állott...

Eccer Jézus bément egy faluba, hol tanítványival letelepedett egy nagy fa alá, oszt elkezdett nékik, meg azoknak, kik kíváncsiak vótak, tanítani a mennyeknek országíru. Ámde hejába es, merhogya ebbe a faluba olyan hitványok éltek, hajják, hogya nem hitték el rulla, hogya ű a Jézuskrisztus. Akarmit es tett, vagy mondott, máncsak istentagadónak, meg gyalászkodónak monták, mignem eccercsak eléállott a tömeg elé egy vénségessen vén öregember.

No, mongya a tömegnek az öreg, majd én kiszedem ebbül az emberből, hogya valóban ű é a Jézuskrisztus, mer van énnékem egy biztos mőccerem erre, van egy kérdésem, mire ha tuggya a választ, amán csak valóba ű. Oszt akkor jobb, ha nem pickájjuk, hanem szót fogadunk néki mindenbe, hajjátok!

No, odament az öregember Jézusho, oszt mongya néki:

– Moncsak nékem te ember, ha tudod, meg ha te vagy a Jézuskrisztus, hogya mikor es állott élettyibe Jézus féllábon? He?

– Hát bátyám, erre a kérdésre nem nehéz a válasz, hát akkor állottam én féllábon életembe, hajja, mikor felléptem arra a számárra, mi Jérusálembe bévitt éngemet.

– Hijjnye, azáldóját, hajjátok, – monta az öregember – ebbiza valóba a Jézuskrisztus, hát menten süvegejjük meg, hajcsunk térgyet es néki, oszt fogaggyunk szót az égi üdvünk mián!

No, így esett, hogya felismerték színrül színre a Jézuskrisztust, oszt megtért a bűneitül abba a faluba a sok ember, meg asszony, meg gyerek, oszt lássák, mindez csak egy tanálókérdésnek vót köszönhető. Meg egy bős öregnek. Meg egy szürke számárnak.

Hejj, ha minden ilyen eccerű vóna a földön, de jó es vóna! Egyébiránt jobb, ha tuggyák, ez a mese es Szabó Géza bácsitul vagyon. Láccik, hogya egy mesélős ember a!

Krasznainé Konczli Éva: Mikor állott...

BALAJTHY FERENC

FÉLárú MENETjegy
(Filocentrikus tér/í/tőerő)
(Karant/ének/ XV.)

Égi vándor milyen vonatra száll majd,
Ha megrezzenti egy csendes fuvallat?
Félárú menetjegy, gyászkendős árnyak,
Míg kötött pályán, szabadon haladhat.

Bezárul az ég, – ha megnyílik a Föld,
Nagyreményű özvegy, s titkos szerető,
Orgonát fáról csenő, kamasz kölyök, –
S Maghasadásban az összes térerő(d)!

Kétes bolygóbolyongás, visszaút nincs,
Piros táblával egy szárnyas angyal int,
Forog-csattog a kerék csillagok között.

Egyszeri, s megismételhetetlen körök,
Ha megnyílik a Föld, – bezárul az ég,
Félárú menetjegyre ez épp, hogy elég!

BALAJTHY FERENC

Keresztvivők fájdalma
(Karant/ének/ XVII.)

*„Hisz arra született az ember,
Hogy szeressen és szeressék.”
(Szilágyi Domokos)*

Mi soha nem hagyhatjuk el egymást!
Mert míg falnak csapkod a zord Idő,
Visszaáll mind, ki egykor már kidőlt,
Kezed a gyökér, – mellem a hegyhát.

Mi szeretni kész, mára mind egy már,
Kivérzett pillanat, – szép szemfedő, –
S gyertyaláng szeret, szívmengető,
Bár megannyi fájdalom, mi vár ránk!

Idő, sebet gyógyít, – vagy épp sebez, –
Nemlétnek majd furcsa értelme lesz,
Csendben a sírám, – elapad a panasz.

Megváltó keresztkín, mindig remény,
S árad, Győzhetetlen Nagy Tengerré,
A könnypatak, mit a fájdalom fakaszt!

OLASZKA SÁNDOR

A régi gyár és az elhagyott liget

Nem emlékezett a szívére. Egy hangra várt. Lehúzta a redőnyt, hogy ott-honosabban érezze magát. Minden a gyár tulajdona lett, ami bement a kapun. Az öreg szívére is az lehetett írva: a Salgótarjáni Acélgvár tulajdona.

„Hogyan emlékezzen?” – erre gondolt a kórházi ágyon ülve. Név, dátum, hely, év, nap, hónap, évszázad, korszak, ezred. Virág helye, gerinc, térd, csábítás, telek, végrendelet, ajak, séta, csók, lehullott levél, madár, nap ül az ágakon, diódarálás, szaloncukor, cigi, tableta, kesztyű, bogár, lakóhely, test, test, test. Micsoda teste volt!?

„A Magdus jó lány és rossz lány.” Érezte, hogy nagyon öreg már. Olyan puhán beszélt, alig volt emberi. A pizsama kudarca volt ez a kórházi szobában. Kezei földrengések. Csak azért hosszabbodtak meg a percek, hogy emlékezni tudjon. Papírcsónakok lógtak a szobából félig látszódnó nővérpult felett. „Azok valamelyike viszi majd a lelkét egy másik világba” – gondolta. Azon tűnődött, hogy már nem a gyárban dolgozik. Egyetlen munkája volt, hogy néha sétáljon a nővérekkel az ágytól az ajtóig. Az úton levés lett a feladata.

Csíkos szatyrába csomagolta legfontosabb holmijait. A kórházi ágyon nyugtalanul átvirrasztott éjszakákon hallgatott bolygók visszhangjait, hiszen a szilárd anyagok jönnek-mennek, a lépések fájdalmait, amiket az ágy végétől az ajtóküszöbig tett, a szeretethez szükséges dolgokat, kávécsészét félig tele, csillagok alakját, madarak hangját, vércseppek rózsarügyeit. A szerelme szeméből kiugrott egy szarvas, hallotta hívását, morfiumoztak egy beteget a szomszédos kórteremben, a könnycseppektől vizes szarvast kezdte követni. Félt az úttól, mint a tűztől, de mennie kellett a szarvas után, követnie kellett a völgybe. Szinte szárnyra keltek a bokái. Úgy mászott át a kórház zöld kerítésén, mint az utolsó óraütés úrén esik át az élet. Úgy vágott egy hang a fejébe, mint az Acélgvár kürtje annak idején a levegőbe.

Végigment a kórháztól a fél városon át pizsamában, egész az elhagyott gyárig. Nem használt sínek vezettek a hatalmas vaskapuhoz a főbejárat mellett. Az öreg emlékei, mint egy szellemvonal robogtak be azon a sínen, a gyár kapuin túlra. Csupa port és vért látott az Acélgvár helyén.

Akkora pusztítás ment végbe, hogy az öreg is csak szürke tekinteteket tudott vetni a néhai munkahelyére. Hatalmas szoborlány feküdt a főbejárat lépcsőjén, olyan volt, mint a Lóth felesége. Az egész gyárat lesújtotta Isten tüze, az izzó idő. Ahol járt, kelt a régi cimborákkal, csak hatalmas vasdarabok voltak, mint széthajlított szívek szertesét.

A kitört ablakokon ki-be lengtek a dohos függönyök, mint kísértetek leplei. Még az öreg is látta, hogyan folyik a mészárlás: a gyom az ajtókat fojtogatta. A fekete kémény sötétén emelkedett ki a fémhulladékhegyek közül. A penészes kőtörmelékek kupacából kinyúlt egy kéz, és mint egy koldus kérlelte az öreget, adja oda a szemeit.

A szarvas a liget felé szaladt. Az öreg követte. Hosszú út a liget annak, akinek semmi helyismerete nincs. Olyan volt aznap az egész liget, mint a sorsa, hosszú és szomorú álom. Vörös tobozok heverték mindenütt, mint véres, emberhúst járt, gigászi löszerek, látni lehetett, ahogy a liget napsugarakkal lövi a gyárat a fák lombkoronái közül.

Elfelejtett sírni, mint a Dolinka, pedig sírni akart. A Dolinkában volt kint, ahol egykor az ég kék és fehér gyöngyfátyollal díszítette a Magdust. Első csókjuk helyén parkoló lett. Villanyoszlopok fűrdtek az égbe.

Úgy ettek itt egykor sorban ülve a kollégákkal a padon, mint a seregélyek. Mindenki vilásképe lötyögött, mint korsóban a sör. F fiatalok voltak és erősek, belekötöttek a megdöbben salgótarjáni tavaszba. Kis szalonna, sör, és már énekelték gögösen az erejüket. A vágy kínjával együtt különleges és gyors étel, a Dolinkában rakott tűz és szalonnaillatú füstje. Meg a friss paradicsomé, paprikáé és hagymáé. A medvebarlanghoz mentek először együtt, de női szívre vadászott, és Misi olyan férfi volt, aki inkább ment volna medvével öltre pusztá kézzel, mint lány szívéért viaskodni, de Magdus miatt elindult a rengetegbe. Indiánnak öltözött gyermekek láthatatlan kivégzettei szaladtak át a fák törzsein, holtak fekete árnyai. Bogyós bokrok között, a liget sötétjében, hol csak a látnokok mehetnek. Lusta és szomorú patak csordogált a kövek között, mint a Misi saját szerethetőségébe vetett hite. A holtak szerettek szórakozni az élőkkel. Direkt tévútra csalták az idegent a ligetben. Úgy simogatta meg Magdus arcát, mint a szél simítja el vadak lábnyomát a földön. Mint a gyerekek nyilai, repkedtek az érzések a szívében. Odahajolt a lányhoz, és megcsókolta, mondván, hogy így támasztaná meg, hogy el ne essen valamelyik ágban. Misi bácsi szinte táncolva ment hazafelé a sápadt hold alatt. Úgy tévedt a szerelem közepébe, ahogy az elbűvölő ligetben lehet csak eltévedni. Bátor-zöld fenyőszíve volt, ahová mókusként befészkelte az öröm. A mese fele legalább igaz? Ezt kérdezték az árnyékok tőle.

Sivár, tompa homokon csoszogott, átbotorkált a vörösebb talajra, a melankóliára. Látta, hogy turisták, akik emblémákat véstek a fák törzseibe, tüzet raknak áldozni a liget szellemeinek. A fekete árnyak Magdust más férfi karjaiba lökték. Az öreg sírni kezdett. Eszébe jutott, hogy kurjongtak az indiánok a rengetegben. Közben bezárt a gyár, egyre kevesebben jártak ki a ligetbe. A liget is pusztulni kezdett. Megszakadt akkor a szíve. A fekete árnyékok a holtak tisztására vitték. Üvegtó-szeméből szeleden ivott az ég, mint egy büszke szarvas.

Szellemek elhagyott országa már a liget. Misi is, Magdus is árnyékként szalad a holtak sűrűjében. A természet talán megjavítja a romokat, ahhoz gyűjti a holtakat. Addig reménytelenül alszik a gyár és a liget.

Én pedig nézek egy fiatal lányra a Dolinkában. Tudom, hogy a szívnek titokban egy csomó ünnepe van, amit meg is tart. Hirtelen öröm a semmiből. Megtetszik neki valami. Furcsa hely ez a szív. Olyan, mint egy fantasy-világ. Különleges, ismeretlen szokások, elképzelhetetlennek tűnik, mégis a valóságról szól, csakúgy, mint egy álom. Miről szólt? Ilyen nincs! Ettől a lánytól ünnepel a szívem. Talán egy régebbi életben elhagyott, én pedig belehaltam, hogy várok rá, most pedig egymásra találtunk újra? Léteznek tökéletes pillanatok. Ez az, mikor nézem őt a ligetben. Hiszek benne, hogy a nagy találkozások, mint szellemek, eltűnnek, hogy újbóli felbukkanásukkal felzavarják az embert.

A „gyár” (Tajti Bálint fotója)

SULYOK LÁSZLÓ

Emlékek tengerében

Interjú dr. Fancsik Jánossal

Dr. Fancsik János nyugalmazott belgyógyászt, reumatológus főorvost, szenvedélyes, többször díjazott fotóst, Nógrád megye és Salgótarján díszpolgárát szűkebb pátriánkon kívül is ismerik. Pécssett szerzett diplomát, feleséggel tért vissza szülővárosába. Itt különböző kórházi osztályokon szerzett gyakorlatot, s lett később megyei kórházigazgató, országgyűlési és önkormányzati képviselő. Könyvei jelentek meg, például *Vallomások a Karancs-Medves vidékéről*, saját színes tájképeivel, vagy a *Rokkantteleptől a Vásártérig* című memoárkötet, melynek mellékletét pedagógus-felesége, Csaba Mária Salgótarjánról készített festményei töltik ki. Negyedik éve özvegyen él Rákóczi úti otthonában, karnyújtásnyira a Vásártértől — ma December 8. tér —, ott, ahol 1956. december 8-án csődöt mondott a józan ész.

Elöljáróban, úgy gondolom, közölni illik, hogy több évtizede ismerjük egymást, s mint szomszédok, tegeződünk. Az évek során gyakran cserélünk véleményt az 1956-os forradalomról és szabadságharcról, benne a salgótarjáni sortűzről. Ezt most a nyilvánosság előtt is megtegyük.

– *Kezdjük személyes vonatkozásokkal. Salgótarjánba ezrével érkeztek családok a XIX. század második felében az Osztrák–Magyar Monarchia területéről, s te egy ilyen családban születél 1932-ben, egy februári napon. Honnan érkeztek a felmenőid?*

– A Felvidékről. Bányásként és gyári munkásként „toborzódtak” ide a déd- és a nagyszüleim idejében. Anyai nagyapám és nagyanyám Túróc megye egy kis hegyi falujából, Felsőturcsekről származott, apai dédszüleim pedig Füleik mellől, GömörSID községből. A szüleim alig voltak húsz-

évesek az esküvőjük idején. A Rókkanttelepen laktunk, emeletes családi házban, itt születtem. Szüleim esténként együtt énekelgettek, meséltek. Apám sokszor hangosan felolvasta a családnak az újságot, altiszt volt a városházán, onnan hozta, és édesanyámmal megbeszélték a nagyvilág híreit. Különösen szívesen emlékszem vissza a vasárnapi ebédekre, amikor az udvarban megterített kis, kerek kerti asztalnál ebédeltünk. A bátyám sajnos fiatalon halt meg, súlyos betegségben, frissen végzett orvos korában.

– *Ezért választottad te is az orvosi hivatást?*

– Akkor már én is orvostanhallgató voltam, elsőéves. Ebben természetesen a bátyám példájának meg a szüleim tanácsának nagy szerepe volt. Jó tanuló voltam általában. Tudatosult bennem, hogy a becsületes tanulás nemcsak egyéni ambícióm kielégítését jelenti, hanem felelősségvállalást is jelent, s ezzel tartozom az értünk annyi áldozatot hozó szüleimnek és leendő családomnak.

– *A Mecsek alján jártál orvosgyetemre, nagyon messzire innen. Miért nem a jóval közéletibbi Budapestet választottad?*

– Oda adtam be a jelentkezésemet, de az akkori rendszer úgy működött, hogy valami oknál fogva Pécsre kaptam behívót. Szép, történelmi múlttal rendelkező város, a miénkhez hasonló hegyvidéki környezetben. Nagyon megszerettem Pécsét. Öt év tanulás után mégis visszatértem szülővárosomba, már szigorló évemben, mert megígérték, hogy állást kapok az akkor szerveződő II-es belosztályon, a néhány éve megyei kórházzá előlépett bányakórházban. De azért 1955 decemberében pár napra még visszatértem Pécsre, hogy oltár elé vezessem a menyasszonyomat a székesegyház Corpus Christi kápolnájában.

– *1950 júniusában érettségiztél abban a középiskolában, mint amelyikbe Ravasz István is járt, az 1956. december 8-ai sortűzben meggyilkolt költőigéret.*

– Csak amikor Ravasz István végzett, 1956-ban, akkor már Madách Imre nevét viselte a gimnázium. Amiben az emlékezetes nekem az, hogy ezt a névadást még a mi osztályunk kezdeményezte. Szerintem jobb névadót nem is ajánlhattunk volna, hisz Madách világirodalmi értékű dráma-költő és Nógrád megye szülötte.

– *Beszélgésünkben Ravasz Istvánra és a sortűzre emlékezünk. Tudom, hogy az ötvenes évek elején abban a bérházban laktál, amelyikben a Ravasz család is.*

– Igen, a 36-os háztömbben laktunk, ahol most beszélgetünk, és ahol te is laksz, a város fő utcáján, a Rákóczi úton, félig-meddig szemben a megyei rendőr-főkapitánysággal, az egykori Vásártér mellett. Édesanyám

itt vállalt házmesterséget az egyik lakás fejében. A rokkanttelepi családi házunkat ugyanis el kellett adni, mert kellett a pénz a beteg bátyám gyógyítására. Apám városi altisztí keresetéből szinte semmire nem futotta.

– *Gondolom, praktikussági okok miatt számozták meg az épülő házakat, hiszen utcák még nem voltak arrafelé. Honnan jön a 36-os elnevezés?*

– Onnan, hogy három teljesen hasonló kétemeletes házat húztak fel pár méter távolságra egymástól, és mindegyikhez két lépcsőház és 12 lakás tartozott, és háromszor 12, ugye, az 36. Tehát innen az elnevezés. Salgótarján nemrégiben lett megyeszékhely, komoly városfejlesztés kezdődött akkor.

– *Egy 55 négyzetméteres, kétszobás lakásban élt mind a Fancsik, mind a Ravasz család. A három ház közül melyikben voltak ezek a lakások? Pontosítsuk, mert tudjuk, hogy az első éves egyetemista ifjú épp a házuk előtt kapott halálos fejlövést a rendőrség épületéből.*

– Lakásaink a harmadik háztömbben voltak, a centrum felől nézve. A miénk a második lépcsőházban, vagyis a legutolsóban volt, a földszinten, Ravaszké pedig a szomszédos lépcsőházban, az első emeleten, és hozzánk hasonlóan bal oldalra esőn. Vele szemben áll a megyei rendőrkapitányság épülete ma is. 1956 után a 36-osnak ehhez a tömbjéhez építették azt a háromemeletes bérházat, amelyik földszintjén most a gyógyszerár van.

– *Az építés évében pedig, 1958-ban a 36-os házait összehéptítették, azaz két lépcsőházzal megnövelték. A helyszín tehát ma már egészen másképpen fest, mint a kezdetekben.*

– Ahogyan a Vásártér is, meg az egész környék. Hozzáteszem, talán te sem tudod, hogy a 36-os eredetileg bányászlakásoknak épült, mégis főleg értelmiségiek laktak benne: orvosok, tanárok, hivatalnokok. Nyilván menet közben változott a koncepció. Ismertem az itt lakókat, mert a mi lakásunk volt a központ. Anyámat, Juliska nénit mindenki imádta a házból. Szívesen jöttek hozzá egy kis tereferére, különösen Ravasz meg Kmetyi néni. Leültek a konyhában egy kis sámlira vagy a hokedlira, netán álldogáltak és tréceltek. Ha édesanyám főzött, mondjuk túrós sztrapacskát pirított szalonnával, a kiszűrődő illat becsalogatta az ország más tájairól ideverbuválódott szomszédokat, akik szívesen megkóstolták a tót-palóc ízeket. Ravasz néni csodálatos asszony volt: közlékeny, aranyos, csinos. Ő volt Matolcsy Margit, a népszerű nótaénekes, akit gyerekkoromban sokszor hallottam a rádióban. Néha énekelgetett, szórakoztatott, mikor összejött a társaság. Ravasz bácsi épp az ellentétje volt: szűk beszédű, zárkózott ember. Földrajzot és történelmet tanított. Ifjabb Dezső, az idő-

sebb fiuk, iskolatársam volt a gimnáziumban, alattam járt valamivel, eléggé szeleburdi gyerek hírében állott. István sokkal fiatalabb volt tőlem meg a bátyjától, őt személyesen nem ismertem. Az édesanyjától tudtuk, hogy szorgalmas, jól tanuló fiú. Hozzá csak akkor kerültem közelebb, amikor megjelent a verseskötete, amikor már régen nem élt.

– *Milyenek találtad a tinédzser fiatalember verseit?*

– Rám nagy hatással volt a verseskötete. 1999-ben jelent meg, *Levél* a címe. Az egyik 56-os barátomtól, Deme Attilától kaptam. Ő meg a Madách gimnázium igazgatójától, Kovács Tibortól kapott több példányt, hogy adjon belőle az ismerőseinek, akiket érdekelhet. Engem lenyűgöztek Ravasz István versei. Ez a 18 éves fiú költészetet hagyott maga után. Csak két 56-tal kapcsolatos versét említeném bizonyítékképpen. Az egyik az *Európa népeihez*, a másik a *Petőfi körön*. Nagyszerűek. Ragyogóan érzékeltetik egy salgótarjáni fiatalember álláspontját a forradalomról és szabadságharcról meg a közvetlenül odavezető időszakról. Nem mehetnek feledésbe ezek az alkotások, gondoltam, valamit kezdeni kell velük. Az ötletemet elmondtam a Madách igazgatójának, aki azt felelte, nyitott kaput döngöttek, már szervezik a versmondó versenyt. Aztán eszembe jutott, hogy emléktáblát is állíthatnánk. Deme Attilával beszéltem először erről. Te benne vagy a Pofoszbán, az egyik vezető tisztségviselő vagy, mondtam neki, itt van ez a konkrét eset, tudjuk, hogy Ravasz Istvánt mikor, hol lőtték le, tudjuk, hogy költő, értékes, szép dolog lenne emléktáblát állítani neki – és a történeteknek – a lakóháza falán, a pinceablak fölött, ahol lapátolta a szenet, miközben a gyilkos golyó eltalálta. Arra gondoltam, hogy kultuszt lehetne építeni a személye köré. Ami aztán meg is történt a Madách gimnázium és a dr. Csongrády Béla közíró vezette Madách-hagyomány Ápoló Egyesület jóvoltából.

– *A gimnázium Ravasz-kultusza 2001-ben kezdődött. Centrális eseménye a szavalóverseny, köré szerveződnek az emlékező és ismeretterjesztő előadások, a sír megkoszorúzása. A következő évben megtörtént az emléktábla-avatás is.*

– Szívből örülök, hogy az ötleteim találkoztak másokéival, és megvalósultak. Öröm az is, hogy az itt lakók közül mindenki szívesen fogadta az emléktáblát, különösen a régiek, akik kisgyerekként ismerték Pistit. És megtörtént az is, amit szintén reméltem, hogy Ravasz István verseiből már hallottunk a december 8-ai városi gyásznapon is.

– *A gyásznaphoz apropóján forgassuk vissza az idő kerekét. 1956 őszén kezdő orvosként a salgótarjáni megyei kórházban dolgozol. Milyenek tartod a pályakezdetet?*

– Csodálatos időszaka volt az életemnek. 1956. szeptember 15-én vettem át a diplomámat a pécsi orvostudományi egyetemen, és ugyanannak a napnak az éjszakáján megszületett az első kislányom. Azon a születészen, ahol akkor átmenetileg dolgoztam. Édesanyámék kaptak egy kétszobás lakást a Vásártéren, a 76-os bérházban – már nem volt szükség a házmesterkedésre –, és ideadták nekünk az egyik szobát. 57 elején aztán váratlanul megüresedett egy háromszoba-hallos orvoslakás, megkaptam a saját nevemre, és jöttek velünk a szüleim is. Még nagyobb igyekezettel vettem bele magam a munkába. Közben politizáltunk, mert a közélet egyre inkább aktivizálódott. Nagy port kavaró írások jelentek meg az Irodalmi Újságban, jöttek a hírek az újra engedélyezett Petőfi Kör rendezvényeiről. Rengeteget olvastunk, sokat beszélgettünk. Október 23-ától jöttek az egymásnak sokszor ellentmondó hírek a pesti zavargásokról. Budapest utcáin vér folyt, Salgótarjánban nyugalom. Egy pofon el nem csatant. Köszönhető ez többek között az említett Deme Attilának, aki a megyei építőipari vállalat nemzetőrségének volt a parancsnoka. A város területén járőröztek, együtt a katonákkal, vigyáztak a köztulajdonra, az emberek nyugalomára. A vörös csillagokat, a szovjet katonai emlékművet persze Salgótarjánban is ledöntötték, de nem üldözték a Rákosi-rendszer prominenseit, bár azok egy része, félelemből, a szomszédos Csehszlovákiába menekült. A gyárakban, az üzemekben, a hivatalokban ugyanúgy megalakultak a munkástanácsok, mint az ország bármely területén. A munkástanácsok nagyon erősek voltak. Még azután is, hogy november 4-én a szovjet csapatok lerohanták Magyarországot. A gyárakban és a bányákban sztrájkoltak, vitatkoztak, ment a politikai kötelhúzás. Így érkezett el december 8-a. Ekkor már a kettes belgyógyászati osztályon dolgoztam, ahogy jövetelelmeleg megígérték.

– *December 8-a tragikus dátum Salgótarján történetében. Hogyan rögzült beléd ez a sötét nap?*

– Szombat volt, és délelőtt úgy 11–12 óra között Telmányi főorvos úrral viziteltünk, amikor fegyverropogást hallottunk. Úgy hallottuk, hogy a kórházzal szembeni hegy felől, a téli erdőből, a Kálváriáról jönnek a lövések, onnan, ahol most az országzászló van. Megálltunk és tanakodtunk, mi lehet ez. Még én mondtam a többieknek, biztosan a pufajkások, kimentek őzet vagy nyulat löni, esetleg kutyára vagy más állatra lönek, félrészeget duhajkodnak. De ez egy kicsit több volt annál. Jó hosszú sorozatok hangzottak. Vagy két sorozat. Aztán napirendre tértünk a dolog fölé, és viziteltünk tovább. Néhány perc múlva a vasajtó csapódása hallat-

szott, az udvari bejárat felől sikongások, kiabálások. Kiszaladtunk. Teherautók, lovasszekerek, mindenféle járművek jelentek meg, lepedőbe, szétzaggatott ruhákba bugyolált, meg ki tudja, mibe csavart véres sérültek sokaságát szedték le, és hordták be az épületbe. Akkor tudtuk meg, hogy a megyetanács előtt sortűz dördült, és onnan hozzák be a sérülteket. A fő udvar pillanatok alatt megtelt hordággal, sebesültekkal, halottakkal. Mi, orvosok mindjárt próbáltuk szortírozni a betegeket, ki halott, ki az, akin segíteni lehet még. Megindult a véradás, az operálás. A legtöbb tennivaló a két sebészre hárult: Daubner Kornélra meg Fábián Zolira. Persze mások is operáltak, Szőke Szabolcs adjunktus, Máté Béla szak- és Halász József segédorvos, meg érkeztek segítségül gyakorlott sebész szakorvosok a balassagyarmati és a pásztói kórházból. Három napig haza se jöttem. Éjjel-nappal készenlétben álltunk, dolgoztunk.

– *Mégis sok volt a halott. Te mennyit láttál a kórház területén?*

– Olyan 30–40 körülit. Az első este feleségem behozta a vacsorát, ő is érdeklődött, és együtt hátramentünk a hátsó udvarba, ahol volt a kórházi garázs, az istálló meg más pincészerű helyiség, ott a fal mellett lettek elhelyezve a behozott halottak, illetve a közben elhalálozottak. Megdöbbenő látvány volt. Ott láttam kiterítve, egymás mellé fektetve kisiskolástársamat, Fényes Sanyit meg a lánytestvérét, a híres prímás, Fényes Misi gyerekeit. Ismerős arcokat kerestem. Megismertem dr. Wágner Jenőné. Hogy Ravasz Pisti ott feküdt-e, arra nem emlékszem. Milyen jó lenne most, ugye, ha fénykép lenne róla! Az egyik orvos, Filarszky lefényképezte a halottakat, hallottuk akkoriban, de a filmet állítólag még aznap elvették tőle a pufajkások, mielőtt előhívhatta volna a negatívot.

– *Salgótarján gyásznapj megemlékezésein 131 halotról beszélnek...*

– Ezt sose tudtam megérteni, miért ragaszkodik mindenki a 131 halotthoz. Talán azért, mert az 56 utáni napokban, hetekben ez, illetve ehhez hasonló számok terjedtek el a városban. Aztán ránk ülepedett a csend, ez az 56-ot felejtő-felejtető hangulat, a tabugyakorlat, míg végül kevés ember maradt, aki úgy istenigazából vissza tudna emlékezni... Később ott laktam, abban az átépült udvarban, és többször utánagondoltam. De ott tényleg csak annyi halott férhetett el, mint amennyit mondtam... Schiffer Pál és munkatársai a 80-as évek végén már készítették anyagaikat az 56-os filmjéhez, beszélgettek, faggatták az embereket, és a megyei levéltár is beszállt a kutatásba. Akkor még stikában mentek a dolgok. Varga Laci, az igazgató engem keresett meg mint kórházigazgató-helyettest, hogy valahogy, akár fű alatt, hozzájuthatnának-e az akkori forgalmi naplókhoz, műteti jegyző-

könyvekhez. Segítettem. Alaposan átnézték az iratokat, és 46 halottat és 90 sebesültet tudtak azonosítani. Ezeknek a halálos áldozatoknak a neve került ki aztán a mai December 8. tér márványtáblájára, én ezt fogadom el.

– *Schiffer Pálék* *Ledöntött útjelzők című filmjében hangzik el először nyilvánosan a 131-es szám, nagyjából a levéltári eredmény megismerésével egy időben. Újabb nevek azóta sincsenek.*

– Ez elgondolkodtató, ugye: miért nincsenek? Kizártnak tartom, hogy vannak családok, akiknek a rokonságában van még áldozat, hogy félelem vagy bármi ok miatt nem jelentkeztek azóta sem, a Pofosznál vagy bárhol, és ne jelentették volna, ha lenne.

– *Pedig a félelem, a kiszolgáltatottság érzése nagyon is létezett még a rendszerváltás utáni évtizedekben is, főleg az egyszerű családokban, melyek a társadalom gerincét adják. A túlélők persze ekkor már nem is magukat féltették, hanem a hozzátartozóikat, a gyerekeiket és az unokáikat. Őket nem akarták hátrányos helyzetbe, bajba sodorni. Tapasztalták ugyanis az új rendszer bosszantó hibáját, hogy a várt igazságtétel, a bűnösök felelőssége vonása elmaradt, a volt kommunisták bent maradtak a gazdasági batalomban, megvagyonosodtak, és visszaszerezték a politikai hatalmat is; egy időre. A sokat megélt emberek mindebből arra következtettek, hogy demokrácia ide vagy oda, ők továbbra is alul vannak, és jobbra azok kiszolgáltatottjai, akik a régi rendszerből átmentették önmagukat, befolyásukat, kapcsolati tőkéjüket, akik addig is gáncsot vetettek nekik, nyomorították, keserítették az életüket; és tapasztalták, hogy az ehtársak leszármazottaitól sem várhattak sok jót. Számos 56-ossal: munkástanácsi és nemzeti bizottsági tisztségviselővel, nemzetőrrel, pusztán kortánival beszélgettem erről. Többen azt is elmondták, hogy a sortűz halottainak nagyobb részét nem is a kórházba vitték, hanem egyenesen ki a városközponti temetőbe, s a hullaház helyiségei tele voltak.*

– Én erre azt tudom mondani, hogy Salgótarjánban nem az volt a szokás, hogy a halottat mindjárt kivitték a temetőbe. Természetesen lehetett kivétel, ez azonban nagyságrendileg nem befolyásolja az eredményt.

– *Arról viszont ne feledkezzünk meg, hogy rendkívüli helyzet állt elő, ami felül szokta írni a szokásokat. Már az nem mindennapi, hogy magyar lőtt magyarra; mint ahogyan az előzménye sem, hogy a munkásság fellázad úgymond saját hatalma ellen. Az 56-os magyar forradalomban és szabadságharcban a döntő erőt a munkások adták, köztük sok kommunista párttag. Nekik is voltak, illetve lehetek halottaik, de nem verték nagy dobra, mert egyfelől a bolsevik típusú szocialista rendszer megtisztításáért, megjavításáért vállaltak szerepet, másfelől a történetek láttán tisztában voltak a következményekkel. Aztán közel volt a második világháború, a szovjet*

front, a Don-kanyar borzalma, ami után sok katona arcába vágta a hivatalosság, minnek ment oda, mintha választatása lett volna. A kilincselő özvegyek és édesanyák is megkapták ezt. Tehát jobb volt hallgatni. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy az elhallgatás évtizedei alatt a családnak magva szakadt, és nem volt már, aki jelentsen.

– Ezek lehetőségként felmerülhetnek, de ilyen nagyon kevés lehetett. Nekem eszembe jut egy kommunista család, jóllehet nem példa az elhangzottakra. Szabó Gyula fiatal tűzhelygyári mérnök volt, gyerekkori jó barátom. Egy telepen laktunk, a Rökkanton. Gyuszi apja 45 előtti kommunista volt, családja kifejezetten kommunista. Gyuszi, ahogy mesélték, ott állt a sor elején, és akár az első halott is lehetett. Utána az ismerősök között egy darabig folyt a találgatás, na most Szabóék mit szólnak a kommunista rendszerhez, mikor a fiukat épp a pufajkások lőtték le. A választ azonban nem tudom, mert az elköltözésünk után már nem találkoztam velük, nem tudom, hogyan dolgozták fel a történeteket. És azt sem tudom, hogy Gyuszi milyen érzelmű volt, teljesen azonosult-e 56-tal, vagy csak a helyzet hozta úgy, hogy elment a tüntetésre.

– *Hallgatlak, és eszembe jut, te már kezdő orvosként beleestél az élet sűrűjébe.*

– Ez igaz. Rendkívül megpróbáló és végtelenül fárasztó volt a sortűzzel kezdődött néhány nap. Ugyanakkor csodálatos érzés volt látni azt az óriási összefogást. Nemcsak Salgótarjánban és környékén, hanem az egész megyében. Tódultak a véradásra az emberek.

– *Ebből a páriát ritkító szolidaritásból csak a pufajkások és a vérontást – akár ráutalóan is – elrendelő maradtak ki. Sőt sunyi hazudozásba fogtak, és bosszút álltak a függetlenségre, szabadságra éhezőkön. Újságcikkek, rölapok, bírósági tanúvallomások szólnak erről. Te személyesen találkoztál ilyen félrevezetéssel?*

– Valóban, a mosakodás rögtön megkezdődött. Miklós Frici, a Madách gimnáziumban osztálytársam volt, a szűkebb baráti csoportomba tartozott, mindjárt másnap bejött a kórházba, beöltözve pufajkába. Megkérdeztem tőle, hogy csinálhattátok ezt. Felháborodott: Ne beszélj már, te is felülsz a süket dumának; hát ők támadtak meg bennünket, süsd meg! Ugyan már, mivel támadtak meg benneteket, mikor fegyver nem volt a tömegben; Szabó Gyuszi támadott meg vagy a Fényes Misi gyerekei? Nem olyan harcias emberek voltak ezek. Azt ti nem tudjátok, gurult dühbe Frici. Golyószóróval lőttek szemből, onnan meg onnan, és mutogatott kifelé, az iskola meg a vele szomszédos családi ház padlása felé. Végül azt mondtam neki: Fricikém, mesélhettek, amit akartok, az élet majd bebizonyítja; most egyelőre, valószínű, nektek lesz igazatok, de hosszú távon nem biztos.

Fancsik főorvos szavai látnokinak bizonyultak.

BERÉNYI KLÁRA

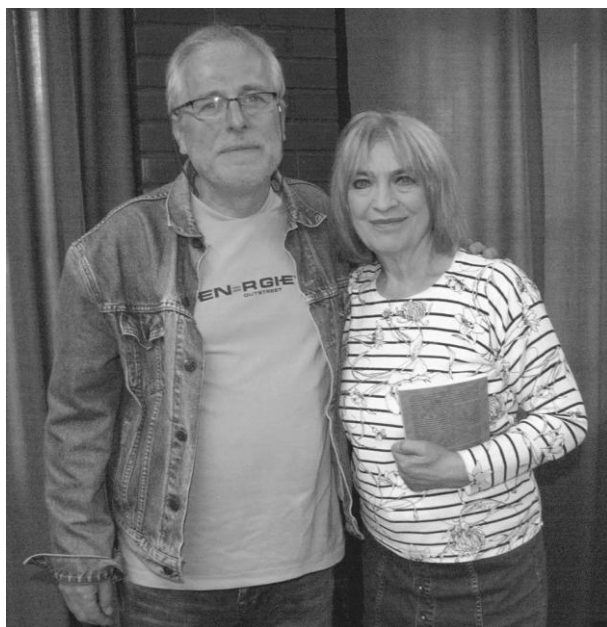
Szekreter

Egy szekreterben őrzöm kincseim,
apám csinálta négy-ötféle fából,
ő válogatta össze szín szerint,
mikor lesétált még a kertbe. Nyár volt.
Az ingét egyre gyakrabban cserélte,
nehézzé vált a kis csavardoboz,
a szerszámot se tette már helyére,
a padba is meg-megkapaszkodott.
De halni nem tudott, amíg a félkész,
fiók előtte ott hevert, s gyalult
időnként ágynak esve, míg a révész
várta, kenje már a végső lazúrt.

ÁDÁM TAMÁS

Félezer dal, hatalmas slágerek Interjú Kovács Kati énekesnővel

Kovács Kati Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas magyar előadóművész, énekesnő, dalszövegíró, színésznő. A magyar könnyűzenei élet kiemelkedő egyénisége, aki a 20. század egyik legtermékenyebb és legsokoldalúbb művészei közé tartozik. Több mint ötven éve tartó pályafutása során számos állami és szakmai kitüntetéssel ismerték el munkásságát.

Kovács Kati és Ádám Tamás

Azt mondja Kovács Kati: véletlenül került erre a pályára. Ebhez képest elképesztő énekesi pályafutás áll mögötte. Több mint félezer dalt énekelt, több tucatnyi szöveget írt, főszerepeket játszott legendás filmekben. Slágereit dúdolják az emberek a buszon, a villamoson, otthon. Első hírességként kapott csillagot Eger sétálóutcájában. Kevés

olyan település akad, ahol nem koncertezett, régiókban is sokszor fellépett, a koronavírus előtt például Balassagyarmaton.

Maradt emléke Verpelétről?

Ott születtem, de semmi emlékkép nem villan be, hiszen pár hónapos voltam, amikor Egerbe költöztünk.

A régi ház körül... éneklé. Megvan még?

Megvannak a házak, több helyen is laktam.

Gyakran jár Egerben?

Igen, ha tehetem. Meghívott Eger városa és az Egerért Egyesület egy különleges alkalomra, csillagot kaptam a sétálóutcában. Ez az én „egri csillagom”! A városból elszármazott neves személyiségek, művészek kapják, én voltam az első. Hálás vagyok ezért.

Eger a dalaiban is visszaköszön.

Rengeteg dalom Egerről szól: *Napfényes álom, Úgy szeretném meghálálni, Újra otthon* és folytatható a sor.

Kitől örökölte a hangját?

Mindenkinek jó füle van a családukban, de valahogy sohasem akartak színpadra kerülni. A bátyám lánya remek adottságokkal rendelkezik, mégis a pedagógusi pályát választotta. Nem bírta a változatosságot, hogy soha nem tudja, mikor érkezik haza egy fellépésről. Hogy a hétvége ki van zárva az életünkéből. Az unokaöcsém, Lukács Laci az egyedüli, aki heavy metalt énekel.

A zene jelen volt a hétköznapokban?

A zene szeretete áthatotta napjainkat, édesanyám mindig zenét hallgattott, Maria Callas, Ella Fitzgerald szólt állandóan.

Megkeresik a fiatalok, hogy véleményezze őket?

Bár sokszor jönnek, hallgassam meg őket, én viszont csak akkor mondok véleményt, ha valaki kiugróan tehetséges.

Miért?

Amióta a tehetségkutató versenyek léteznek, több ezer jelentkező akad, és a szűrés megtörténik, elvégzik helyettem ezt a feladatot.

Kezdetől fogva nem kételkedett a tehetségében?

Sokszor az ember nem nagyon tudja, mire képes. Én is csodálkoztam, amikor azt mondták az iskolában, a következő rendezvényen te lépsz fel, az évfázaron te énekelj! Soha nem akartam énekes lenni, csak úgy énekelgettem. Véletlenül kerültem erre a pályára.

Nem mondja komolyan?!

Épületgépészeti technikumba jelentkeztem, Budapesten, a Thököly úton felvételiztem, hála Istennek, nem vettek fel. Az elutasítás oka: nem léptem be az úttörők közé, mert haszontalan dolognak tartottam. Hála Istennek, hogy nem jártam sikerrel!

Hogy került mégis erre a pályára?

Egyszer egy ismerősöm, később anyukám benevezett a Ki mit tud?-ra, túljutottam a selejtezőkön, amikor az ismert zeneszerző, Gyulai Gaál János meglátott, és megírta nekem a *Nem leszek a játékszered* című dalt. Észrevettek a színpadon a filmrendezők, felkértek, hogy szerepeljek az új filmjükben. Egyik vonzotta a másikat. Nem határoztam el, hogy mindenáron énekesnő leszek. Tudtam, nem vagyok színész.

Ehhez képest játszott vagy tíz filmben, olyan rendezőkkel dolgozott, mint Bacsó Péter, Mészáros Márta, Jancsó Miklós.

Az nem színészet, csak éppen játszottam a filmekben. A film a pillanat művészete, és ha nem jó az alakítás, felvesszük újra, ám a színművészet sokkal összetettebb dolog. A színésznek a kőszínházi előadáson nincs lehetősége arra, hogy újrakezdjen egy mondatot. Nem szeretem a végszavakat, nem szeretem a kötöttségeket. Kiváló színészekkel dolgoztam együtt: Törőcsik Mari, Madaras József, Bujtor Pista, Latinovits. Ha a színészet szóba kerül, őket kell említeni és nem engem.

Az ön pályája szabadabb?

Lazább, lehet rögtönözni, néha a közönséggel együtt alakítom a műsort, pedig ez sem egyszerű. Ha kell, abbahagyok egy dalt, és újba kezdek, megbeszélem a nézőkkel a fejleményeket. Évek teltek el, mire kialakult ez a módszer, kifinomult a közönséggel való kapcsolat.

Hofi Gézával is fellépett.

Mert nagyon szeretem a humort, az övét különösen értettem, rendkívül jó kapcsolat alakult ki közöttünk, előbb mondta el nekem a poénjait, mint az embereknek, és várta a hatást. Ha nekem tetszett, megtartotta.

Kell bátorság a fellépéshez?

Ahhoz, hogy az ember egy zongorával ki merjen állni a közönség elé, nagyon nagy bátorság és rutin kell. Főleg egy sportcsarnokban, hiszen ott távol ül a közönség és óraműpontossággal megy a műsor. Én meg szerettem a szabadságot.

Leghíresebb szövege Vangelis zenéjére íródott.

Nem lehet mindig írni, ihlet, hangulat kell hozzá. Tegyük hozzá: hobbi-ból írok, nem vagyok professzionális dalszövegíró. A *Paradicsom megbódítása* a Bosznia-Hercegovinában zajló szörnyű háború hatására született, amelyet filmen láttam. Vangelis gratulált, küldött egy dicsérő faxot és egy ajánlást a lemezemre. Meghatódtam.

Hogy viseli a népszerűséget?

Jól. Egyszer egy kísérőm eljött velem vásárolni, ruhákat nézegettünk a Váci utcában. Negyedóra sem telt el, máris irgalmatlanul mérges lett, dühösen kérdezte: hogy bírod ezt a közvetlenséget? Fotóznak, beszélgetnek, puszilgatnak... Nálam ez belefér, teljesen normális. Ők tapsolnak, amikor énekelek, kitüntetés számomra, ha szeretnek.

Jó volt matekból? Meg tudja számolni egyáltalán, hány dalt énekelt összesen?

Én nem, de a rajongóim igen; ötszázvalahány dal van, negyven szöveget írtam.

Soba nem akar változtatni azokon a dalokon, amelyeket önnek írnak?

De bizony, akad ilyen. Egyszer átírtam egy sort, mire a zeneszerző és a hangmérnök felszisszent: Szenes Iván úgyse engedi. Egy próbát megér, vélekedtem. Végül Szenes csak annyit mondott: a tiéd jobb, marad. De volt, amihez ragaszkodott, könyörögtem neki, írja át „bőg a sok állat” sort. Nem tette, neki volt igaza.

Nagy slágerek sorát énekelte, akad olyan, amelyiket most máshogy adná elő?

Nem nagyon. Egyébként is ez egy csapatmunka: jó zene, jó szöveg, jó előadó, jó hangmérnök kell. Amit én felénekelek, az már az utolsó lépés.

Mit kezd az ünnepekkel?

Bár frázis, mégis igaz: nekem a hétköznapi is ünnep, ha például jól sikerül egy előadás. Vagy ha a családdal vagyok, velük élem meg a sikert.

Rendben, de karácsonykor, szenteste nincs koncertje!

A testvérem gyerekei, és anyukám közelében lenni mindig ünnep.

A vírus önt megfogta a koncertekben. Nebéző volt?

Nem volt könnyű, de nem búslakodtam, csak azon, hogy kiváló zenészbarátom itt hagyott bennünket.

NAGY ANTAL RÓBERT

Boldog(talanság)

boldogtalan
aki régi szerelmét kiretusálja
aki ébredés előtt újraálmódja gyermekkorát
aki a múlt levesében kanalazgat
akit zavar hogy a vadászgép az égen elenyészik
akit dühít hogy a pitypangpihe más irányba száll
akit gombostűként tűz fel a percmutató

boldog
aki emlékeit büszkén mutogatja
aki ébredés előtt szép holnapra ébred
aki délben a kihűlt levest elég melegnek érzi
aki műremeknek látja az égen a csíkot
aki nyugdíjasként is pitypangpihéket fújdos
aki jól tudja a lekésett buszok óránként bepöfögnek

Hatot üt

hatot üt az óra
holdfény hull a tóra
csillagok szöknek át
nem ismerve halált
az éj zord rácsain
fény tépte roncsain
a hajnal lótetem
hol nem szánt nem terem
kupec-köd rúg bele
kamránk hogy lesz tele

hazám nyergét tartja
lopott földje partja
a kantár elszakadt
markunkban nem maradt
a határzáron túl
hol a csillag se hull
a ma estig innen
ránk bámul az isten
fegyvert tisztít az éj
téblából az esély

JUHÁSZ LÁSZLÓ

Rusznyák Gyula és a palócokról szóló tanulmányai

Rusznyák Gyula (teljes nevén Rusznyák Gyula József Antal) 1907. március 18-án született a Heves megyei Szurdokpüspökiben, római katolikus vallású családban.¹ Anyja Melicher Jolán, apja Rusznyák Lajos körjegyző Szurdokpüspökiben (ehhez a körjegyzőséghez tartozott Zagyvaszentjakab). 1909. augusztus 21-én megszületett Izabella Irén nevű húga.²

Az elemi iskola négy évfolyamát szülőfalujában járta ki.³ A gimnázium első négy osztályát 1917–1922 között Gyöngyösön végezte el az Állami Gimnáziumban.⁴ 1921. szeptember 17-én édesapja hosszas betegeskedés után elhunyt.⁵ A IV. osztályt német és mértan elégtelen vizsgája miatt meg kellett ismételnie.⁶ A gimnázium ötödik osztályát már a ciszterci rend egri Szent Bernát Gimnáziumában kezdte meg 1922-ben, mint jegyzői-internátusos növendék,⁷ ahol 1926-ban a VIII. osztály elvégzése után sikeres érettségi vizsgát tett.⁸ Tanulmányait Szegeden, a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán folytatta tovább. 1929-ben rövidebb szigorlati határnap iránt kérelmet nyújtott be, melyet a kar elfogadott.⁹ 1930. november 29-én szerezte meg jogtudományi diplomáját. 1926 szeptemberében a Miskolci Joghallgatók Testülete tisztújító közgyűlésén beválasztották az intézőbizottság tagjai közé.¹⁰ 1927-ben pedig a Foederatio Emericana 1925-ben megalakult miskolci csoportjának

¹ Születési anyakönyv, Szurdokpüspöki, 1907/13.

² Születési anyakönyv, Szurdokpüspöki, 1909/68.

³ Elemi iskolai anyakönyvek, Szurdokpüspöki, 1913–14, 1914–15, 1915–16, 1916–17.

⁴ Iskolai Értesítő, Állami Gimnázium, Gyöngyös, 1918, 1919, 1920, 1921.

⁵ *Magyarország* 1921. 09. 27., Halotti anyakönyv, Szurdokpüspöki, 1929/39.

⁶ Iskolai értesítő, Állami Gimnázium, Gyöngyös, 1921.

⁷ A ciszterci rend egri Szent Bernát Gimnázium értesítője az 1922–23. iskolai évről.

⁸ A ciszterci rend egri Szent Bernát Gimnázium értesítője az 1925–26. iskolai évről.

⁹ A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi kar üléseinek jegyzőkönyve 1929–1930 (Szeged).

¹⁰ *Miskolci Jogászélet* 1926/10.

(melynek neve: Corporatio Rákócziána) tiszti karába került mint sajtóreferens.¹¹ 1929-ben a Miskolci Jogász Turista Egyesület ellenőre lett.¹²

Mezőkövesden ügyvédjelölti joggyakorlatba kezd, de 1932-től már inkább a társadalomtudomány, elsősorban a szociálpolitika iránt érdeklődik. 1933-tól rendszeresen publikál különböző folyóiratokba. 1935-ben törlik az ügyvédjelöltek névsorából, joggyakorlatának abbahagyása okából.¹³

Szociológiai tanulmányokat folytatott és érdeklődése elsősorban a falu problémái felé fordult. Heves, Borsod és Nógrád megye településeit járja. 1932-ben már mint dr. Ruzsnyák Gyula tagja lesz a Magyar Társadalomtudományi Társulatnak, ahol Mátramindszent községet jelöli meg tartózkodási helyeként.¹⁴ 1933 elején jelenik meg első írása a *Magyar Kultúra* című folyóiratban *Egy biányzó jövedelempolitika margójára* címmel (Mátramindszent). Ettől kezdve rendszeresen jelennek meg publikációi, az 1930-as években elsősorban a *Magyar Kultúra*, valamint a *Társadalomtudomány* című folyóiratokban. 1933-ban Dorogházáról, 1936-ban Alsóságról, 1936–38-ban Alsóábrányról, 1938–39-ben Balassagyarmatról, végül 1940-től Budapestről küldi írásait.

A Szent István Társulat 1935-ben kiadja első könyvét *Faluvédelem* címmel.¹⁵ Ebben a falu társadalmi problémáival foglalkozik. Írásai nyo-

mán feltámad az érdeklődés a falu problémái iránt. Joggal nevezik a falukutatás egyik megalapítójának. Fáradságos munkával dolgozza ki a tájszemponutú falukutatás módszerét. Több előadást is tart ezen témákban.

1937 karácsonyán jelenik meg második könyve *A nő a modern társadalomban* címmel.¹⁶ Ezzel az akkori társadalom egy másik égető sebére hívja fel a közönség figyelmét, s a nőknek akar helyet mutatni a modern társadalomban. Ez utóbbi igen vegyes érzelmeket váltott ki olvasói között, és nagyon változatos kritikákkal illették.

¹¹ *Miskolc* 1927. június–július–augusztus.

¹² *Miskolci Jogászelet* 1929/6.

¹³ *Budapesti Közöny* 1935. 04. 30.

¹⁴ *Társadalomtudomány* 1932/3–4.

¹⁵ *Budapesti Hírlap* 1935. 10. 11., *Élet* 1935. 12. 01., *Magyar Könyvbarátok Diáriuma* 1936/2. szám.

¹⁶ *Magyar Könyvbarátok Diáriuma* 1938/1.

1936. március 26-án előadást tart Budapesten a Szent Imre Katolikus Ott-honban, az Emericana estjén *Család a szociális válságban* címmel.¹⁷ Még ez év június 30-ától a három napos Prohászka Munkaközösségek első országos kongresszusán, Esztergomban tartózkodik, ahol a falujárás és falunevelés lehetőségeiről és útjairól beszél.¹⁸ 1936 augusztusában szintén e városban rendezik meg a IV. Katolikus Nyári Egyetem kurzusát. Ehhez kötődően augusztus 27-én a KLOSZ (Katolikus Leányok Országos Szövetsége) országos vezetőképzőjén tart előadást *Mit adhatnak a leányklubok a falvaknak?* címmel.¹⁹

1937-ben a göcseji idegenforgalom népszerűsítése érdekében népművelési propaganda indul. Serényi mester diapozitív sorozatot készít, melyhez dr. Fára József főlevéltáros tart kísérő előadást. A vetítettképes előadást a kultuszminisztérium kikölcsonzi, amely eljut a Borsod megyei Harsány községbe is, ahol akkora hatást kelt, hogy a falu lakosai az előadás megismétlését kérték. A község plébánosa, vitéz Kun János az előadás hatására elhatározta, hogy meglátogatja Göcsejt. Társként csatlakozik hozzá dr. Rusznyák Gyula, aki szociológiai tanulmányokat kíván végezni Göcsejben. A plébános és Rusznyák augusztusban részt vett Székesfehérváron a három napos Prohászka Munkaközösségek második országos kongresszusán, ahol előadásokat tartottak. A kongresszus vége után kerékpárra ültek, és lekerekeztek Göcsejbe, azzal járták be a szép dombos vidéket. Július 3-án a vendégek Turcsányi Sipos József pajzsszegi kurátor és Sanits Géza tanár társaságában Zalegerszegre mentek, ahol megnézték a várost, majd a megyei levéltár néprajzi gyűjteményét, amely az első Göcseji Hét alkalmából került bemutatásra. A látogatásról a *Zalamegyei Ujság* 1937. július 4-i száma adott hírt. Rusznyák Gyula Göcsejről készült tanulmánya két részletben, a *Magyar Kultúra* folyóiratban került publikálásra.

1938-ban Balassagyarmaton a Társadalombiztosító Intézethez került, és december 28-án, mint díjnokot, ideiglenes minőségű fogalmazógyakor-nokká nevezik ki.²⁰ 1939–40-ben elvégezte a Magyar Királyi József Ná-dor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem kétéves társadalombiztosí-

¹⁷ *Magyar Jövő* 1936. 03. 25.

¹⁸ *Magyar Országos Tudósító* 1936. 06. 30.

¹⁹ Bárdos István 1979. *Komárom-Esztergom közigazgatásilag egyselőre egyesített vármegye közművelődési élete (1923–1938)*. Kézirat.

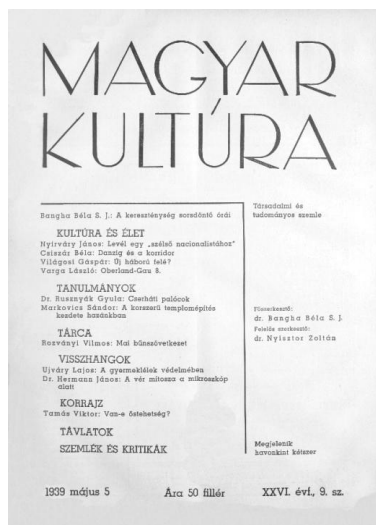
²⁰ *Magyar Nemzet* 1938. 12. 29.

tási szaktanfolyamát.²¹ 1940-ben Budapestre költözött, ahol az OTI fő-tisztviselőjeként, fogalmazóként dolgozott.²²

1944-ben a Corvina Kiadó gondozásában megjelenik az újabb könyve, melyet Dr. Petrányi Győző egyetemi magántanárral közösen írtak *Munkásifjúságunk helyzete* címmel. E tanulmányban tették közre azokat az adatokat, amelyeket az OTI (Országos Társadalombiztosító Intézet) 1941. évi munkásifjúsági nyaraltatási akciói során szereztek.²³

1946-ban nősült meg Mátraballán. Felesége a szintén budapesti illetőségű Füller Erzsébet lett, aki 1925. augusztus 29-én született Budapesten (anyja Varga Erzsébet, apja Füller Dénes).²⁴ Budapest VII. kerületében, a Madách Imre téren laktak. Dr. Ruzsnyák Gyula 1973. október 8-án hunyt el Budapesten.²⁵

Heves, Nógrád és Borsod megye falvainak jó ismerőjeként, ahol sok időt eltöltött az egyszerű emberek között, megismerte azok életét, szokásait. A környéken élő palócokról két nagyobb tanulmánya is megjelent a *Magyar Kultúra* című lapban. 1939-ben *Cserháti palócok*, 1940-ben *Hegyközi palócok* címmel. Ezen írásokban bemutatja a palóc nép életkörülményeit, családi életüket, gondolkodásmódjukat és magatartásukat. A két tanulmány később a Társadalomtudomány című folyóiratban is közlésre került.

Részletek a *Cserháti palócok* című írásból

„A palóc föld felülete dombság, erék, patakok szántanak közéjük völgyeket, melyek magukban véve termékenyek, de latifundiumok kialakulására nem voltak alkalmasak. A táj eme sajátága nagyban kedvezett az okos rendszerű kisbirtok kialakulásának. A családi birtok a falu közvetlen közelében terült el, hol megtermett a

²¹ A Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem évkönyve 1939–40.

²² *Társadalomtudomány* 1940/5.

²³ *Corvina* 1944. 05. 11.

²⁴ Házassági anyakönyv, Mátraballa, 1946/18.

²⁵ Halotti anyakönyv, Budapest, 1973/2865.

kenyérmagvaktól, kendertől kezdve a szőlőig, gyümölcsig minden, függetlenül tulajdonosát a közösségi élet összes vonatkozásaiban. És mikor a népszaporodás és szükségletek többirányúsága következtében ez az életmód korszerűtlenné vált, nagy megújítást következett be a nép egész szellemi világában is. Nem volt meg a fokozatosság, a kialakuló új életformához való hozzá alkalmazkodás. A palóc teljesen érzéketlen a modern elvű gazdálkodással szemben és a munkaeredményesség és munkaminőség modern követelményeit élete leszűkítése árán is leleményességgel próbálja megkerülni. Bár a gyűjtögető életmód emlékei, szerszámai ma már a múzeumba kerültek, csökevényeivel a késői unokák még megkísérlik a könnyű táplálékhoz jutást. Tilosban halásznak, vadásznak, „gyűjtögetnek” ... Vannak viszont palóc falvak, melyek kupeckodásból élnek. Messze vásárokat bekalandoznak, marhát adnak-vesznek. Mint mondják, többet ér, mint a kapálás. Természetesen ez is, mint az előző, sok veszélyt rejt magában nemcsak a nép erkölcsére, hanem jószágállományára is. (Vészrek behurcolása.) Talán csak a bázisipar az egyetlen, amit a palócság múltjából produktív módon tudott átmenteni. Ez természetesen ma már komoly támogatásra talált Soldos főispán vármegyei bázisipari akciója révén.”

„Szűk völgyek, katlanok nem adnak perspektívát s a palócság ezekbe települt és él ma is. Sobasem vonzották távoli horizontok, mert hisz azokat meglátni nem is volt módjában. Történeti vezetői, a nógrádi dzsentrí még ma sem tudja megérteni, hogy valójában miért is van szükség falukutatásra. De valljuk meg, hogy ezt maga a palócság sem sérelmezte. Egyrészt mert föltétlenül hitt az „urakban”. Azt gondolta, hogy Rákóczi és régi nagyjai heroizmusa és gondoskodása ül most is azok birtokaiban. Pedig azóta ezen az örbelyen nagyrészen sajnálatos őrségváltás volt. Másrészt a palócság mindig búzódózott a tartós nyugtalanságtól. Megtanulta újabb történelme során, hogy „az urakkal nem jó tengelyt akasztani” és így megtanult kerülőutakon járni, alakoskodni. Sobasem volt nagyravágyó és mindig a szűkös, de biztos felé tekint. Nem szereti a feszültséget, amely pedig minden haladás alapkövetelménye. Úrgyűlölettel sem találkozunk sehol. Részre van ebben talán annak a körülménynek is, hogy a kis-középbirtokosság nem tudott olyan messze távolodni a parasztságtól, bent élt a faluban és azon keresztül kellett érvényesülnie. Nagy volt a politikai rántaltság és ezért kapcsolatokat kellett tartania a falu, táj bangadóival. Másrésztől viszont maga a palócság is kereste az „urak” barátságát. Alaptermészete szerint szeret közel jutni, bizalmába férkőzni a felette-állóknak. Azért még áldozatra is hajlandó, ha megkülönböztetve érezheti magát hasonló sorsú embertársaitól. Mindezek együttvéve magyarázhatják, hogy palóc tájon járva még ma is szívesen „megüvegelik” a nadrágos embert.

Egészen különös és egyedülálló a palócságnak a zsidósághoz való viszonya, mely csaknem megközelíti az „urakhoz” való viszonyát, azaz a hozzáadással, hogy a palóc mindig különbséget tesz úr és zsidó között, még akkor is, ha történetesen egy zsidó földbirtokosról van szó. A palócságnak a zsidósághoz való viszonyát azonban nem

batalmi tényezők alakították, hanem az érdekkeresés és a pálinka. A zsidóság mindig értette a módját, hogy apró kölcsönökkel, kisebb-nagyobb hitelezéssel, fuvarmegrendelésekkel és ezzel kapcsolatos áldomásozással érdekkörébe vonja a palócságot. Menjünk végig palóc földön és a zsidóság kocsmája-konyhája minden időben tele lesz lebzselő parasztokkal. Azt hiszik, hogy hasznót húznak belőlük és még ma sem veszik észre, hogy tulajdon képen ők azok, akikből hasznót húz a zsidóság. Éppen ezért a palócság körében nem tud őszintén gyökeret verni az antiszemitizmus. Csak az ő utánozhatatlan mosolyukkal mosolyognak, ha szóba hozzuk előttük a zsidó kérdést, mint aki birtokában van a mások által megfjethetetlen titkok kulcsának. Az sincs azonban kizárva, hogy e magatartásban része van valamiféle kazár atavizmusnak, mely az egykori kazár alattvalókat a Kárpátok medencéjébe is elkísérte. És ha életmódját nézzük a palócságnak, az is olyan színes és múltból magyarázható, mint közéleti magatartása. Ellentétben más tájak életével, itt nincs semmi rejtalem, elzárkózási törekvés az idegennel szemben. Kérdezhet bárki bármit, nyugodt lehet, hogy az adott körülmények között a legőszintébb feleletet kapja. Családi élete is teljesen nyílt és derűs, tele sok szép szokással, hagyománnyal. A palócság föltétlenül ragaszkodik régi életformájához s talán ez az egyetlen magyar táj, ahol nem kellett „megmenteni” a népművészetet, a népviseletet, mert az ma is életformájában bent gyökerező, szerves és magától értetődő kívánalom. Természetesen a túlzott szokáskultusznak elég sok árnyoldala is van, mely sok helyen ma már kiütözik és szociális gondozásnak legjelentősebb problémáját okozza. Érzelmi élete igen gazdag és mondhatnánk, hogy ebben éli ki magát a palócság. Kedélyeskedni öregje-fiatálja mindig ráért és vendégei közül is inkább azokat szereti, akik eltréfálnak vele. Bizalmát is ezen keresztül lehet megnyerni. Sokszor igazán meglepő szellemet árulnak el. A palócot kedélye sohasem hagyja el, még a legégetőbb júliusi napon, a legveretékesebb munka közben is van kedve élcelődni, mókázni. Érdekes megfigyelést tettünk e téren egy szomszédos sváb vidékkel való összehasonlításban. Röviden azt mondhatnánk, hogy a sváb intenzíven dolgozik és intenzíven pihen, a palóc viszont szórakozva, megerőltetés nélkül dolgozik és szórakozva pihen. Svábok között alig látunk mosolyogni, de nem hiszem, hogy a palócok között akadna egyetlen mogorva ember is.

Az új idők hangja azonban lassan visszaverődik a palóc tájon is. Nagy eltolódások jönnek létre a múlthoz képest és szinte szemünk előtt születik meg az új palóc táj, de mégis úgy, hogy lényegében a régi marad. Jelentkeznek problémák és adódnak megoldások, de a palóc milió, a palóc karakter örök és változtathatatlan és föl fog oltani minden új élethelyzetet, miközben maga is föloldódik abban, íme, a kölcsönhatás a táj és embere között. A cserháti táj legjelentősebb problémája ma, mely a jövőre is kihátással lesz: a tájelosztódás. Megcsonkított, nyomorult helyzetiünk kényszerített rá, hogy röntgen-szemmel a föld méhébe hatolva olyan értékek után kutassunk, melyektől Trianon megfosztotta a nemzetet, így alakult ki a cserháti palóc táj északi

térjelen az ú. n. salgótarjáni szénmedence. Fölötte hatalmas ipartelepek keletkeztek és a mind keskenyebbé váló palócbirtokok veteményeit lassan beszállta a korom és a füst. Maga a lakosság pedig, amely az ipartelepek vonzáskörében élt, magas bérektől csalogatva mindinkább megbarátkozott az ipari munkavállalás gondolatával. Eleinte csak szezonmunkákra járt a bányákba, gyárakba, később azonban a föld megmunkálását asszonyaira bízva, hivatásos ipari munkás lett az északi palócság még módosabb része is. Salgótarján központtal egy sajátosan magyar ipari táj keletkezett, mely vigasztaló tünet arra, hogy a korlátolt területben rendelkezésre álló föld népeltartó hivatásában segítségére siet annak méhe és az abból táplálkozó ipar, hogy magához szűnje a háza azon gyermekeit, kik az ősi foglalkozásból kiszorultak. És ha közöttük járunk, örömmel kell megállapítanunk, hogy megállják a helyüket, megbecsülik új hivatásukat, csak éppen több és állandóbb, biztosabb munkahelyet kívánnának.”

Részletek a *Hegyközi palócok* című írásból

„A palócság életmódja mindig a történeti helyzet és a környezet függvénye volt. Településhelyének megválasztásánál kifejezésre jut a sokszoros csatavesztés, hajszoltság folytán előállott lelki felőrölttség és bizonytalanság szorongó érzése, melyben Ázsiában része volt. Azért keresi az erdőtől védett hegysegélyi részeket. Az első időkben még itt sem érezte magát biztonságban és várta a rohamokat, melyek továbbsodorják. A völgyek oldalában csak „paticsból” építi hajlékait. Csak később, mikor már tapasztalta, hogy újabb veszélyektől nem kell tartania, határozta el magát a tartósabb házépítésre, de még akkor is mélyen bent a völgyekben. Önbizalma és biztonságérzete csak akkor tért vissza, mikor már templomai megépítésére kerülhetett sor. Ezeket már a falvak fölött emelkedő dombtetőkre helyezte. A tartós biztonságérzet azután mélyreható változásokat hozott a palócság közösségi életében. Meglazult az összetartozandósági érzés, a törzsek, hadak jelentősége eltűnt és az egyes családok érdekkörére aprózódott a falu. Megindult a primitív társadalmakat jellemző szélső individualizációs folyamat, kiki elhatárolván magát fizikailag és lelkileg szomszédaitól. Félte őrizte mindenik jószágát, földjeit és hírnevét, melyen ha csorba esett, megindult az ellenségeskedés a nélkül, hogy a nézeteltérésekben pártatlan ítélő számításba jöhetett volna. Kiki maga intézte dolgait elfogultan és a végkimerülésig. Sőt a palócföldön annyira divatos vérbosszúk egész családokat és nemzedékeket irtottak ki. Még a közigazgatás és rendészet megszervezése után is sok ideig értetlenül és ellenségesen szálltak szembe a hatalom képviselőjével palóc földön. Ma is emlékeznek rá, hogy pl. Dorogbázán egyszer az úriszéket tartó szolgabíró is megverték a peres felek közös akarattal, kinek végül is egy disznóólba kellett menekülnie.

A palócság elől járt a kereszténység befogadásában, őszintén és lelkében megértette magáévá a tanításokat, sőt a hit meggyökeresedése érdekében anyagi áldozatokat

is hozhatott, mert a hegyközben alig akadunk kegyúri templomra, azokat mind maga a nép építette. Sokszor szerények ezek a templomok, de a belső díszítés és gondozás a maga naivságában az ábitát legszebb kifejezője. Nemcsak az asszonyok és gyermekek, hanem a férfiak is résztvesznek a vallási életben. Búcsúkra járnak, megtartják a böjtot. Sőt vannak szép számmal italkedvelő emberek, kik a böjt alatt nem fogyasztanak egyáltalán semmiféle szeszestalt. A palócság böjti életét, búcsúit nem egyszer hasonlónak látjuk és érezzük azzal a középkori hangulattal, amit Undset Nobel-díjas regényében tár az olvasó elé. Szellemi életük, művelődésük is vallásos színezetű. Legendáik, meséik is sok bibliai tárgyú eseményt tartalmaznak. Közmondásaikban, szólásmódjaikban, mindennapi szokásaikban is sok a vallásos elem. Akarják a jót követni, ha esendők is.

Családi életük mély, őszinte és ragaszkodó. A férjjogúság csak abban nyilvánul meg, hogy az „embernek” néha-néha el kell raknia feleségét, mert különben a menyecskének kétélyei támadnak ura szeretetét illetően. Egyébként az asszony, különösen a nagymama a lelke, mozgatója a családnak. Ettől mindenki fél és siet engedelmessé válni. Mert bizony a palóc asszonyok meg vannak áldva nyelvkincsekkel. Egyszer egy félórúig volt szerencsénk hallgatni egy ilyen bemutatót, a nélkül azonban, hogy egy szót is értettünk volna a „hadarásból”. A fiúk nem mennek szét, hanem megnősülvén hazahozzák az asszonyt, úgyhogy néha 4–5 család is él „egy udvar”-on. Nagy szegény volt a „vőjül menni”, bár az utóbbi idők itt is változásokat eredményeztek. Házasságuk nyugodt, tiszta és szenvedélymentes. A szerelmi házasság ritka és inkább a földék fekvése érleli meg a vonzalmakat.

Szórakozásaik, ünnepeik meghatározott szokásrend szerint mennek végbe, sokszor ezekben már értelemvesztést látunk, ők sem tudják megmondani, hogy mit miért tesznek vagy mondanak, de azért kitartanak a formák mellett. A palóc „lakszik” és búcsúik messze földön híresek. „Angyal drága vendégség ...” hangzik elfordított szóhasználatban a palócság búcsút köszöntő éneke. A búcsúk valóban vendégséggel járnak. Amit egy éven át koplalt és nélkülözött, azt most mind ki szeretné pótolni. Megint az előbbi kettősség: az a nép, mely a legnehezebb emberi munkát, az aratást kenyéren, zöld uborkán, paprikán, paradicsomon élve nótaszóval végzi, tud dúskálni is, ha „ideje gyüni”. Ezekben a vendégségekben azután pazarlásig van minden, amit kezdetleges konyhaművészetükkel előállítani tudnak. A palóc igen szíves, vendégszerető nép. Szeret kedélyeskedni, humorizálni. Csak épp kissé faragatlan és nyelvéhez szokni kell. Aki ezeken túlteszi magát és résztvesz szórakozásaiban, vagy végigutazza a palócvonalakat, jól fog szórakozni és egyúttal megismeri a palóc gondolkodásmódot, furfangot és a kedélyeskedés összes változatait. Mert ilyen alkalmakkor a palóc nekibátorodik és zárkózott világából többet árul el, mint egyébként tenni szokta. Élmények, vágyak, hajlamok kerülnek napvilágra, mit máskor fegyverrel sem lehetne kikényszeríteni belőle. Sőt ezekben mindig járt értékeléseket is fűz és ítéletet is mond magáról.

A palócságnak nemcsak a művelődésben való előrelépését, hanem művészi készségének kialakulását is nagyban akadályozta az a körülmény, hogy elsőrendű életfeltételeit mostohább környezetben kellett biztosítani, mint ezt más tájak lakói tették. A pásztorkodó kényelmesebb, több szabadidővel rendelkező életmódnak, mely a népi mesterkedés és művészi jellegű népi alkotások bölcsője szokott lenni, a palócságnál, mint láttuk, hamar végeszakadt. A földművelés mellett pedig kevesebb az inspiráció és fáradtabb az ember szellemi és fizikai téren egyaránt. Itt már csak szerszámkészítésre és más közszükségleti cikkek durvább kivitelezésére kerülhet sor, ha nincs meg az előző korok művészi ráneveltsége. Súlyosbította a helyzetet az a körülmény is, hogy asszonyaikat is mezői munkára fogták, kik váll-váll mellett kapálnak, sőt sokszor kaszálnak és vetnek is férjaikkal. Így a női fizikum is eldurvult abhoz, hogy finomabb kézimunkákkal tudott volna foglalkozni. Réti földjeik azonban jól termik a lent és kendert, melyből a téli időszakban fehérműt készítenek. „Kendőiket” törülközőnek és törölrubának szánva, újabban mindinkább vásárolják a falvaikban megforduló nyaralók. Ezeken a darabokon azután a régi kezdetleges piros-kék keresztöltésű széldíszítések helyett hímzések és finomabb munkák jelentkeznek. Szórványosan láttunk az ilyen kézimunkákon állatdíszeket is kívarrva. Kakast, galambot stb. Nagyobb gondot régebben csak a vőlegény- és menyasszonykendőre (szekendő) fordítottak.

Népriseletük mindezek ellenére is szép és izléses. A férfiak fekete vagy sötétkék kordbársony viselete mellett jól érvényesül asszonyaikon a fehér ingváll a hozzátartozó sehempruszlikkal és színes, rózsás kendőkkel. A haj- és fej díszviselet pedig egyenesen festői. Szép darabokat láttunk Kazár, Derecske és Rimaszombat környékén. A Rimavölgyében már szláv hatásokkal is találkozunk. A tömzsi, alacsony, perdőlős termetekhez jól érvényesül a rövid szoknyatömeg, amit asszonyaik magukon viselnek. Egy kis természetes, palóc temperamentumból fakadó kacérság és mindjárt kész a kritikus, hogy szépnek mondja őket. Sajnos azonban a megszállt részeken és ott, ahol a civilizáció érintette tájukat, a népriselet már kiveszőben van. A Rimavölgyében a cseh civilizációs hatások, Parád környékén pedig a nyaralók már elvégezték romboló hatásukat. Megjelennek a lakkcípó, a sehemharisnya, a könnyű dirndli, a kombiné és az ezekkel együttjáró kendőűszerek.

Nyomukban meglazulnak az erkölcsök, miután az ősi megtartó erők más oldalról is léket kaptak és a falu sok mindent elnéz „megtévedett”-jeinek, amit azelőtt megbocsáthatatlannak tartott. A lányok, akik azelőtt otthon ültek és szüleik „becsületükön” esett sérelemnek tekintették volna, hogy őket szolgálni engedjék, most tömegesen mennek szolgálni városokba. Aki régen elment, vissza sem jöhetett többé. Ma, ha haza jön, ő lesz az ünnepelt, mert „nem olyan buta, mint a többi”. Régen a legényekre kellett várni, hogy „eljárják a bolondját”, ma a lányokra kell várni, hogy „kiszórákozzák” magukat. Csak azután kerülhet sor a házasságra.”

Rusznyák Gyula főbb publikációi**Könyvek:**

- Faluvédelem (Budapest, 1935)
- A nő a modern társadalomban (Budapest, 1937)
- Munkásságunk helyzete (Dr. Petrányi Győzővel közösen) (Budapest, 1944)

Folyóiratok:***Magyar Kultúra*** (társadalmi és tudományos szemle)

- Egy hiányzó jövedelempolitika margójára (1933/1.)
- Egy próféta, aki tévedett (1933/11.)
- A falu üzen (1933/22.)
- A demokrácia a XX. század mérlegén (1934/8.)
- Még egyszer az ifjúság problémájához (1934/17.)
- Mit vár a Katolikus Akciótól a magyar ifjúság (1934/22.)
- Adalékok egy szociális adóreformhoz (1935/24.)
- A falu világnézete (1936/5.)
- A falukutatás módszerei és feladatai (1937/3.)
- A közvélemény tényezői a falusegítésben (1937/6.)
- A faluvédelem mai helyzete és a jövő lehetőségei (1937/15–16.)
- Göcsejen keresztül I. (1937/18.)
- Göcsejen keresztül II. (1937/19.)
- A falukutatás fejlődéstörténete (1938/10.)
- Matyóföld (1938/13–14.)
- Tájszemponturnál falukutatás (1938/23.)
- Cserhádi palócok (1939/9.)
- Felvidéki útijegyzetek (1939/17.)
- Hegyközi palócok (1940/6.)
- A szabadidő megszervezésének kérdései (1941/6.)
- A népiség kérdésének tisztázásához (1944/4.)

Társadalomtudomány

- Szociális munka a faluban (1933/3–4.)
- Tájszemponturnál falukutatás (1938/1–3.)
- Cserhádi palócok (1940/3.)
- A hegyközi palócok (1941/4.)

Katolikus Szemle

- Sötét foltok a falu arcán (1936. október)
- Dr. Szabó Kálmán: Kecskeméti tanyák – könyvszemle (1937. július)
- Ortutay Gyula: Magyar népismeret – könyvszemle (1937. július)
- Szentmiklósi Lajos: A magyar agrárkérdések – könyvszemle (1937. szeptember)

Pápa és Vidéke

- A magyar nép ősi kulturája (1936. 10. 11.)
A magyar falu világnézetének hibái (1936. 12. 06.)
A falusi család egészségvédelme (1937. 01. 31.)

Munkügyi Szemle

- Üdültetési rendszerek bírálata (1939/9.)
Társadalombiztosítás Magyarországon (1940/6.)
Munkásnyaralók létesítése biztosítottak számára (1940/6.)
A megelőző egészségvédelem kiépítésének statisztikai feladatai (1940/8.)
A szabadidő megszervezésének kérdései (1941/2.)
Az OTI 1941. évi gyógyüdültetésének mérlege (1942/3.)
A gyógyüdültetés fejlődéstörténete (1942/5.)

Közigazgatástudomány

- A tájszempont érvényesülése a közigazgatás területi alapon való szervezésében (1940/2.)

Az írásban előforduló kisebb települések:

Alsóábrány: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei község, 1949-ben egyesítették Felsőábránnyal, Bükkábrány néven.

Alsóság: Vas megyei község, 1950-ben Celldömölkhez csatolták.

Dorogháza: Heves megyei község, 1950. január 1-től Nógrád megyéhez csatolták.

Mátraballa: Heves megyei község.

Mátramindszent: Heves megyei község, 1950. január 1-től Nógrád megyéhez csatolták.

Pajzsszeg: Zala megyei község

Szurdokpüspöki: Heves megyei község, 1950. január 1-től Nógrád megyéhez csatolták.

Zagyvaszentjakab: Heves megyei község, 1925-ben Szurdokpüspökihez csatolták.

JÓNA DÁVID

Interjú Szentjánosi (Langstadler) Csabával

*„A barátság sok forrásból táplálkozik,
de legtisztábban a tiszteletből.”*
(Daniel Defoe)

– Csaba, három évtizedes barátságunk több ezer oldalon tartó verslevelezésének lényegét kellene összefoglalnom. Már most az bánt, ami kima-
rad az interjúból. Támaszkodhatnék arra akár, ahogy alkotótársaink lát-
nak minket, készíthetnék egy emlékművet magunknak, szándékom sze-
rint azonban megpróbálnék mögé látni. Miért van az, hogy két különbö-
ző életút, két eltérő habitus így össze tud kapaszkodni, mint ahogy mi
tettük? Barátságunk valódi, tiszteletre és elfogadásra épülő és olyan XIX.
századi, nem?

– De igen, Dávid! Szerintem vannak dolgok, amelyek megérnek, a tör-
ténelem tornázza ki magából. Ez nem véletlen, hogy így összekapcsolód-
tunk, mondhatnám úgy, hogy ahogy az atom összeáll, ahogy földrészek-
óceánok összeállnak... mi is így állunk össze, egy mélyebb értelmezés,
egy mélyebb sors, egy mélyebb elhivatás közös hangjaként. Mert ha kü-
lönböznek is álláspontjaink sok dologban, idézhetném Mérő Ferencet,
„mindenki másképp egyforma”, milliárdszor több azonosságunk van,
mint különbözőségünk, és én hálás vagyok Istennek, hogy ilyen verstest-
vért, Gazduramtársat adott, mint te. Lehetnének egyébként szép példák is,
hogy hogy tudunk egy nagyobb szempontba emelkedni, ünnepnapokká
változtatva versben megénekelte hétköznapjainkat. Szóval, köszönlek.

– Forma 1-es rajongó, egykori vízilabdázó és mindezek felett egy valódi
költő. Voltál speditőr, autószalokban eladó, borkimérő, szép szimbólum,
hogy takarítottál Burger Kinget, még ma is templomot. Mindegyik szere-
pedben önmagad voltál, olyan, aki észreveszi, aki meghallgatja, aki meg-
érti. Szóval ember. Neked sosem a mérés eredménye, hanem a mérlege-
lés maga a fontos. Időnként el is veszel benne...

– „Neked sosem a mérés eredménye, hanem a mérlegelés maga a fon-
tos.” Ez nagyon szép mondat Dávid, köszönöm. Nem is elveszés ez, in-
kább önfeledtség... mikor Monte Carlóban gyalogoltam az F1-es pályán,
mikor lebegsz a vízen, mikor éjjel kettőkor mosod az üzlet tetőüvegét,

mikor átadsz egy autót vagy éppen a kamionos kezébe nyomod a vámokmányt... igen, ezek verskészletek, vers-építőelemek is... hiszen hatalmas összefüggések, emberi sorsok, élethelyzetek tápláló forrásai... Jó belelát- ni ennyi mindenbe... Tudod, a margóról is jó néha az írást nézni...

– Csaba, a könyvtárad körbevesz Téged, ha nem lenne a feleséged, akkor a könyvtornyok épülnének a nappalitokban. Egyszerre 4-5 könyvet is olvasol, de ami különleges, az az, hogy a társművészeteket is követed, a társadalom- és a természettudomány nagyjait. Vallásfilozófiában kötetnyi mondanód van, miközben az aktuális világgal elég felszínés a kapcsolatod.

– A könyvek... a feleség... igen... Andi: az én nagy, állandóan olvasott könyvem... a könyveim: meg a „háremem”. Nem akarok nagyképűnek tűnni, de egyszerre 10-12 könyvet szoktam olvasni. Most sorolhatnám, hogy milyen kategóriákban, de én mindig az ÉLMÉNYT hangsúlyozom, a könyv élményét, legyen az akár a legnehezebb filozófiai mű is... Nem az aktuális világgal felszínés a kapcsolatom, hanem a médiával, a besugárzással, a manipulációval, én a valóságot, a realitást szeretem, ami számomra a transzcendens és a kézzelfogható törtje...

– Egy férfinak nem áll jól az alázat – gondoltam. Sok mindent tanítótól nekem, például az alázatot is.

– Barátom, ez már alázat: ahogy írsz. Mindnyájan tanuljuk, egymástól, Jézustól. A megalázkodás senkinek nem áll jól, de az alázat: az egyik legférfiasabb dolog, mert hatalmas erő van benne, megfogja az én szabad folyását, tiszteletet sugároz, nemességet ad, segít, egyenrangúvá teszi az embereket, új lehetőséget ad egy kapcsolatban, felismertet, a könyörület kerületéhez vezet...

– Azt írtad egykoron, hogy minden szépség egy igazítás a világon. Ez amolyan hitvallás is, sőt, akár láthatnám benne az Art’húr programját is, nem?

– De, teljesen. Mindig tudtad, hogy mit írok Dávid, fontossá tetted a mondataimat. Nagyon köszönöm.

– Csaba, versben írtam Rólad egy portrét. Te, hogy látod ennek fényében magad?

– Versed fényében – a világon látom árnyékomat. Köszönöm, hogy kivetítettél mindenre, ilyen mindenszeretettel őrzöm a barátságunkat. És köszönöm kérdéseidet, önmagamhoz hajló kérdőjeleket adtál.

JÓNA DÁVID

Szentjánosi Csaba-portré

Nem Neked írom Csaba, de Rólad,
hisz Sorsunk erős szállal köt össze,
évszázadok barátsága ez,
még ha három évtizednyi is mindössze.

Plakátok között egy freskó,
kit a saját idegensége sem riaszt,
mert aki érti verseit,
minden bizonnyal el is hiszi azt.

A panelkolostorban egybeforr a költészet
egy csendes evangéliummal,
szavak által lett világa
áll szembe álvalóságunkkal.

Nem a vihar gyermeke, nem a villám fia,
a megbocsájtó szemerkélő esőé inkább,
épp mikor kisüt a nap, éppen,
mikor az ég a legeslegtisztább.

Nagy költő ő, ki nem érti a világot,
így egyetlen mozgalom se tudna vele mit kezdeni,
elkésik, eltéved, elrepül,
nem lehet a téglákkal összeilleszteni.

Mikor ő hajlította, akkor én feszítettem,
mikor ő fogta erősen, én elengedtem,
aztán jött valaki perelve, duzzogva, ordítva,
akkor volt, hogy reakcióink ugyanazok voltak, csak éppen fordítva.

Csodának látom, ahogy a „sok”-ban közöset keres,
az azonost látja, nem a mást.
Hinni akar, hinni tud embernek,
mert egyetlen lehetőségnek látja az összetartozást!

Szíveket lát, én túlélőket,
ő hitével sorsokat szab át,
miközben pengével szedem szét
a császárság hanyatló korszakát.

Ő a lelkeket látja, én inkább a szellemet,
ő a hit képességét, én csak a jellemet,
és mégis találkozunk, ez benne a szép:
isteni sugallatra komplementer önarckép.

És mégis, vagyunk, mint sakktábla
feketén-fehéren, egymás nélkül senkik,
akik bár ellenkező oldalról indulnak,
de mégis a magukét teremtik.

Ha két szót leírok,
az egyiket neki adom,
én néha evezője lehettem,
ő nekem megtartó csónakom.

Engem tanított, várni, elfogadni,
nem is tudom, hogy mit, de ott van bennem,
hogy a szenvedélyes lét
néha megnyugodjon, megpihenjen.

Régóta igaz barátom,
és a fán nincs elszáradt levél,
úgy védi a tisztelet a gerendáinkat,
mint egy jól felrakott cserépfedél.

SZENTJÁNOSI CSABA

Dávid, Barátom, Rólad, Neked, Érted!

A gondolat örvényében, ahogy
kapálódnak a betűkezek, betűlábak,
barátom, téged a víz koordináta-rendszerének
minden pontjában látlak,

amíg Bécsben hajtják a konflisokat,
kalapomba te dobsz pénzt, amit
a városnak átadunk,
Boreász szárnyává válik Isten kezében
áthajtogatott, földrésznyi verslapunk,

te vagy az, aki költők cselgáncsában,
bokszolásában meg tudja fújni a sípot,
verstükröket tart,
ujjaid hosszúak, mint a varázslóké,
káprázatában hozol napsütést, zivatart,

barátságunk dinoszauruszi, egymás
nyomát követjük minden a-lapon,
barátom, csodálom, hogy
rímrobbantásaid között is
mekkora a nyugalom,

nem tudom, hogy ki vagy te, testvér, barát, hírnök,
ceremóniamester, tökéletes dolgozó,
de lelked hangárjából kigurulva
csöndfelhők mögé emelkedik fel a szó,

nem dőlsz be a viharnek, nem fordítasz
hátat a síró hegynek, megtalálsz
a föld alatt pihenők árnyékát,
de lebuksz, mikor a kráter szélén
a föld középpontja beléd lát,

úgy vagyunk, Dávidom, mint a metrójáratok,
egymással utazunk, kinyitjuk ajtóinkat,
leszállnak belőlünk a versek,
és nézem, csodálom, ahogy tenyeredből
a velencei galambok betűmagot esznek,

egymásra figyelésünk nem hétköznapi,
hiszen érzem, hogy átállítod az értelem
jelzőlámpáit, mikor eltévedek,
de megmentjük az öreg halászt, a kardhalat,
a tengert, VELED!

Jóna Dávid és Szentjánosi (Langstadler) Csaba

SZENTJÁNOSI CSABA

Jóna Dávid verstestvéremnek

nem lehet beszélni róla,
nem lehet nem beszélni róla...
mert nem beszélni kell róla,
hanem mondani, kimondani,
elmondani, amit nem lehet,
mert a kegyeletben csak érintünk,
csak vagyunk,
egy lerombolt város: maga beszél,
de mi megtanítjuk neki
a szabadság, az épülés nyelvét,
ahogy a betegség után –
újra tanul beszélni kezünk, lábunk,
nem lehet beszélni róla,
mert a kegyelet néma,
de a szeretet, az erő: TESZ,
nem beszél, tesz, ez az igazi beszéd,
amíg tehetetlen az ember,
nem tud beszélni, utána meg
nem akar róla... de a hit: TESZ,
látja, tudja, hallja, érzi...
de a lélekben nem égőt cserél,
hanem fényt...
óvatosan lépked az ember,
mert határai egymáshoz értek,

mint két vezeték, és ez megrázta,
bántja minden hír, belemar minden
emlékezés, összetöri minden eset,
de a sárkányrepülőt a szél emeli,
a hajó a vízben halad, a hegymászó
a résekbe kapaszkodik... a kultúra,
a költészet öntanuló, mint a gyík farka,
ha levágod a rímet, kinő egy új...
a koponya gondolat-lőszerraktárából
kihordják majd a napok a robbanó percekét,
barátom, egy vírus bántalmazását átélni...
rehabilitáció kell... de a te tüneted is,
ezer ellenszert vált ki, belőlem máris
az ölelést, a segítséget, a megértést,
és mint sorstársad, együtt fogalmazzuk meg
a Függetlenségi Nyilatkozatot...
a kezed: nyílt mező, a talpad: a föld tükre,
lényed: a varázsló tudása,
egy cet karantényomrában ülünk ketten,
de kiköp majd minket,
mert isteni utunkról nem térhetünk le.

FECSKE CSABA

Csapda

Tíz deka felvágottat vásárolt a kisboltban. Tavaszi felvágottat, az volt a kedvence, korábban turistát vagy téli szalámit reggelizett. A disznósajt gusztusát gyerekkorából hozta, maguk is készítettek sajtot, amikor disznót vágtak, és minden évben vágtak. Régi szép idők, amikor szalonnát, kolbászt, sonkát és tepertőt nem a boltban kellett venni.

A kisbolt valóban kicsi volt, két vásárlónál nem fért el benne több. Aki belépett, egyből a pultnak ütközött, érezhette az eladó leheletét, megtudhatta, mikor evett fokhagymás pirítóst, bár nem állt szándékában tudni ezt; tele van nem kívánt tudással, semmire se jó ismeretekkel az ember feje. A törzsvendégek jobbára inni jártak ide, itt gurították le a reggeli felest, ami, ahogy az egyiküktől hallotta egyszer, alanyi jogon jár nekik. Nyilván a sör is, amit utána bocsátanak magukba üdvözült tekintettel. Láttott egyszer egy férfit, aki úgy ivott meg egy üveg sört, hogy közben egyet se nyelt, az ízlelőbimbókat kizárta az élvezetből.

A gyomor csak befogadja, amit beletöltenek, de nem képes élvezni, akkor meg miért issza a sört vajon. A madarak isznak így, gondolta. Ő is nagyon szereti a sört, sose felejtí azt a frissen csapolt korsó sört, amit a sz-i kocsmában ivott fiatal korában. Júliusi kánikulában apjával egy diófarönköt fuvaroztak haza a szőlőből egy nyikorgó taligán. Nagyon megizgadt, a veríték szemébe és szájába csurgott, nyelve szájpaddlásához tapadt. A patakot ki tudta volna inni, olyan szomjúság fogta el. Már tenyerének a korsó hűvös érintése is jólesett, az aranyszínű ital látványa a hófehér habbal egyenesen elbűvölte. A Szahara homokja nyelheti el ilyen mohón a vizet, mint ő akkor a sört, amely a vérévé vált. Olyan jólesett neki, hogy még megivott utána egy pohárral, a pohár után egy pikolóval, de azok sajnos már nem ízlettek annyira, már nem volt olyan szomjas, élvezeti kvóciense jócskán lecsökkent. – „Lehet tizenöt deka?” – A kérdés kijelentő mondatnak tűnt. A férfi bólintott. Nem volt most kedve szavakhoz, de a bólintástól belenyilallt a fejébe. Ha tizenöt dekát kértem volna, biztosan tízet adott volna, gondolta. Legközelebb így teszek. Bosszankodott, olyasmin, amin azelőtt soha; megértő, szelíd ember volt, balek, aki-

nek az orra előtt fogy el az áru, akinek akkor nyeli el kártyáját a bankautomata, amikor egy fityingje sincs.

A fiatal eladólány kerek arca úgy fénylett, mint a zsíros serpenyő. Nagy sárga pattanásai láttán elképzelte, ahogy előkigyózik belőlük a genny. Undorodva hátrált ki fejfájásával és tizenöt deka felvágottjával a helyiségből. Az erős rugó kitepte kezéből az ajtót, amely hangos csattanással vágódott be mögötte. A fémes csattanástól összerezett, önkéntelenül visszanezett, de csak a hült helyét meg a boltajtó maszatos üvegét látta, amint a felhők közül kipréselődő nap elkezdte kaparászni, mintha a piszkot akar-ná eltüntetni róla.

A szemközti sörözőből ugrott be a boltba, a sörözőből, ahol napi vendég volt egy idő óta, csöndes, mindenkivel barátkozó törzsvendég. Elbeszélgetett öreg cimboráival, szívesen töltötte velük az időt, amely, ha egyedül volt, olyan nehezen bírt vánszorogni, úgy megnyúlt minden perc, mint a rétestészta.

Nyálkás novemberi délelőtt volt. A fákról nyakába csöpögött a víz. Csupaszra vetkőztetett, komor fák. Majd tavasztól lesznek hársfák, juharfák. Most csak fák. Mementók. Köd volt, egy varjú nyikorgott a villanyoszlopon. Szél karmolt bele az arcába, könnyet csalva szemébe. Zörgő falevelek futkorásztak előtte, úgy érezte, mintha gúnyolódának rajta, hogy nem éri őket utol. Egy fekete korcs kutya állt meg előtte, és mereven nézett rá. Hát ez vajon miben törí a fejét, ha meg akar-ná harapni, én lenyomom a botot a torkán, istenbizonny. Mérge-s lett, teljesen feltúrázta magát, sebességet váltott a pulzusa, de a kutya el-kotródott, mintha kiolvas-ta volna a férfi fenyegető gondolatait. Szerencsétlen, ő is egyedül lehet. Kivert kutyák vagyunk, gondolta a férfi, és sajnálni kezdte az ebet. Azt fontolgatta, hogy visszamegy a sörözőbe, de lebeszélte magát erről. Majd délután. A mai adagomat már letudtam, különben sincsenek ott ilyenkor a cimborák, csak a bögyös Ági bosszankodik a pult mögött, fejmosást kapott a főnökétől a késés miatt. Kétségtelen, jó alvókája van, sokszor elkésik, a törzsvendégek már ott toporognak az ajtó előtt nyitáskor. Nem teljesen megbízható munkaerő, viszont tud angolul, de ez a főnökét hidegen hagyja, más szembetűnőbb tulajdonságai jobban érdeklik. Ma még nem tudni, heves érdeklődése meghozza-e gyümölcsét. Tudni nem, de sejteni lehet az eredményt. A valószínűség-számítás elvei alapján.

Ahogy belépett az előszobába, orrba vágta a szag. Az itt-ott felpúposodó, színét veszített tapéta láttán arra gondolt, ideje volna már a lakást felújítani, amit évről évre halogatott, ilyen-olyan valós vagy üstökénél fogva előrancia-gált okok miatt. Az elmúlt néhány hónapban sokat romlott a fizi-

kai állapota, s a depresszió jelei is mutatkoztak. A neurológus, fiatal kedves nő olyan gyógyszert talált felírni neki, amitől elveszítette az egyensúlyérzékét, napokig nem tudott kimozdulni a szobából, ez csak rontott a helyzetén. Hiányzott a mozgás meg a söröző a cimborákkal, még Pali soha véget nem érő unalmas zsolozsmázása is.

Megborzongott, ahogy belegondolt a felfordulásba, amivel a felújítás jár. Régebben a feleségével ketten festettek, tapétáztak, de mióta féloldali bénult lett, a munka egyedül a feleségére maradt, aki végül maga is megbetegedett, ápolásra szorult, nem lehetett számítani rá. Mint kutya a vizet, lerázta magáról a felújítás gondolatát. De azért továbbra is ott maradt a fejében, betokosodva.

Gyorsan becsukta az ablakot. Ezt is meg kéne tisztítani, gondolta, beköpték a legyek, por ülepedett meg rajta. A függöny, arról jobb nem is beszélni. A felesége mosta ki utoljára, van annak már két éve is, hogy erre képes volt. Az utcán alig volt mozgás, és ez roppant idegesítette. A kutyák sem ugattak, kihaltak tűnt a környék. Még az öregotthon házörzője se hangoskodott, pedig órákig szokott nyüszíteni. Most néma volt, talán elaludt, vagy megmérgezték. Nemrégiben több kutyát is megmérgezték a környéken.

Azt hitte, a szag kintről jön. De nem. Továbbra is érezte azt az ismeretlen eredetű, undorító szagot, ahhoz hasonlót, amelyet az oszló dög áraszt magából, amelyet gyerekkorában érzett, amikor bátyjával kutyája hulláját a döggútba dobták. Máig bánja, hogy Szultánt nem a kertjükben temették el. Ám a lakásban legföljebb döglött légy fordulhat elő. Vagy ki tudja, gondolta fásultan, amilyen fatalista vagyok, velem bármi megtörténhet, még az is, hogy valaki dögöt csempésszen a lakásba. És felvillant előtte a Keresztapa című film egyik képe, a véres lófej.

Nyomasztó álom után rosszkedvűen ébredt. Az álom azonosíthatatlan alakjai még mindig ott nyüzsögtek a fejében. Tarkóján egy ér erősen lüktetett, vékony szálú, ritkás haja csapzottan tapadt koponyájára. A temetkezési vállalat képe jelent meg előtte: koporsók, urnák, koszorúk, úgy nézett ki a helyiség, mint egy felfordult, kibelezett temető. Nem csodálkozott volna, ha hirtelen egy csontváz lép eléje. Egyszerű, fekete urnát választott, idegenkedve vette kezébe. Az ügyintéző, középkorú, sovány nő, bőre viaszszínű, mintha maga is most lépett volna ki egy koporsóból. Hangja szálkás, szinte behatolt az ember bőre alá, igyekezett kedves lenni, de igyekezete inkább bántó volt, mint megnyugtató. Megbeszélték, mikor kell menni a proszektúrára a holttestért, és mikorra kell ott lenni a hamvoknak a templomban, ahol a szertartás lesz. Olyan megalázó volt

holttestnek, hamvakkal tudni a feleségét, aki hiányával kezdett nyomasztoán jelen lenni. Már bántotta, hogy nem nézte meg, amikor meghalt, élőként akarok emlékezni rá, mondta a főnővérnek, aki méregzöld nejlonzsákban átadta a holmijait. A kék hálóinget, amit úgy szeretett, a fehér papucsot, amibe már hónapok óta nem bújtatta bele a lábát, az összekaristolts szemüveget, amely mögül értetlenül bámulta ezt az összezavardott világot. Nyugtalanág fogta el, ahogy a temetésre gondolt, mint előtte álló nagy feladatra. Hogy fogom átvészalni, tudok-e majd úgy viselkedni, ahogy egy temetésen illik, visszafogottan, férfiasan, időben ott lesz-e az urna a hamvakkal a szertartás kezdetére?

A lakásban csönd volt, világvégi bakterház elhagyatottsága. Csak a csöpögő csap, meg a hűtő tompa zaját lehetett hallani. Meg ahogy a csörgőóra iparkodott tiktakolva láthatatlan célja felé az éjjeliszekrényen, amely váratlanul csörögni kezdett. Megijedt. Idegen kezek beavatkozásának vélte, jóllehet nem volt babonás, nem hitt a csodákban, a paranormális jelenségekben. Eszébe jutott, hogy n-i barátaitól egy könyvet kapott ajándékba postán, átlapozom, gondolta, de hosszas keresgélés után sem találta. Nem ízlése szerint való könyv volt, de most mindenáron kézbe akarta venni. Csakazértis. Ajándékkönyvnek ne nézd a betűjét, próbált szellemeskedni, hogy felülkerekedjék ingerültségén.

Az az érzése volt, mióta belépett a lakásba, hogy valaki van odabent. És ez az érzése csak erősödött. Hangokra vadászott, leskelődő, sunyító hangokra. Minden helyiségben felkapcsolta a villanyt, még a vécében is. Az ajtókat, a bejárati ajtó kivételével, amit – akkor persze még nem tudhatta – rosszul tett, sarkig tárta. A ruhásszekrényt is kinyitotta, minden kis zugba benézett. Sehhol semmi. Csak a naftalin szaga a barátságatlan sötétben. Gyerekkorában csinált ilyesmit, amikor félt a mumustól. Idegesítette, hogy semmi olyat nem talál, ami baljós érzeteit igazolná, nyilván az ellenkezője se vigasztalta volna meg. De legalább tisztán látott volna, amire most nem nagyon lett volna képes. Most csak erre, a szorongásra futotta erejéből, jobban mondva gyengeségéből. Váratlanul egy légy pottyant a lába elé, sokáig kalimpált cérnadarabkákra emlékeztető lábával. Nem merte eltaposni. Ez is érthetetlen volt. Mintha valaki üzenni akart volna ilyen módon. Megpróbálta elfoglalni magát valamivel, de még a frissen vásárolt újságot se volt kedve átlapozni. Gondolta, legurít egy üveg sört, nyelve szájpaddlásához tapadt, mintha csirizbe mártotta volna. Ám sör nem volt a hűtőben. Sőt egyáltalán semmi sem volt! Csak a hiába keresett ajándékkönyv, amit szórakozottságában, önkéntelenül tehetett ide, amit lapozgatni már esze ágában se volt, mint valami undorító férget

dobta az asztalra. Hiába meresztgette a szemét, a hűtő üres volt. Füle zúgni kezdett. Teljesen összezavarodott. Bambán bámult maga elé. Telefonálni akart, felhívni valamelyik barátját, ismerősét. Fölemelte a kagylót, de nem volt vonal. Többször is próbálkozott, sikertelenül, amikor észrevette, hogy a telefonzsinór elszakadt, felkunkorodó vége, mint egy kérdőjel, kérdés, amire nincs válasz. Be akarta kapcsolni a tévét, hátha talál benne valamit, ami eltereli a gondolatait. De minél jobban iparkodott, annál inkább csak szerencsétlen helyzetére tudott gondolni. Mintha egy mély gödörből próbált volna kimászni sikertelenül. Alkalmazkodnom kell a helyzethez, gondolta, igen ám, csak azzal nem volt tisztában, hogy mi a helyzet. A helyzet én magam vagyok, minden baj és probléma okozója, egyben elszenvetője, gordiuszi csomó, amit Nagy Sándor kardja se tudna kettévágni, nem még egy összezavarodott hamleti figura. Keserű nyál gyűlt össze szájában, a tehetetlenség mérge.

Alighogy tett pár lépést, amikor lépteket hallott a háta mögött a konyha felől. Kiverte a veríték, hallucinálok, vagy valóban hangokat hallani? Valós hangok, érzékcsalódás, a túlterhelt idegek csúfondáros játéka? Hátránézett, nem látott senkit, a lépések zaja is megszűnt. Csak a saját szaggatott lélegzetét hallotta. Újra elindult a szoba felé, a lépések megint hallatszottak. És egy pukkanás. Összerezzent. De csak az ásványvizes palack durrant egyet. Akkor hirtelen, nehogy közben meggondolja magát, megfordult és elindult visszafelé, hogy benézzen a konyhába, a lépések is távolodni kezdtek. Ha gyorsabban szedte a lábát, a „másik” is megszaporázta. Percekbe telt, amíg eljutott odáig, hogy reszkető kézzel benyomja a tévé kapcsológombját. Hiába. Nem volt se kép, se hang. Talán áramszünet van, gondolta, és felkapcsolta a lámpát. Az izzó villant egyet. Elsötétült. Az izzószál sercenne elszakadt. Mintha egy idegszál pattant volna el a fejében. Megszédült. A lámpabúra himbálózni kezdett. Mint az alvajáró, botorkált az ajtóhoz. Hogy elmeneküljön. Otthonról. De. A kulcs nem volt benne. A zárban.

KOVÁCS BALÁZS

A Salgótarjáni Magyar Királyi Állami Gimnázium
oktatóinak tudományos, társadalmi és
irodalmi munkássága
1939–1946

Az alcímben megjelölt időszakban a történelem legborzalmasabb háborúja pusztította földünk szinte egészét. 1944-ig ugyan Magyarországot nem érintette a frontszakasz, viszont a háborús hadigazdaság és a hátország problémái hatványozottan befolyásolták hazánk mindennapjait. Salgótarján egyetlen gimnáziuma ez időszakban egészen 1943-ig komoly pedagógiai aktivitást mutat a fennmaradt források alapján. Az intézmény 1939-ben került állami igazgatás alá. Ekkor mind a tanári karban, mind a vezetésben történtek személycserék. Az oktatók társadalmi és irodalmi munkássága nem hasonlítható a korábbi békeidők nyugalmához, de a második világháború viszontagságai közepette rendkívül produktívnak értékelhetjük a tanárok tevékenységeit. Az évente megjelenő *Iskolai Értesítő* egyedül 1940-ben nem tartalmaz utalást az oktatók ezirányú szerepére.¹

Két szempontot fontos kiemelni a korszak elemzésénél. 1940-ben komoly változások történtek a tantestületben, amellyel többek között Dornyai Béla is elkerült a városból. A korábbi igazgatót, Dr. Szabó Istvánt Dr. Gerhauser Albert váltotta megbízottként, akit egy év után – rendes tisztségben már – Zavilla Viktor követett. A harmincas évek rendkívül magas szintű produktivitása után az állami gimnázium időszakában – a háborús készültségből fakadóan – főleg a sportélet és a testnevelés került előtérbe. A tanárok összetételéből mindez könnyen érthetővé válik, hiszen többek a hadsereg soraiból kerültek a tantestületbe.

A háború végeztével új időszak kezdődött Magyarország életében. Az 1946-os év a pártok vetélkedéséről szólt, így a tanárok társadalmi tevékenysége kimerült az e fajta tömeggyűléseken való részvétellel. A forrásokból kiindulva a tantestület tagjai – egy tanárt leszámítva – főleg a szociáldemokrata és a kommunista párt rendezvényein szólaltak fel. Az idő-

¹ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1940.

szak mindennapjaihoz hozzátartozik, hogy az aktív politikai részvétel és a tanárok agitációs munkája egyáltalán nem volt szokatlan.

Fayl Frigyes a *Magyar Képzőművészek Egyesületének* rendes tagja, a Nógrád vármegyei *Madách-* és a salgótarjáni *Balassi Bálint Irodalmi Társaság* tagja az időszakban. A *Vitézi Szék* megbízásából képsorozatot festett Nógrád vármegye romjairól.² Festményeivel részt vett a *Kármán József Irodalmi és Művészeti Társaság* kiállításán – az első bécsi döntéssel visszakerülő – Losoncon. A Salgótarjáni Városháza fogadószobájában lett elhelyezve a négyméteres képe a városról és környékéről. 1942-ben az intézmény megvásárolta Fayl *Kazári menyecskeké* című festményét.³ A festőművész-tanár számos budapesti és vidéki kiállításra kapott meghívást, mindez bizonyítja szakmai elismertségét. A háború után már nem volt a tantestület tagja a grafikusként is kiváló szakember.

Az Értesítő alapján 1940-ig volt tagja az intézménynek Dornyai Béla, a *Műemlékek Országos Bizottságának* és a *Nógrád Vármegye Népművelési Bizottságának* tagja, valamint a *Magyarországi Kárpát-egyesület* budapesti és salgótarjáni osztályának elnöke. Balatoni kutatásairól számos előadást tartott 1939-ben az iskola tanulóinak és a ferences plébánia legényegyletének.⁴ Dornyaihoz hasonlóan komoly társadalmi tevékenységet fejtett ki az igazgató, Gerhauser Emil is. Salgótarján városi ünnepségein többször adott elő, és cikksorozatot is írt németül a magyar irodalom 12 nagy alakjáról a *Stimmen aus dem Südosten*-be.⁵ Péntes Zoltánt személyesen Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter tüntette ki munkássága elismeréseként. Molnár László a Monarchia közös hadseregének emléklapos tüzérhadnagya Horthy Miklós 20 éves kormányzósági ünnepségén tartott előadást. Kiemelendő még Mollay Károly is, aki 1940 elejéig a *Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem* német nyelvészeti és néprajzi tanszékén tanársegédként dolgozott, emellett pedig a *Soproni Szemlébe* és az *Egyetemes Philologiai Közönybe* is többször publikált. A tantestület személyi összetétele 1940 után jelentős mértékben megváltozott.⁶

Zavilla Viktor – a Szeremlei Szabolcs megbízott igazgató hirtelen bekövetkezett halála után megválasztott – új igazgató több városi ünnepségen is beszédet mondott, többek között Széchenyiről és a márciusi ifjakról. A

² Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1941. 14. o.

³ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1942. 12. o.

⁴ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1939. 59. o.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

tartalékos honvéd hadnagy a salgótarjáni *Baross Szövetség* elnökeként jelentős társadalmi munkát folytatott.⁷ Az első bécsi döntés nyomán hazánkhoz visszacsatolt Losoncon a vasárnap megszenteléséről tartott megható beszédet az *Actio Catholica* meghívásából.⁸ Az 1943-as *Értesítő* beszámol a *Nemzetvédelmi Akadémián* tartott előadásáról, ahol már a Károly-csapatkereszt és az erdélyi emlékérem tulajdonosaként utazott el Budapestre. A helyi római katolikus közösség tagjaként egyházi rendezvényeken is többször részt vett.⁹

Az intézmény oktatói közé tartozott ebben a néhány évben Molnár Gyula, aki a losonci *Kármán József Irodalmi Társaság*¹⁰ rendes tagja volt. Molnár a *Salgótarjáni Római Katolikus Egyházközség* tanácsának rendes és a *Katolikus Kör* választmányi tagjaként többször publikált hitbuzgalmi lapokba. Társadalmi munkáját a gyermekekről és a családokról tartott előadásai bizonyítják.¹¹

A tantestület aktív szereplője volt Úr Lajos, aki választmányi tagként működött a *Magyar Kárpát Egyesületben*. Tiszteletbeli tagként közreműködött a *Baross Szövetség* munkájában Zavilla Viktorral együtt. 1943-ban a városvezetés munkájában is szerepet vállalt a *Városi Közzóléti Szövetkezet* igazgatósági tagjaként. Többször tartott előadást a *Nemzetvédelmi Akadémián* pedagógiai kérdésekben.¹² Rajta kívül Hajas Tibor tanár is tartott akadémiai előadásokat. Hajas ezen kívül irodalmi bemutatókat rendezett az acélgári munkások körében.

Két év szünet után 1946-ban jelentették meg újra az *Iskolai Értesítőt*, amely egyben az utolsó is volt. Arról nem is beszélve, hogy az intézmény nevét és működését is megváltoztatták később. A háború végeztével – érthető okokból – az elsődleges társadalmi munka nem az irodalmi előadások vagy publikációk lettek. A gimnázium újdonsült tantestületének egy része – amelyikről az *Értesítő* beszámol – főleg politikai részvételt mutattak. Dr. Cser Jolán, Dr. Mesterházi Lajosné és Dr. Szőnyi Pál egyaránt a Magyar Szociáldemokrata Párt tagjaként mutatott társadalmi aktivitást. Dr. Pettendi Gizella a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetében végzett agitációs munkát. Két személyt azonban részletesen is érde-

⁷ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1941. 14. o.

⁸ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1942. 12. o.

⁹ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1943. 16. o.

¹⁰ Ugyanennek a társaságnak a meghívásából állított ki Fayl Frigyes festő is Losoncon.

¹¹ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1942. 12. o.

¹² Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1943. 16. o.

mes kiemelni a tanári karból. Czakó János megbízott igazgató – a korábbi három munkatársához hasonlóan – szintén a szociáldemokrata párt tagjaként világnézeti előadásokat tartott a salgótarjáni pedagógusok körében. Emellett a *Szovjet-Magyar Művelődési Társaság* helyi jegyzőjének is megválasztották. Mindez nem tántorította el őt a *Katolikus Szülők Szövetségének* választmányi tagságától sem. A város diákszövetkezeteinek újrászervezésében komoly szerepet vállalt.¹³

A korábban említett tanárok után különnek számító Dr. Koncz Lajos teológiai tanár merőben más világgéppel rendelkezett. Szociális ügyekben fáradhatatlanul tevékenykedett a *Külföldi Segélyeket Ellenőrző Bizottság* tagjaként. Lelkészként a *Városi Szeretetházban* is felleljük a nevét, csakúgy, mint a *Szent Erzsébet Nőegyletének* igazgatójaként. Az egyházmegye megbízott küldöttjeként a segélyek elosztását felügyelte Salgótarjánban 1945 után.¹⁴

Az 1930-as évek pezsgő szellemi produktivitását a világháború aktívan és passzívan is megváltoztatta. Mindössze nyolc évet vizsgáltam, de az időszak összes világpolitikai változása és fejleménye megfigyelhető ebben a mikrotörténeti aspektusban. Amíg hazánk nem vett részt a háborúban, addig a szellemi élet jelentősnek értékelhető. 1941 után már inkább a diákok és a társadalom fizikai képzettsége került előtérbe. Amikor hazánkban fegyverek ropogtak, akkor az oktatás sem működött, ebből adódóan az *Iskolai Értesítő* sem jelent meg. A háború lezárultával megindult az élet és a diákság oktatása, viszont a korábbi szellemi pezsgés maximum politikai agitáció formájában volt jelen. Nem mehetünk el szó nélkül a tanárok humanitárius tevékenysége mellett sem, amellyel a helyi lakosság borzalmaikat kívánták csökkenteni. A gimnázium ilyen jellegű működésének utolsó időszaka 1946-ban lezárult, de az intézmény más formában a mai napig meghatározó – a tantestületet is beleértve – Salgótarján életében.

¹³ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1946. 12. o.

¹⁴ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1946. 12. o.

KOCZÓ JÓZSEF

Száz éve született Együd Árpád folklorista
(1921–1983)

Együd Árpád
Réti Zoltán tusrajza, 1981 (képeslap)

„A népköltészet – az irodalommal együtt – az anyanyelv legszebb, legnemesebb művészi kivirágzása, remekműveit tehát jogosan soroljuk, az irodalom remekműveivel együtt, a kultúra időtálló és időtlen értékei közé. Nélkülük az emberiség elképzelhetetlenül szegényebb volna, és egyfajta lelki szegény marad mindenki, aki nem jut el odáig, hogy saját népe folklóráját megismerje és birtokba vegye” – olvashatjuk Faragó József néprajzkutató, író megszívlelendő gondolatait a *Magyar Költészet Kincstára* sorozat *Népballadák* című kötetében.

A múlt század közepéig a magyar vidék népe számára még természetes valóság volt a népköltési alkotások, a táncok, egyáltalán a hagyományok továbbadása, átörökítése. Ugyanakkor, ha nem lettek volna megszállott gyűjtők és kutatók, jelenkorunk sokkal kevesebbet birtokolhatna a magyar folklór kincseiből.

Életpályája

Somogy majdani híres néprajzkutatója Perőcsényben 1921. január 30-án Együd József és Bukri Erzsébet házasságából született egyetlen gyermek. Kilencéves volt, amikor édesanyja, az *ides* meghalt. Nevelése így Irma nagynénjére és *attyára* maradt, aki a 20. század elején a község bírója volt. Édesapja fogékony volt a művészetek iránt: szeretett olvasni, verselt, hegedült. Az apa második házasságából egy leány született: Ágnes. Együd Árpád húga, a nála mintegy harminc évvel fiatalabb féltestvére Svédországban él.

Árpád elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában végezte, s élte az akkori – a maitól merőben eltérő – falusi gyerekek élménydús: munkával, játékkal, tanulással teli mindennapjait. A paraszti élet szokásrendje szerint a libapásztorkodás, a kalászszedés, az állatok etetése a gyerekekre hárult. Az iskolában a színjátszókör tagjaként korán megmutatkozott tehetsége, muzsikálásával is sikereket ért el. Társaival saját szórakozásukra ügyességi, helyi népi eredetű játékokat (labdajátékok, métázás, pitykövezés, huhukázás) űztek.

Családja szerető gondoskodása folytán 1933-ban Balassagyarmatra, a Magyar Királyi Állami Balassi Bálint Gimnáziumba került, ahol le is érettségizett. A gimnáziumban nemcsak tanulmányi eredményével tűnt ki, hanem tudatosan fejlesztett testkultúrájával is, aminek következtében a Magyar Testnevelési Főiskolán kezdte el felsőfokú tanulmányait. Főiskolásként ismerkedett meg Molnár Istvánnal, a később Kossuth-díjat kapott táncművésszel, akinek hatására ráébredt hivatására: a néptánc, a népzene, a népköltészet kutatásának fontosságára. Főiskolai tanulmányait félbeszakította a második világháború. Nemcsak bevonult katonának, hanem kikerült a frontra is, ahol hadifogságba esett. Bár a hadifogságból az elsők között jött haza, tanulmányait csak 1946-ban fejezhette be.

Mint testnevelőtanár a Csokonai Vitéz Mihály működése révén is ismertté vált híres csurgói gimnáziumban tanított. A szabad művelődés kora volt ez, melyben a fiatal és tetterre kész, kezdeményező fiatalembert

egyenes út vezette a siófoki népfőiskola legendás híru igazgatójához, a táncművész és tánc tudós Molnár Istvánhoz.

Időközben, 1948-ban Csurgón megnősült, felesége Liebstöckl Olga, Liebstöckl Jenő festőművész leánya lett. Házasságukból három gyermek született. Elsőszülött gyermeküket, kislányukat két éves korában ragadta el a halál; fiaik: Csaba és Zsolt.

Együd Árpádot a siófoki népfőiskola és az ott kialakított baráti kör, tanítványi közösség képezte a tánc tudományon keresztül folkloristává, néprajztudóssá. Nevéhez fűződik az ország első diáktánc csoportjának létrehozása Csurgón. Nevelői tevékenysége mellett színdarabokat is rendezett, táncokoreográfiákat készített, táncot tanított, és maga is táncolt tanítványjaival.

Saját pénzen vásárolt magnetofonnal és filmfelvevő géppel nekilátott Somogy falvaiban a szerteágazó néprajzi gyűjtésnek, miközben megtanulta annak módszerét. Gyűjtőmunkája során utazott vonattal, autóbusszal, kerékpáron, és gyalogolt, szekerezett is.

1957-től kezdve rendszeresen kapcsolatban állt az MTA Zenetudományi Intézetével. 1963-ban Kelemen Istvánnal megalapította a Balaton Táncgyűttest, mely a hazai elismeréseken túl külföldi sikereket is aratott. Az együttesnek kereken húsz esztendeig, haláláig segítőtje, igényes szaknácádója volt.

Ismereteit először a közművelődés keretein belül kamatoztatta: elsősorban mint lelkes, eredményes munkát végző népművelőre figyeltek fel rá. 1960-ban a Somogy Megyei Népművelési Tanácsadóhoz került, annak lett vezetője. 1963-tól a siófoki Perczel Mór Gimnáziumban tanított. 1970-től ugyancsak Siófokon a Kálmán Imre Emlékház, majd a Beszédes József Múzeum vezetője. A pedagógusi pályát múzeumira cserélve elmélyültebben foglalkozhatott a néprajztudománnyal. A siófoki múzeumokkal való kapcsolatba kerülése aztán döntő fontosságúnak bizonyult további életfolyására. 1971-től a marcali Helytörténeti és Munkásmozgalmi Múzeum igazgatója, majd 1975-ben megyei múzeumigazgató-helyettesi kinevezést kapott. Munkája Kaposvárhoz kötötte, de vállalta a naponkénti vagy hetenkénti ingázást, hűséges maradt lakóhelyéhez. Élete utolsó szakaszában a megyei múzeum tudományos főmunkatársaként dolgozott.

Szapu Magda etnográfus, Együd Árpád egykori munkatársa, utóbb hagyatékának gondozója, halála után néprajzi gyűjtéseiből készült három válogatás szerkesztője földink születésének 75. évfordulójára készült pályaképpen ekként emlékezett róla:

„Megyei múzeumigazgató-helyettes volt Kaposváron 1978-ban, amikor kezdő néprajzosként őt megismertem. Ekkor már túl volt első könyvén, a

Somogyi Népköltészet című kötetén. Együd Árpád segítségével találkoztam Somogy jeles embereivel, népművészeivel, táncosaival és fafaragóival. Bejártuk együtt a megye számos települését, részt vehettem gyűjtőmunkájában. Láttam fáradhatatlanul dolgozni, az éjszakai gépelésektől elkábulva bóbiskolni, végtelenül lelkesedni és tehetetlenül szenvedni, ha nem segítettek munkáját. Táncolni is láttam! Úgy táncolt, hogy a legjobbak is félrehúzódva nézték azt, amit ez az aprótermetű, törekeny ember *művelt* két infarktust követően, korát meghazudtolva. Derűs volt, vidám, végtelenül kedves. Utolérhetetlen volt a humora, és nagy csínytevő hírben állt. De ahogy dolgozni tudott! Azt a tempót, amit ő diktált, mi fiatalok sem igen tudtuk követni. Élete során olyan mennyiségű anyagot gyűjtött össze, amely több kutatónak forrásaként szolgálhat tudományos munkájához.”

Gyűjtőmunkáját élete végéig folytatta. Gyűjtött anyagának egy része nem került feldolgozásra, publikálásra, nem valósíthatta meg szülőfaluja monográfiájának elkészítését sem. Az Úr 62 évesen, 1983. augusztus 17-én Kaposvárról szólította magához. Teste választott otthonában, Siófokon pihen.

Gyűjtéseit tartalmazó fontosabb művei

Élete fő művének tartható munkája 1975-ben jelent meg *Somogyi népköltészet* (Somogy néprajza I.) címmel, mely szövegközléssel 539 népi alkotást: klasszikus és új stílusú balladákat, foglalkozásdalokat, *istóriás* és vallásos énekeket, rigmusokat (párosítók, szerelmi dalok, lakodalmi szokások lírája és epikája, mulatódalok, tréfás és gúnydalok, névnapi és jeles napi köszöntők, csúfolók, siratók, virrasztók), népi imákat, gyermekjátékokat mutat be.

Takáts Gyula Baumgarten-, József Attila-, utóbb Kossuth-díjas költő, a Somogy Megyei Múzeumok korábbi vezetője a mű *Köszöntőjében* a magyar nép költészetének kórusában megkülönböztetett hanggal és mélyebb kalapemeléssel üdvözlí a somogyi népköltés kórusát, Vikár Béla gyűjteménye után ezt az Együd Árpád szorgalmával összegyűjtött anyagot. A gyűjtést és a kiadást is, mely erősítő és szellemet, nemzetet nevelő, tápláló erő.

„Ez az erő sugárzik a Somogyi népköltésből is közénk. És kell ez, annak a világnak, amelynek képei e balladai tömörítésekből vagy dalformájú kisebb remeklésekből szólnak felénk, annak a világnak ma mi vagyunk a folytatói. És ezekből – ismerve a költői műfajok természetét – tudjuk, hogy legtöbbször néhány sorukból is jobban megismerjük a múltat, mint a hosszú írások hasábjairól. Mert a népköltési remek, de még az átlagos

szintű is, mindig a lényegyet emeli ki a szereplő és az őt körülfogó világ szép vagy tragikus valóságából.”

Földink még korábban közreműködött *A magyar népzene tára 5. Siratók* (1966) című kötetének gyűjtésében. A halott elsiratásáról mint a magyar vidék halotti-temetési szokásrendjében egykor elengedhetetlen rituális jellegű cselekményéről és a siratóénekekről Együd Árpád a *Somogyi népköltészet* jegyzetei között az alábbiakat írja:

„Kodály Zoltán szerint a siratók (a regösénekekkel együtt) a magyar népzene legősibb rétegéhez tartoznak. Gyűjtésük meglehetősen körülményes, részben azért, mert kiveszőben vannak, másrészt azért is, mivel intim érzelmi megnyilvánulásuk miatt nehezen hozzáférhetők. [...] A halottsiratókat kizárólag nők mondják, amelyek sosem egymagukban hangzanak el, hanem mindig közösségben. Bár teljesen szubjektív jellegű műfaj a sirató, a közösség azonban mindig igényelte. Ma már teljesen kiveszőben van Somogyban. A magyar nyelvterület archaikus vidékein azonban teljes élő formában ma is megtalálható.”

Miként a '60-as években még szülőfalujában is, ahogy ezt 1959-es perőcsényi gyűjtése is alátámasztja (Tóth Zsigmondné – *Jaj nekem kedves lányom...*). Sőt a század végén Csáky Károly egy 14 éves fiú (!) Pásztor Csaba előadásában rögzítette a falu még élő siratóasszonyától, Koczó Bálintné Lukács Rácheltől tanult *Mi lesz velünk, arany lányom...* kezdetű siratóéneket (Csáky Károly: „*Nem halt meg, csak alszik*”. Dunaszerdahely, 1999).

1981-ben jelent meg *Kaposváron megverték a rézdobot* címmel újabb önálló kötete. Műfajukat tekintve 34 gyermekdal (altató, ringató, hintáztató, mondóka, kiolvasó), 23 lírai dal (szerelmi dal, párosító, lakodalmi dal, táncdal), 4 katonadal (48-as és világháborús nóta), 15 foglalkozásdal (pásztoradal, betyárdal, rabének, béresdal), 6 tréfás és mulatódal, 10 jelesnapi és szokásének, 8 klasszikus és új stílusú ballada található a kötetben. A közölt népdalok gyűjtése nem kizárólag Együd Árpádé, rajta kívül Balla Péter, Dávid Gyula, Kiss Lajos, Kodály Zoltán, Lajtha László, Seemayer Vilmos, Vikár László és Zámbo István somogyi gyűjtéseiből szemezgettek.

Tanulságos idézni a szerzőnek a *Bevezetés*-ben a kiadás céljáról, a közzétett népköltési anyag felhasználhatóságáról, pedagógiai lehetőségeiről szóló gondolatait, melyek nemcsak saját korának, hanem az utókornak is megszívlelendő útmutatóval szolgálnak:

„*Kaposváron megverték a rézdobot* című száz somogyi népdal olyan sorozat közigényű kiadványa, amelyet haszonnal forgathat mindenki, aki a megyénk népzenei, népköltészeti értékei iránt egy kicsit is érdeklődik, vagy éppen tanulni, tanítani akar belőle. (...) Nem túlozunk, ha azt állítjuk,

hogy alig van társadalmunknak olyan rétege, közösségi alkalomlehetősége (...), ahol ne lehetne felhasználni az életkornak megfelelő játékokat, dalo-
kat, tréfás csúfolókat, balladákat stb.”

Sokat dolgozott a Magyar Rádióval és Televízióval. A berzencei *Zászlós lakodalom* forgatása (MTV, 1976; forgatókönyv: Együd Árpád és Lengyelfi Miklós, rendezte: Farkas István) után külön film is készült róla. A *Röpülj, páva* filmek hazai és nemzetközi sikerei is részint Együd Árpádnak és tanítványainak szakmai kiválóságát tükrözték. Nagydíjat nyert a *Somogyi búcsú* (MTVA, 1977) című kompozíciója és a *Somogyi farsangi pásztorlakodalom* című, az 1979-es *Röpülj, páva* televíziós vetélkedő somogyi bemutatója is.

Gyűjtéseinek posztumusz kiadása

Halála után gyűjteménye a Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum (Kaposvár) állományába került. A hagyatékot dr. Szapu Magda néprajzkutató gondozta, összegezte földink életpályáját, tudományos tevékenységét, és publikált gyűjtéseiből. 1994 és 1998 között az ő szerkesztésében a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága tette közzé három kötetben *Válogatás Együd Árpád néprajzi gyűjtéseiből* című sorozatot.

A válogatás első darabja *1848-as katonadalok és Kossuth-nóták Somogyban* a Kossuth-centenárium alkalmából jelent meg, mely kotta- és szövegközléssel 20 dalt tartalmaz. A dalokat Molnár Éva jegyezte le, az anyaggyűjtést Együd 1960 és 1981 között végezte.

A második *Karácsonyi ünnepkör adventől vízkeresztig – Téli jeles napi szokások Somogyban* címmel ugyancsak 1994-ben jelent meg. A Kottamelléklet 32 névnapi köszöntőt, pásztorjátékot, karácsonyi köszöntőt, regölést és balázsolást tartalmaz. A kiadványt 12 archív fotó illusztrálja.

A harmadik *Gyermekjátékok. Énekes–táncos, szöveges, mozgásos és sportszerű népi játékok Somogyban* címmel 1996-ban került ki a nyomdából. Szabóné Gondos Piroska főiskolai docens saját gyermekkori élményeire való hivatkozással is ajánlja a kiadványt: „... a gyűjtemény kitűnő lehetőség arra, hogy nevelőintézményeink a sajátosan hazai, szűkebb szülőföldünk múltbeli értékeit megismerjék, az idősebb generáció talán csak felidézze emlékezetében és megtanítsa azokat gyermekeinknek. Őrizve ezzel annak a világnak a kultúrkincsét, amikor még őszintébbek és természetesebbek voltak az emberi kapcsolatok, továbbörökítve az önfeledt vidámság, a felszabadult mozgás, a közös éneklés gyönyörűségét.”

A perőcsényi gyűjtésekről

A hagyatékbba tartoznak földink szülőfalujában végzett gyűjtései is. Perőcsényben Együd 1959. augusztus 20-án 17 felvételt, 1977-ben pontosabb keltezés nélkül 15 felvételt, majd december 27–30. között 48 felvételt, 1978. június 29-től július 3-ig 85 felvételt, végül 1980-ban pontosabb keltezés nélkül egy felvételt rögzített. Az adatbázisban Perőcsény helyszínnel közel 170 felvételt sikerült elkülönítenem. A pontos meghatározást nehezíti, hogy előfordul néhány megkezdett, csak bemondást tartalmazó, majd megszakadó és a kazetta másik oldalán folytatódó felvétel.

A gyűjtött anyag műfaji besorolás szerinti megoszlása:

népdal 34 felvétel

gyerekjáték 25 felvétel (altató, rejtő-kereső, leányjáték, párválasztó, leánykérő, körjáték, kiolvasó, kiszámoló, tekerő, *verbentyű*, *rongázás*)

lakodalmi szokások 24 felvétel (köszöntők, vőfélyversek, dalok, esketési szöveg)

beszélgetések 20 felvétel (gyógyfüvek, népi gyógyítás; komaság, keresztanya-, -apaválasztás; *tebefa*, disznótoros szokások, strázsák; Perőcsény, Salgóvár és Pusztatemplom története; gyermekkor, *fűles* hajviselet, bálokról, *kecskerágó* tánc)

hiedelmek (boszorkány, rontás, garabonciás, tüzes ember, házi kígyó, lidérc, átváltoztatott ló) 13 felvétel.

Adatközlők száma 27, és találunk 7 adatolatlan felvételt is.

Az adatolatlan felvételeket végighallgatva és összehasonlítva a nevesített adatközlők hanganyagával, továbbá helyismeretem alapján a következő feltevésekre jutottam:

- 80/A – 20–23. jelzetű négy felvétel (strázsákról, újévköszöntő, *bidosó* és lakodalmi vers) adatközlője: *Molnár Bálint* harangozó, s hallható a felvételeken *Szabó Gézáné* is.
- A további három adatolatlan felvétel közül a 81/A – 14. jelzetű felvételen az előző 14 felvétel adatközlője, *Mezei János* hallható, de nem a feltüntetett témáról (népi gyógyítás) beszél, hanem a Pusztatemplomról.
- A 81/A – 15–16. jelzetű két gyűjtés (népi gyógyítás) adatközlője – a két nappal korábbi gyűjtések témája (tudó ember, gyógyítás) és hangja alapján – *Tóth Zsigmondné*, gyermekkorunk mozijegyszedője, a *Zsiga néni*.
- A 80/B – 6–7. felvételen feltüntetett Azaki István néven említett adatközlő neve helyesen – miként ezt a felvételen jól hallhatóan Együd Árpád is megismétli – *Hazafi István*.

Az adatolatlan felvételek azonosítására tett kísérletem eredményével korrigált adatközlőszám 28; közülük nő 16, férfi 12. Legtermékenyebbek: Tóth Zsigmondné és Mezei János 15–15; Darányi Jánosné 13; Árva Józsefné és Szabó Józsefné 12–12; Szabó Géza, Szabó Gézáné és Varga Géza 11–11; Darányi Józsefné 10 felvétel. Az adatközlők közül 2020-ban már csak Szabó Lajosné él.

Hagyatéka

Életművét publikációin túl hagyatéka: mintegy kétszáz magnószalag és félszáz kazetta-filmanyag, illetve fotó- és diafelvétel, valamint tetemes mennyiségű kéziratanyag, illetve levelezése őrzi. Az archív hangzóanyag munkakópiáját az MTA Zenetudományi Intézete a 90-es évek elején elkészítette. Az archív filmanyag (majd 250 tekercsnyi mozgófilm) utómunkálatait, videószalagra rögzítését a Magyar Televízió végezte el. 1991-ben pedig az özvegy jóvoltából sikerült a teljes hagyaték egyesítése. Együd Árpádné a múzeumban látta biztosítva e hagyatékrész szakszerű elhelyezését, gondozását, feldolgozását, közzétételét. Az egyesítést követően elkezdődött a teljes anyag rendezése, nyilvántartásba vétele, a hiányzó adatok pótlása, kiegészítése, illetve mutatózása. 2008-ban pedig elkészült a hangzóanyag digitalizálása. A szakma és a nagyközönség számára a gyűjtemény hangzóanyaga interneten is elérhető: *Együd Árpád-hagyatéka – Digitális hangzóanyag adatbázis* (<http://smmi.hu/egyud/>).

Emlékének ápolása Somogyban és szülőföldjén, a Palócföldön

Halálának 10. évfordulóján a siófoki Kálmán Imre Múzeumban Molnár Árpád, a város polgármestere avatta fel Együd Árpád folklorista, muzeológus emléktábláját. A márvány emléktáblára a bronz portrédomborművet Andrásy Kurta János szobrászművész készítette.

Nevét viselő intézmények Somogyban: 1991 őszétől Együd Árpád Kulturális Központ Kaposvárott, melyben a róla elnevezett alapfokú művészeti iskola működik.

Születésének 75. évfordulóján, 1996-ban országos gyermekjáték-konferencia szervezésével, kiállítással és a *Gyermekjátékok* című kiadvány megjelentetésével tisztelegtek emlékének. Újabbán Somogy megye általános és középiskolás diákjai számára ifjúsági néptáncfesztivált, néptáncversenyt hirdetnek a jeles néprajzkutató és koreográfus emlékére.

Kulturális örökségünk részeként Együd Árpád életműve és hagyatéka 2017 őszén Somogy Megye Értéktárába nyert felvételt.

1995. augusztus 17-én Somogy megye, Siófok és Perőcsény önkormányzatai, Pest és Somogy megye múzeumi emléktáblával jelölték meg szülőházát. Ugyancsak a '90-es években vette fel nevét a helyi művelődési ház.

E sorok írója a *Múltunk Emlékei* honismereti, műemlékvédelmi és turisztikai magazin 2003. évi szeptemberi számában *Palócföld szülőtte, Somogyország néprajzkutatója* címmel emlékezett meg földink életútjáról, munkásságáról. Az írás bekerült az *Őrzők, vigyázatok a strázsán – Honti Füzetek* 10. számába is.

2005-ben a 750 esztendőös Perőcsény rendezvénysorozat keretében tudományos történeti konferenciát tartottunk. Itt hangzott el Matyikó Sebestyén Józsefnek, a siófoki Kálmán Imre Múzeum igazgatójának *Együd Árpád életútja és munkássága* címmel tartott előadása. Együd Árpád személyes ismerője, barátja – aki szintén gyűjtött Perőcsényben, és fájdalom, azóta ő is a minden halandó útjára lépett – előadását ekként zárta: „Kívánom, hogy szülőfaluja, Perőcsény mindig tartsa meg emlékezetében Együd Árpádot, emlékezzen életére és munkásságára, nemes humanizmusára és patriotizmusára.”

A konferencia résztvevői a szüreti felvonulás forgatagában Együd Árpád egykori lakóházánál, emléktáblájánál is tiszteletüket tették. Kovács Sebestény Vera lelkész-tanár rövid emlékbeszédében arra hívta fel a figyelmet, hogy a község jeles szülöttének életútja az utókor számára is tanulságul szolgál: *ne hagyjuk elveszni kulturális értékeinket!*

S bizony, most már a mi feladatunk és kötelességünk, hogy ne engedjük átadni a feledésnek jeles földink szülőföldi emlékezetét. Sajnos, Perőcsényben egykori adatközlőinek majdnem mindegyikét magához szólította a Mindenható, sőt az utána következő nemzedékek képviselői is fogatkoznak.

A Börzsöny-vidéken emlékének ápolása, perőcsényi gyűjtéseinek gondozása, továbbörökítése a nem egészen 300 lelket számláló falu és környéke élő közösségeinek megtisztelő kötelessége.

Nagy Zsófia konyhája

Medvehagymás pogácsa

Hozzávalók: 1 kg liszt, 2 ek. só, 1,5 dl tej, 5 dkg élesztő, 2 ek. cukor, 2 tojás, 40 dkg vaj, 4 dl tejföl.

A kenéshez: 15 dkg vaj, 10 dkg apróra vágott medvehagyma.

A lisztet a vajjal elmorzsoljuk, hozzáadjuk a sót, a langyos cukros tejben felfuttatott élesztőt, a tojást, a tejfölt, majd alaposan kidolgozzuk. Letakarjuk, és 1 órát hagyjuk pihenni. Utána kinyújtjuk, megkenjük a vajas-medvehagymás keverékkel, feltekerjük, letakarjuk, és 20 percig pihentetjük. Újból kinyújtjuk, feltekerjük, hajtogatjuk és ismét 20 percig pihentetjük. Kinyújtjuk, a tetejét berácsoljuk, majd közepes méretű pogácsaszaggatóval kiszaggatjuk. Kizsírozott tepsibe rakjuk, a tetejüket megkenjük felvert tojással. Előmelegített sütőben pirosra sütjük őket.

Nagy Zsófia kislányként Kelenyén

A nagy nagyon finom medvehagymás pogácsát szokott sütni. Mivel ott hon nem termett medvehagyma, azt mondta, először el kell mennünk az erdőbe szedni. Útra is keltünk, aztán az erdőben megmutatta, hogy milyen is az a medvehagyma. Mivel sok hasonló növényt láttam, nagyon gyorsan szedtem egy csokorra valót. Vittem is nagy boldogan a nagyinak megmutatni, hogy én már mennyit szedtem, többet, mint ő. Odaadtam néki, hogy tegye a kosárba a többi közé. Milyen jól tettem, hiszen amikor megnézte, kiderült, hogy még a fele sem volt medvehagyma. Abból bizony nem medvehagymás pogácsa készült volna...

Koldustáska-leves

Egy nagy fej apróra vágott hagymát zsíron megdinsztelünk. Egy tojásból, kevés vízből és lisztből tésztát gyúrunk, vékonyra kinyújtjuk. A hagymát a tészta egyik felére apró halmocskákba rakjuk, a másik felét a tésztának ráhajtjuk, *dedellevégóval* kis táskákra kivágjuk. A visszamaradt hagymás zsírba pirospaprikát teszünk, vízzel felelesztjük, sót, apróra vagdalt petrezselyemzöldet teszünk bele, ha forr, a táskákat belerakjuk, és még pár percig főzzük, amíg a tészta megfő benne.

Paradicsomos krumplileves

A krumplit kockákra vágjuk, sós vízben feltesszük főni, épp, hogy ellepje a víz. Zsírban és lisztből rózsaszín rántást készítünk, paradicsomlével felengedjük és a megfőtt krumplióhoz keverjük. Pár percig főzzük és cukorral ízesítjük.

Zöldborsós rizsleves

Egy kevés zsírban két marék zöldborsót egy kisebb csokor apróra vágott petrezselyemmel megdinsztelünk, hozzáadunk egy kisebb marék rizst, majd felöntjük vízzel, megsózzuk és addig főzzük, amíg a rizs és a borsó megpuhul.

Paprikás kalács

Hozzávalók: 1 kg liszt, 1 ek. só, 0,7 dl tej, 1 ek. kristálycukor, 7 dkg élesztő, kb. 1,5 dl zsír, 10 dkg pirospaprika.

A liszthez hozzáadjuk a sót, 2 ek. zsírt, a langyos cukros tejben felfuttatott élesztőt és jól kidagasztjuk a tésztát. Miután megkelt, kb. 1–1,5 cm-es vastagságúra nyújtjuk. Megkenjük olvasztott zsírral, majd rászórjuk a pirospaprikát és sózzuk. A tészta széleit egymásra hajtogatjuk, és kizsírozott tepsibe tesszük. A tetejét megkenjük olvasztott zsírral és fél órát pihentetjük. Kb. 180 °C-ra előmelegített sütőben pirosra sütjük.

A paprikás kalács készítése közben azon gondolkodtam, hogyan is segíthetnék a nagyinak. Szokás szerint kikészítettem a tepsit, és kizsíroztam. Mivel a dagasztásban még nem tudtam segíteni, így megegyeztünk,

hogy én fogom rászórni a pirospaprikát. A baj az volt, hogy két fűszertartóban is volt pirospaprika. Én pedig bőven megszórtam a tésztát a pirospaprikával. Már alig vártam, hogy kiszüljön és belakjak belőle. Mikor beleharaptam, nagyon csípte a szám. Kérdeztem őt, hogy mit tett a kalácsba, mert nagyon csíp, aztán elmondta, mit is tett bele, de mikor a paprikához ért, megkérdezte, nem véletlenül csípős paprikával szórtam-e meg. Így mindjárt kiderült, hogy én voltam a ludas, mivel nem tudtam, hogy két fűszertartóban is van pirospaprika, az egyikben édes, a másikban csípős. Mivel mindkettő színe azonos volt, nem gondoltam, hogy ez fog történni.

Babéros nyúl

Egy nyulat feldarabolunk, és kb. 2 liter vízbe feltesszük főni. Sózzuk, belerakunk 2 darab sárgarépat, 1 fehérrépat, egy kis zellert, pár szem borsot, 5 babérlevelet. Mikor a nyúlhús megfőtt, a levét szitán átszűrjük, és a húst visszatesszük a szűrt lébe. Egy kanál lisztből és zsírból világossárga rántást készítünk, felöntjük egy pohár hideg vízzel, beleöntjük a nyúlhúsos lébe, adunk hozzá 2 kanál ecetet és egy pohár tejfölt, majd jól összeforraljuk. A megfőtt zöldségeket összevágjuk, és visszatesszük a mártásba. Tésztával tálaljuk.

Őszibarack

15 dkg zsírt 20 dkg porcukorral és 1 citrom reszelt héjával habosra keverünk. Adunk hozzá csipetnyi szódabikarbónát, fél citrom levét, 2 tojást és annyi lisztet (kb. 35–40 dkg), hogy nyújtható legyen. A kb. fél cm vastagra kinyújtott tésztát kisméretű pogácsaszaggatóval kiszúrjuk, ezután lisztezett fél dióhéjakra ráformázzuk, és sütőben világosra sütjük.

Elkészítjük a töltelék: 20 dkg vaját 20 dkg porcukorral, 1 evőkanál kakaóval és fél citrom levével habosra keverünk. Hozzáadunk 30 dkg darált diót, 1 dl rumot, belekeverjük a letöredezett tésztadarabokat is. Sütés után a féldióhéjakat kiszedjük a tésztából. Helyére krémet töltünk, majd két tésztát összeragasztunk. Ecsettel a tészta egyik felét piros színű szörppel, a másik felét zöld aromával színesre festjük. Kristálycukorba hempergetjük, majd örökzöld-bokorról vágott levélkéekkel díszítjük.

Ez a sütemény a lakodalmak legkedveltebb süteménye volt. Szép, színes, rumos. Alig vártuk, hogy az ételek után feltálalják a finom tortákat, süteményeket, hiszen régen is tudtak igazán ízletes, szép süteményeket

készíteni. A süteményeket lapos tányéron tálalták, amin többféle-fajta volt. Ha már nem volt a kedvenc sütiből a tányéron, szaladtunk a konyhába kérni, ami könnyen ment, hiszen a nagyi ott szorgoskodott. Megtörtént, hogy a menyasszonyháznál ilyenfajta sütit nem találtunk, így alig vártuk az estét, hogy a vőlegény házához menjünk. Mivel még kicsik (fiatalok) voltunk, ott már sokáig nem lehettünk, és mivel a szülők időben haza akarták vinni a gyerekeiket aludni, nem vártuk meg az ételek feltálalását, mindjárt mentünk „őszibarackos” sütit kérni, de elegendőt, hogy haza is vihessünk belőle. Minálunk akkortájt a menyecsketánc éjjel fél 3–3 órakor volt. Így az új menyecskét már csak másnap a templomban láthattuk meg a szentmisén a piros menyecskeruhájában, mert úgy volt a szokás, hogy abban a ruhában kellett másnap a templomba mennie, amiben táncolt a menyecsketáncor.

Nagymama főz a lagziban

Betakart csirke

A fiatal csirkét feldaraboljuk, jól kizsírozott zománcos tepsibe rakjuk. 1 nagy fej hagymát és 2 marék gombát összevágunk és megpárolunk. 4 szelet kenyeret beáztatunk, majd szétmorzsoljuk. A kenyeret 4 tojással, a csirke felaprított májával, a gombával, 1 csokor apróra vágott petrezselemzöldjével elkeverjük, sózzuk, borsozzuk. A masszát egyenletesen szétterítjük a csirkehúson. Közepes tűzön jó pirosra sütjük.

SZENOGRÁDI FERENC

A szécsényi amatőr színjátszás gyökerei

Szécsényben mindig is színházat szerető, kedvelő emberek éltek. Volt időszak, amikor a helyi amatőr színjátszás tüze fényesen ragyogott, s előfordult, hogy halványabban világított. Olyan korszak is adódott, amikor a történelmi körülmények úgy adódtak, hogy a tűz rövid időre kialudt. A helyi amatőr színjátszás nagyon sok néző szívét melengette meg, jelentett számukra szórakozást, kikapcsolódást. Azok, akik aktívan részt vettek a színjátszásban, egy életre szóló élménnyel lettek gazdagabbak. A szereplők között barátság alakult ki, nem egyszer szerelmek szövődtek, amelyeknek több esetben házasságkötés lett a folytatása.

A két világháború közötti évek

Szécsényben a háború előtti években is igen élénk és sokszínű volt – ahogy akkor nevezték – a műkedvelő előadás. Azokban az években többféle csoport: Katolikus Legényegylet, Mária Lányok Társulata, Levente Egyesület, Szécsényi Földműves Ifjúsági Egyesület, Szeretet Egyesület, Szécsényi Iparos és Kereskedő Ifjúsági Önképző és Önművelődési Kör aktívan élte a maga közösségi életét. Ezek a közösségek, főleg a téli hónapokban évente egy-két színelőadást tartottak. Nem múlt el karácsony, farsang, húsvét, hogy valamelyik egyesület ne tartson színházi bemutatót. Az előadott művek között volt színmű, népszínmű, vígjáték, daljáték, operett. Az előadásokat a legtöbb esetben – főleg a vallási témájúakat – a ferences rendi atyák (közülük meg kell említeni Jenő atya nevét, aki a legtöbb előadás bemutatójánál közreműködött) és a vincés nővérek tanították be. Egy Láng nevű kereskedő nevéhez is több témájú előadás rendezése kapcsolódik. Sajnos, ő a II. világháború áldozata lett. Horváth Mihály nevét is meg kell említeni az előadások színre állításának közreműködői között.

Kik voltak a szereplők? Nagyon sokan: Zérczy Erzsébet, Molnár László, Vilimi József, Kolosi Mária, Gordos Margit, Sándor Erzsébet, Bagó József, Lukács Teréz, Lukács Béla, Lukács Piroska, Szeles János, Tóth Ilona, Liptai Béla, Molnár Árpádné, Zsíros Lajos, Kovács Mária, Lukács Mária, Mészáros János, Józsa Margit, Józsa Ferenc, Oláh Julianna, Hor-

váth Mihály, Mészáros Ilona, Zsíros Pál, Lukács Bandi, Rigó István, Venczei Borbála, Pohánka Teréz és még jó néhányan.

A Mária Társulat és a Katolikus Legényegylet 1929. december 31-én a *Csókos buszárok* című színművet adták elő. A Mária Társulat 1930. január 1-jén jótékonysági előadást tartott.

A *Jézus Krisztus keresztre feszítése* című darabot, amelyben Jézust Molnár László villanyszerelő, a latort Vilimi Ferenc villanyszerelő alakították, 1930-ban láthatta a helyi közönség. A Karitasz Társulat 1932. május 5-én állította színre a *Fruska* című darabot. A Földműves Legényegylet szervezésében 1932 karácsonyán került színre a *Tépett rózsza* című színmű.

Az elkövetkező években műkedvelő társulatok előadásában láthatta a helyi közönség többek között a *Vén bakancsos és a fia, a buszár, A harang, Apróhirdetés, Édes ellenség, Viktória, Árpádházi Szent Erzsébet* és még jó néhány előadást.

Hol tartották az előadásokat? A Római Katolikus Fiúiskolában és Leányiskolában, mindkét helyen két tantermet össze lehetett nyitni az előadás idejére. Az 1930-as években a Cserkészotthon a város és társadalmát építette fel. Abban az időben készült el a népház is, amelyet a helyi gazdátársadalomnak szántak. Mindkettőben volt beépített színpad, ahol előadásokat lehetett tartani. Nem volt színpad az emeletes, Új Világ vendéglőben (ma a rendőrség része), az emeleten viszonylag nagy kazettás terem állt a vendégek rendelkezésére, ahol szintén sor került néhány előadás bemutatására.

A háború utáni évek

Szécsény három hétig tartó ostroma 1944. december 28-án fejeződött be. A front elvonulását követően az embereket nem az öntevékeny színjátszás foglalkoztatta, ami érthető. Az idő múlásával azonban szép lassan a színjátszás újraélesztésének a gondolata is megfogalmazódott, főleg azokban, akik a háború előtt abban aktívan részt vettek. A ferences atyák, a nővérek ismét felkarolták Szécsényben az amatőr színjátszást. Természetesen mellettük voltak olyan világi személyek is, akik részt vettek az öntevékeny színjátszó csoportok rendezői munkájában. Sajnos nem sokáig adatott meg, hogy a ferences atyák és nővérek bekapcsolódhattak ebbe a munkába. Egyfelől 1947-ben az egyesületek nagy részét feloszlatták, másrészt az atyák és a nővérek mozgásterét erősen korlátozták. Az Irgalmas Nővérek 1947-ben műsorra tűzték a *Fatimai pásztorlány* darab bemutatását. A Cserkészotthonban ott ült a 200 fős közönség. A szerep-

lők: Vincze Margit, Nyikon Mária és a többiek már jelmezben voltak, amikor 15 perccel az előadás kezdete előtt megjelent a rendőrség, és megparancsolták, hogy az előadást nem lehet bemutatni, az vallásos propaganda.

Egy rövid ideig visszaesés volt tapasztalható a helyi öntevékeny színjátszás életében. Az 1948-tól az 1950-es évek végéig tartó időszakot Rádi Sándor, Klement Kornél, Tóth Endre, Bolgár János nevével lehet fémjelezni. Rádi Sándornak érzeke volt a színjátszáshoz, az előadások jelentős részét ő rendezte. Tóth Endre, aki később a művelődési ház igazgatója lett, az igazgatói feladatok ellátása mellett aktívan részt vett az amatőr színjátszásban. Bolgár János Debrecenben tanult, és 1953-ban hazakerült Szécsénybe, s ő lett a kultúrház népművelői előadója. Aktívan bekapcsolódott a helyi néptáncsoport életébe és az amatőr színházmozgalomba. Ő készítette a díszleteket. Klement Kornél vénájában ott keringett a színházi élet. Jó szervezőkészségét, dramaturgiai adottságát a rendezésben is tudta kamatoztatni.

Tudni kell még erről a korról, hogy hazánkban az 1940-es évek vége felé, az 50-es évek elején kezdett kibontakozni a művelődésiotthon-mozgalom. Szécsényben a 40-es évek második felében az ipartestület épületét kibővítették, keleti irányba megnagyobbították, ahol kialakításra került a színpad és a két öltöző. Később az épületet ismét tovább bővítették és korszerűsítették. Egészen 1987-ig ez volt Szécsényben a kultúra „temploma”.

Megjegyzem, amikor 1950-ben megalakultak a tanácsok, a darabok bemutatására engedélyt kellett kérni a Megyei Tanács Művelődési Osztályától. Az 1940-es évek végétől, egészen 1956-ig nagyon sok – főleg zenés darabot – tűztek műsorra a szécsényi amatőr színjátszósok. A sorban elsőként kell megemlíteni – minden valószínűség szerint ez volt az újrakezdet első előadása – a *Mesél a bécsi erdő* című operettet, amelyet Rádi Sándor rendezett. Kolosi Manyi és Horváth Béla voltak a darab főszereplői, később összeházasodtak. Az előadásokra az énekeket Szvoboda Sándor evangélikus kántor tanította be. A szereplők a lakására jártak próbálni. Ő csak az összp próbán vett részt a kultúrházban és az előadáson kísérte az énekeseket. A későbbi időben a zenei kísérők között volt Rácz István, Csongrádi Ferenc és zenekara.

Valószínű, hogy még a 40-es évek vége felé mutatták be Strauss *Cigánybáró* című operettjét és a *Ludas Matyit*. A közönség körében nagy sikere volt Kacsóh Pongrác *János vitéz* című előadásának, amelyben János vitéz Bagó József, Iluskát Bagó Istvánné személyesítették meg. Műsorra tűzték Szirmai Albert *Mágnás Miska* című operettjét Rádi Sándor rendezésében.

A szereplők között volt Babcsány Mihály, Gyetvai Mandi, Lukács Rózsa. Az előadással a térség több községében is szerepeltek.

Tózsér István (a téglagyár vezetője) rendezte Kisfaludy Károly *Csalódások* című művét. A főszereplők: Bozány Lajos, Ágner Éva, Zérczy Jutka, Vavrovics Éva, Lukács Rózsa, Olaj Dezső.

Romhányi József abban az időben a mezőgazdasági technikumban tanított. A tanár úr bekapcsolódott Szécsény amatőr színjátszásába. Jó érzékkel több előadást is rendezett. Az ő nevéhez kapcsolódik az 1952-ben színre állított *Szabad szél* című mű. Szirmai Albert *Mézes keács* című operettjében Velencei Borbála, Oláh József, Lantos László, Vavrovics Éva, Jancsó Mihály, Babcsány Mihály, Ágner Éva nyújtott felejthetetlen élményt a közönségnek. Jakobi Viktor *Leányvásár* című operettjében Vavrovics Éva és Oláh Béla volt a két főszereplő. Huszka Jenő *Lili bárónő* című operettjét 1953-ban láthatta a szécsényi színjátszósok előadásában a helyi közönség. *A Nem élbetek muzsikaszó nélkül* című mű előadásában közreműködött Csonka János népi zenekara. Az előadás szereplői: Tóth Endre, Mészáros János, Terék Sándor, Rácz István, Velencei Borbála, Zérczy Jutka, Grózman Magdolna, Bőviz Ferencné, Szenográdi Teréz, Vanya Tibor.

Meg kell említeni Brunda Mihály nevét, aki a színházak államosítását követően Szécsényből felkerült Budapestre, az Operettszínház társulatának a tagja lett. A *Bécsi diákok* című operettben egy epizódszerepben mutatkozott be. Később már főbb szerepeket is kapott.

Ebben az időszakban az utolsó előadás 1956 húsvétján Lehár Ferenc *Luxemburg grófja* című operettjének a bemutatása volt. Bazilovics herceg szerepében Tóth Endre nyújtott felejthetetlen alakítást. Angéle-t, az ünnepelelt operett-énekesnőt Faggyas Erzsébet tanárnő személyesítette meg. Partnere, René, Luxemburg grófja Szabó István volt. A gróf barátját Klement Kornél alakította. Az előadásnak jó visszhangja volt Szécsényben. Azok körében, akik látták, hosszú napokon át beszédtema volt. Dicsérték a szereplők nagyszerű játékát, szép énekhangját. A szereplők örültek a sikernek, a gratulációknak: az őszi hónapok bemutatójáról beszélgettek, amelyre az ismert történelmi okok miatt már nem kerülhetett sor. A szereplők közül Klement Kornél, aki részt vett az 1956-os forradalom eseményeiben, emigrált.

Átmeneti időre kialakult Szécsényben az amatőr színjátszás fénye, s a 60-as évek elején lobbant fel újra, de ez új fejezet a város amatőr színjátszásának életében.

CSÁK GYÖNGYI

Áldozatbemutató

Végtelennek tűnik,
fűstje fojtogat,
miért véreztek ezer sebből
bekötözhetetlen oldalak?
Olyan tehetetlen állók a hídon,
inog, halálba szédít
mielőtt a megszenvedett bölcs gondolattá érne
és szenvedély oldanára a sötét tónusban
fuldokló mintát,
az álmokból is annyi marad.
amit felemelt a nehézkes
madárszárny.
Már nincs félelem bennem,
kiegyezik a léttel a lélek,
általam öleli magához a világot,
nem hagy magamra többé,
az Isten jön velem.

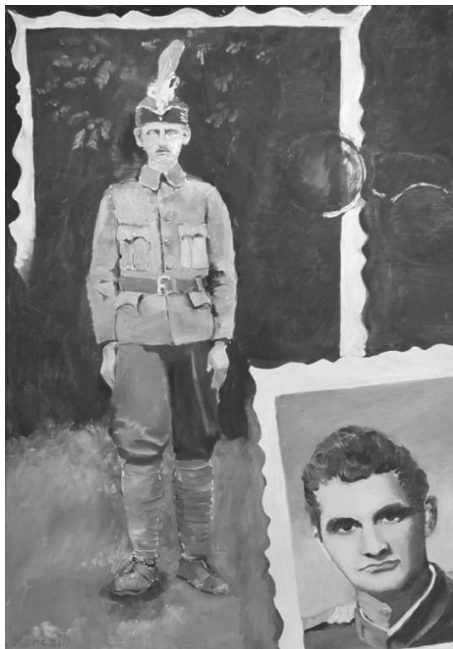
Alku

Uram, ha életem meghagyod,
tetteket ígérek:
tisztá vizű kutakat,
igebolyhos ruhát szövik
élősködő szentjeimnek,
lélekig meztelenítő
csöndekben, szerelmem ereiben
futok tovább: hú anyag

CSÁK GYÖNGYI

Csönd

Egymásra maradtunk.
Meghitt aura ereszkedik fölénk.
Áthat. Érzed és érzem.
Erős kötést képez a csontok enyve –
állván az idő hétfogásait.
Azt mondd: ezer éve ismeresz.
Azt mondom: ismerlek öröktől fogva tán.
Szóval kifejezhetetlen
az érzés szabad lebegése.
Látomás-freskók díszítik
mély csöndünk falát.

Krasznainé Konczili Éva: Apák, nagyapák (40x60 cm olaj, farost)

MONOSTORI TIBOR

A Palóc Triatlon múltja és jelene: kitekintés Sztancsik Józseffel

A koronavírus-járvány árnyékában is őrzi töretlen népszerűségét Nógrád egyik legnagyobb és legkedveltebb sporteseménye, amelyet idén június 19-én és 20-án rendeznek meg. A főszervezőt, a város egyik legismertebb polgárát, Sztancsik Józsefet, számos elismerés birtokosát, aki 2017-ben megkapta Nógrád megye Bérczy Károly-díját, idén Balassagyarmat díszpolgárává választották. Segítségével idézzük fel a legnépszerűbb és legfontosabb állomásait.

Sztancsik József

Idén 35. alkalommal kerül sor a Palóc Triatlonra, amely valójában több esemény patinás névadója. A rendezvény égisze alatt számtalan duatlont, aquatlont, tereptriatlont és egyéb állóképességi sporteseményt rendeztek már, a diákolimpia országos döntőjétől a tereptriatlon országos bajnokságig. A verseny mára fogalomná vált a tömeg- és a versenysportolók körében egyaránt. A festői környezet, a jó szervezés, a tartalmas programok, a nemzetközi résztvevők pedig Észak-Magyarország egyik legnagyobb létszámú sportrendezvényévé tették, amely rendszerint több ezer résztvevőt mozgat meg, a kísérőikkel együtt. Igazi családi program mindez: kisgyerekektől nyugdíjasokig vesznek részt az eseményen. Magunk is indultunk már sportolóként, és a pozitívumokat a saját bőrünkön tapasztaltuk.

A szervező Balassagyarmati Diák-, Szabadidő- és Versenysport Egyesület (BADISZVSE) szíve, és jelenleg elnöke segített eligazítani bennünket. A Balassagyarmaton élő Sztancsik József, ismertebb nevén Dodó igazi polihisztor: pedagógus, néptáncos, intézményvezető, színjátész, edző, fafaragó és ma is aktív sportoló. Könyvet írt a speciális nevelési igényű gyermekek és az állóképességi sportok kapcsolatáról. Évtizedekkel ezelőtt az elsők között csatlakozott a magyarországi triatlonmozgalomhoz. Amikor telefonon először kerestük, Balassagyarmat újdonsült díszpolgára, aki tavaly a Magyar Triatlon Szövetségtől életműdíjat is kapott, egy 80 kilométeres kerékpáredzést szakított félbe a kedvünkért.

A koronavírus-járvány 2020-ban és 2021-ben nagy kihívás elé állította a szervezőket. Tavaly bizonytalanná vált az esemény megrendezése. Sztancsik József kérdésünkre elmondta: ha elmaradt volna a rendezvény, akkor mások, máshol, máskor megrendezték volna. Úgy döntöttek, hogy „kerül, amibe kerül”, minden pandémiás szabályt betartva megrendezik. Szerencséjükre a biztonsági intézkedések éppen a júliusi versenyt megelőző hetekben enyhültek, és ekkor szűnt meg a márciusban kihirdetett veszélyhelyzet is. Az országban elmaradt sok verseny miatt olyanok is eljöttek, akik egyébként nem indultak volna. Így végül rekordszámú versenyző vett részt az országos tereptriatlon-bajnokságon.

Idén a tavalyihoz hasonlóan ismét terepverseny lesz: a nyírjesi beruházás erre kényszeríti ugyanis a szervezőket.

– Valójában az adottságok kimondottan jók egy ilyen versenyhez – mondja Dodó. A Nyírjesi-tavak szolgálnak az úszás színhelyéül, a Fűvész-kert és Vadaspark nehéz terepe és a környék helyenként jelentős szintkülönbségei a legedzettebb sportolókat is nagy erőbedobásra készítetik.

A versenyközpont megszokott helyét át kellett helyezniük, mert az eredeti helyszín építési terület. A pályák, a rajt és a váltó helyét is újra kellett gondolni, de ezek megoldható feladatok a stábnak, miként (ismételten) a járványügyi szabályok is.

– Ezek ugyan mind drágítják, nehezítik a rendezést, de legalább megoldhatók és mégis lesz verseny!

Sztancsik József büszke arra, hogy Magyarországon már csak két olyan helyszín van, ahol megszakítás nélkül 35. alkalommal sikerül megrendezni egy ilyen sporteseményt.

A legismertebb balassagyarmati triatlonisták jelenleg, Bors Ágota, Koleszár Norbert és Tóth Kata. Blaskó-Perlaky Evelin magyar bajnoki címet is szerzett. Ma a salgótarjáni versenyzők azonban nagyobb ismerettségnek örvendenek. Ami a múltat illeti, Harth Tamás volt az első ismer-

tebb, őt követték az első aranyjelvényesek: Sztancsik Eleonóra, ifj. Révész László és Kovács Gábor. Dodó volt az első Ironman (ez a hosszútávú triatlon ismertebb neve). Válogatottak lettek Révész László és Musszer Roland, diákolimpiát nyert Schuchmann Eszter. Rózsa Balázs végül országúti kerékpárosként lett válogatott és igen elismert.

Sztancsik József felidézte az első versenyek hangulatát és versenyzői létszámát: „Az első versenyünkön 37 nevező szerepelt és 34 fő ért célba. Ezt évről évre sikerült növelni kisebb-nagyobb törésekkel, mintegy ezer főig. Ezzel a létszámmal az ország egyik legnagyobb létszámú, de mindenképpen legpatinásabb versenyévé váltunk.” A legtöbben 1280-an versenyeztek, amikor a Közép-európai Olimpiai Reménységek Versenyét a Palóc Triatlon keretei között rendezték. A jelenlegi helyzetben 5–600 fő körüli létszámmal számolnak.

A verseny fővédnöke évek óta Balassagyarmat mindenkori polgármestere. Sztancsik József megjegyzi, hogy jelenleg nem találja azt a gazdasági erőt, szponzorációt, amire igazán támaszkodni tudnának, akár fővédnökséggel is.

A Palóc Triatlon megálmodója és elindítója, Révész László (1950–2003) sportvezető, edző, szakpolitikus, államigazgatási szakember nevét viseli. A Magyar Triatlon Szövetség alapító tagja a Nógrád megyei szövetséget is vezette, akárcsak a balassagyarmati Vitalitás Sportegyesület, amelynek színeiben Kovács Dusan 1996-ban az atlantai olimpián képviselte Magyarországot. Számos tömegsport-rendezvény elindítása fűződik a nevéhez.

Dodó büszkeséggel emlékszik vissza az első évekre, amikor barátjával útjára indították a versenyt. Alig jelent meg a triatlon sportág Magyarországon, a harmadik évben, 1986-ban már megszervezték a Palóc Triatlont.

– Laci mindenképpen meghatározó személyisége volt a sportágnak, országos szinten is. Őt mindenki elismerte, szakmai véleménye mérvadóvá vált. Váratlan és feldolgozhatatlan halálával olyan űrt hagyott, amit nem lehet pótolni. Azt gondolom, emléket kizárólag úgy tudjuk méltóan megőrizni, ha minden évben megrendezzük a versenyt, mégpedig jó színvonalon. Ami ma már nemcsak Palóc Triatlon, hanem Révész László emlékverseny is.

A fentiek mellett a Nyírjesben a célterületen egy kopjafa emlékeztet a legendás sportvezetőre, amelyet minden verseny első eredményhirdetése során közösen megkoszorúznak.

Harmincöt év alatt nagyon sok emlékezetes futamra került sor. Az első verseny idején még nem voltak kőbe vésett szabályok, és az éppen időszerűeket a helyszínen beszélték meg a versenyzőkkel.

– Egy másik alkalommal az úszópálya fordítóját jelentő bója elszabadult, és szép lassan úszott a versenyzők előtt.

Emiatt legalább 2–300 méterrel többet kellett úszniuk a sportolóknak. Előfordult, hogy a versenyt megelőző két hétben derült ki, hogy a főszponzor mégsem támogatja a rendezvényt. – A Takarékszövetkezetben vettünk fel kölcsönt, hogy meg tudjuk rendezni.

Szabadtéri sportoknál az időjárás gyakran húzza keresztül az indulók számításait. Dodóban különösen megmaradt az az eset, amikor a rajt előtt öt perccel eleredt az eső, és a második nap utolsó eredményhirdetése után körülbelül egy perccel állt el. A két időpont között mintha dézsából öntötték volna.

– Az utóbbi évek is hoztak meglepetést. A Triatlon Szövetség három héttel a versenyünk előtt szólt, és kért meg, hogy be kellene vállalni az Olimpiai Reménységek Versenyét. Megrendeztük jó színvonalon, mindenki meglegedésére.

Dodó arra a legbüszkébb, hogy a verseny ennyi évet megélt, ilyen magas népszerűséggel, és hogy „minden évben akad Balassagyarmaton 100–150 olyan ember, akik ilyen fegyelmezetten, odaadóan eljönnek megrendezni a versenyt.” Megemlíti, hogy más versenyek költségvetéséhez képest ők azok töredékéből rendezik meg az eseményt.

A jövőre nézve optimista. Előbb-utóbb elkészülnek a nyírjesi beruházások, ezt követően jobb lehetőségek lesznek, amelyeket feltétlenül szeretnének kiaknázni, minőségében jobbat, újat nyújtani, a járulékos szolgáltatások színvonalán emelni. Ezt tartja a rendezvény továbbélése zálogának. Feltett szándéka, hogy a Palóc Triatlon egyszer ismét ranglistaverseny és Magyar Bajnokság helyszíne legyen. Az utánpótlás biztosított.

– Az már megvalósulni látszik, hogy olyan fiatalok álljanak be a sorba, akikre rábízhatjuk Révész Laci hagyatékát, hogy Balassagyarmat sokáig megmaradjon a megye és talán az ország egyik legnagyobb és legrangosabb, legpatinásabb versenyének.

Sztancsik József különleges jubileumra készül: az ideai verseny második napján fogja ünnepelni 70. születésnapját. Megkérdeztük, hogy miből táplálkozik a motivációja, életereje és tenni akarása.

– Azt gondolom, és szeretném hinni, hogy mindez abból fakad, hogy kaptam lehetőségeket az élettől és a magam módján éltem ezekkel. Mindebben természetes, hogy a család és a környezetem motivál, és én vagyok

az a kiválasztott, aki mellé, köré nagyon-nagyon sok jó embert adott a sors. Ezt köszönöm a szerencsémnek, és persze köszönöm azoknak, akik mindvégig kiálltak mellettem, támogattak, biztattak és csinálták velem együtt a dolgokat, még akkor is, ha kilátástalannak tűnt. Az évek során belém ivódott, hogy ha javítani tudsz, akár csak egy mákszemnyit a világ dolgain, akkor tedd meg, hogy ne élj hiába.

Palóc Triatlon

BARÁTHI OTTÓ

Szemelvények Salgótarján város gazdaság- és társadalomtörténetének elmúlt 30 évéből (3. rész)

A helyi önkormányzatokról szóló törvény hatályba lépésének 30. évfordulója az érdeklődő városlakó számára jó alkalom (volt) a visszatekintésre, a lokálpatrióta közgazdász számára pedig nyomós ok a város önkormányzatának gazdaságával és társadalmával összefüggő tevékenységének elemzésére. Ez készítette a szerzőt dolgozatai elkészítésére, amelyből sorozatírásának alábbi – szerkesztett, rövidített, itt-ott új adatokkal frissített – harmadik, egyben befejező részében Salgótarján város lakossága életkörülményeinek főbb jellemzőit mutatja be.²

Lakáshelyzet: strukturális feszültségek

Salgótarjánban a **lakásépítések** száma az elmúlt harminc évben hullámzó, időszakonként is változó volt. A már az 1980-as évektől megindult csökkenés – az ismert kedvezőtlen folyamatok következtében – az 1990-es években folytatódott. Ezért is meglepő, hogy a városban 2002-ben még 102 lakást vettek használatba.

Ez a kiugróan magas adat annak a következménye, hogy a városban a volt szobabérlők házában 75 kisebb alapterületű, egyszobás bérlakást alakítottak ki. A már említett bérlakásépítések következtében a korábbi, szinte egyszereplős (magánérs) építetói háttér átalakult: 2002-ben a helyi önkormányzat a lakások közel $\frac{3}{4}$ -ét, miközben a magánszemélyek csupán $\frac{1}{4}$ -ét építették. Ekkor a városban mindössze 24 családi ház épült, 78 lakás többszintes, többlakásos formában valósult meg. Ezt követően – az elmúlt két évtizedben – a magánérs építés „kiment a divatból”: például 2019-ben is csak 4 lakás került átadásra.

¹ Baráthi Ottó: *Salgótarján város gazdaságának és társadalmának főbb jellemzői 1990–2020 időszakában (Adalékok egy várostörténeti kiadványhoz)*. Pályázati dolgozat. Nagy Iván Honismereti Pályázat. Dornay Béla Múzeum, Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Salgótarján, 2020.

² E sorozat első része a Palócföld 2020/4., a második része a 2021/1. számában olvasható.

Salgótarján **lakásállománya** 2002 végén több mint 19 ezer lakásból állt, amely a megyei állomány közel 22%-a volt. A laksűrűségi mutató mérséklődött, 2002 végén 100 lakásra 221 lakos jutott. A mutató értéke a Nógrád megyei átlagot (248) tekintve jónak mondható, sőt a megyeszékhelyek közül is csak Szegeden (229) volt kisebb a laksűrűség a salgótarjáninál. A későbbiekben a fajlagos mutató – térségi összehasonlításban – az alábbiak szerint alakult.

100 lakásra jutó lakos

Területi egység	2001	2010	2018
Miskolc	248	221	200
Eger	242	222	199
Salgótarján	235	203	186
23 megyei jogú város	249	230	210

*Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis. Éves településstatisztikai adatok.
Saját szerkesztés és számítás – B. O.*

A bérlakás-állomány az elmúlt évtizedek értékesítési és bontási folyamatai következtében jelentősen csökkent. A lakásportfólió szerkezete kedvezőtlen irányba mozdult el. A komfort nélküli lakások aránya – miközben az elmúlt években számszerűen csökkent – mintegy 40%-ra emelkedett, jelentősen megnehezítve a lakásgazdálkodás finanszírozását. Ezeknek a lakásoknak a műszaki állapota rendkívül rossz, többségük folyamatos javításra szorul, ugyanakkor a legkevesebb bevételt jelenti. Mindez kitűnik az alábbi táblázatból:

Lakásállomány változása (db)										
Komfortfokozat	1990.		2000.		2010.		2013.		2016.	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
Összkomfortos	1 244	27,7%	549	32,7%	446	38,3%	431	40,7%	445	46,3%
Komfortos	2 368	52,8%	409	24,4%	162	13,9%	146	13,8%	131	13,6%
Félkomfortos, komfort nélküli, szükséglakás	872	19,4%	719	42,9%	555	47,7%	483	45,6%	385	40,1%
Összesen	4484	100%	1 677	100%	1 163	100%	1060	100%	961	100%

*Forrás: SMJVÖ hosszú távú vagyongazdálkodási terve 2017–2026.
1. melléklet Salgótarján MJVÖ bérlakás-gazdálkodási koncepciója (2017–2026)*

Salgótarján Város Önkormányzata tulajdonában 2016. december 31. napján 961 db bérlakásként hasznosított ingatlan állt. A szórványlakások értékesítését követően a lakások többsége egyszobás lakás, így a bérlők számára nem nagyon nyílik lehetőség többszobás lakásba történő átköltözésre. A komfort nélküli lakások teljes mértékben szociális alapon kerülnek bérbeadásra, bérlői alacsony jövedelmű (túlnyomó részt segélyekből élő) családok, akik a lakás műszaki állapotát még megőrizni sem képesek minden esetben.

Közmű- és kommunális ellátás: jelentős fejlődés

Egy település működése és fejlődése szempontjából meghatározó jelentőségű az infrastrukturális ellátottság, amelynek fejlesztése ugyanakkor az életminőség javítását eredményezi. Az ezredforduló környékén a fejlesztések az 1997-ben elfogadott környezetvédelmi program prioritásai alapján kerültek megvalósításra: önkormányzati szerepvállalással közel 14 milliárd forint értékű beruházás valósult meg, a több mint 22 milliárd forint összértékű investíció közel 64%-a.

Ivóvíz-ellátás, szennyvízelvezetés. A közüzemi ellátás közül kiemelkedő szerepe van a lakosság egészséges ivóvízzel való ellátásának és a szennyvízcsatorna-hálózat kiépítettségének, amit az ezredfordulóra jó szintre sikerült feltornáznia. Az eltelt időben bekövetkezett változásokat – amelyek a közműöllő adataiban különösen jól megmutatkoznak – az alábbi tábla adatai érzékeltetik.

Közüemi szolgáltatás mutatói

Adat, mutató megnevezése	2002	2010	2014	2019
Közüemi ivóvízhálózat h., km	240,7	242,9	239,5	239,5
Közüemi ivóvízhálózatba bekapcsolt lakások száma	18808	16781	15914	16169
Közücsatorna-hálózat hossza, km	79,9	131,0	127,2	127,2
Közücsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások száma	14389	15469	14995	15431
Közműöllő, %	76,5	92,2	94,2	95,4

Forrás: KSH Tájékoztatósi adatbázis. Éves településstatisztikai adatok. Saját gyűjtés, számítás és szerkesztés – B. O.

A város ivóvízellátása a belterületi beépített területeken csaknem teljes körű. A közkifolyós vízvételi lehetőséggel ellátott belterületi lakások között azonban még található olyan ingatlanok, melyek bekötése az ingatlan menti vízközmű-törzshálózat hiánya miatt nem valósult meg. A szennyvízcsatorna-ellátottság lakásszámra vetített mutatója a 2001–2003. években megvalósított beruházások (mikrotérségi szennyvízprogram) következtében igen dinamikusan nőtt. Az elért fejlődés alapján – amint azt a fenti adatok is mutatják – városunk lakosságának közüzemi ivóvízellátása és a szennyvízcsatorna-hálózat kiépítettsége országos átlag körüli, egyben megállja a helyét a megyei jogú városok között is.

Helyi közlekedés: gyakori változások

Salgótarján helyi közlekedését 1997. október 1-ig – az „északi forduló” megszűnéséig – sugaras és átmérős, egyközpontú autóbusz-állomás igénybevételével, 42 db autóbusszal, 36 vonalon bonyolította a szolgáltató Nógrád Volán Rt. Az összes vonalhossz 293,8 km, ebből a vonalhálózat 59,1 km, az átlagos vonal hossza 8,16 km volt. Az átszervezett rendszerben megszüntették az „északi forduló”-t, a járatok a „déli decentrum”-ból indulnak. A menetrend szerkezete: sugaras, átlapolts és átmérős lett. Az új rendszerben 22 vonalon, a helyi autóbusz-állomásról, 13 vonalon, továbbá a Campingtelepről, Zagyvarónáról, az egykori Ötvözetgyártól és Bányagépgyártól, valamint a Fáy András körüttől indulnak. A menetrend szerinti helyi közlekedést az ezredforduló utáni években 44 db autóbusszal bonyolította a szolgáltató. A vizsgált időszakban rendszeresé váltak a menetrend-módosítások, korántsem mindig a lakosság megelégedésére. A Volánbusz Zrt. 2019-ben a Volán társaságok egybeolvadása után országos szinten gondoskodik a megyeszékhelyek, így Salgótarján napi autóbusz-közlekedésének biztosításáról, közvetlen és rendszeres kapcsolatáról egymással és a fővárossal.

Munkanélküliség: makacs és magas

A munkaerőpiac drámai változásai a 90-es évek elején zajlottak. Salgótarján városában a munkanélküliség 1993-ban tetőzött: ekkor 4357 munkanélkülit tartottak nyilván. A következő tíz évben a munkanélküliek száma évről évre hullámzóan alakult, és – összetételében alig változva – fokozatosan csökkent: 2002-ben az 1993. évinek már „csak” a 64%-át regisztrálták. Az ezredfordulót követő időkből a munkanélküliek, illetve

2010-től az álláskeresők száma Salgótarján városában továbbra is hullámzóan alakult, de relatíve magas maradt. A kormányzati intézkedések, a közfoglalkoztatás következtében 2014-től csökkent, majd az elmúlt évben ismét növekedett.

A munkanélküliség mutatói Salgótarján városában

Év	Álláskeresők száma, fő			Relatív mutató*	Országoshoz viszonyított arány**
	Összesen	Tartósan	Fht-re jogosult		
2014	3005	1120	1414	11,46	2,04
2015	2568	1059	1400	9,96	2,04
2018	1911	727	818	7,44	2,19
2019	1822	719	716	7,62	2,17
2020	1931	744	713	8,27	1,89

Forrás: Nógrád Megyei Kormányhivatal Munkaügyi és Munkavédelmi Főosztály Munkaerőpiaci tájékoztató. Saját gyűjtés és szerkesztés – B. O.

A salgótarjáni munkanélküliség igen magas szintje jól látszik más megyei jogú városok mutatóival és az országos adatokkal történő összehasonlításban.

A munkanélküliség mutatói (2021. 02. 20-i állapot szerint)

Város	Álláskeresők száma, fő			Relatív mutató*	Országoshoz viszonyított arány**
	Összesen	Tartósan	Fht-re jogosult		
Eger	1755	498	434	5,33	1,13
Miskolc	5338	1869	1712	5,41	1,15
Salgótarján	1945	755	741	7,36	1,98
Győr	1370	216	100	1,54	0,33
Tatabánya	1352	329	265	3,05	0,65
Ország	302433	86262	77453	4,72	1,00

*Forrás: Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ).
Településsoros munkanélküliségi adatok.*

* Relatív mutató – a nyilvántartott álláskeresők a munkavállalási korú népesség %-ában.

** Arányszám – a relatív mutatónak az országos relatív mutatóhoz viszonyított aránya.

A három évtizede tartó makacs, napjainkban is magas munkanélküliség és számos negatív hatása Salgótarján – hosszabb távra kiható – jelentős deficitje.

Keresetek, jövedelmek: átlag(ok) alatt

Az egyes térségek lakosságának életkörülményeit, a köztük lévő különbségeket a kereseti és a jövedelmi viszonyok is jól tükrözik. Az előbbiekről a KSH által közzétett települési szintű adatok hiányában – tájékozódás és egyfajta viszonyítási alapként – érdemes szemügyre vennünk az alábbi táblázat adatait.

Teljes munkaidőben alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete

Területi egység	2011	2019	Index,% 2011= 100,0
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	178 446	288 384	161,6
Heves megye	192 244	338 286	176,0
Nógrád megye	169 359	274 913	146,4
Észak-Magyarország	180 923	300 204	170,0
Magyarország	212 279	367 833	173,3

Forrás: KSH. Saját szerkesztés és számítás – B. O.

Amint az látható, a Nógrád megyei átlagkeresetek alacsonyabbak mindkét évben az északi régiós és az országos átlagértékeknél. Az adatok visszafogott dinamikájából pedig – amit a tábla jobboldali oszlopának viszonysszámai mutatnak – az is kitűnik, hogy a kereseti felzárkózásra remény sincs. Amíg 2011-ben 42 920 Ft volt Nógrád elmaradása az országos átlagtól, addig 2019-ben már 92 920 Ft. A negatív tendencia – a jelenség közgazdasági természetéből következően – belátható időn belül csak folytatódhat.

Ritkán városi szintű kereseti adatokat is közöl – elsősorban tájékoztató kiadványaiban – a KSH. Így volt ez 2011-ben is, amelynek néhány városra vonatkozó adatát bázisként kezeltük, és az országos kereseti dinamika felhasználásával 2019. évre becsült adatként tárjuk olvasóink el.

Teljes munkaidőben alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete

Megnevezés	2011 Tényleges adat (Ft)	2019 Becsült adat (Ft)
Győr	254694	441384
Tatabánya	216971	376010
Eger	211702	366880
Miskolc	196316	335017
Salgótarján	183198	317482

Forrás: Megyei jogú városok, KSH 2012. július. Saját szerkesztés és becslés – B. O.

A salgótarjáni bruttó átlagkereseti adat már 2011-ben is a második leg-alacsonyabb volt a megyei jogú városok mezőnyében. Az évek során az olló nagy valószínűséggel tovább nyílt. Ezt igazolják a becsült adatok is. Amíg 2011-ben Győr és Salgótarján átlagkeresetei között 71 496 forint volt a különbség, 2019-re – az országos átlagnövekedési ütemet feltételezve mindkét városban – már 123 902 Ft lehet. (Az összehasonlító elemzésnél érdemes felhívni a figyelmet az összetett súlyozott számtani átlag közgazdasági természetére, és a KSH számbavételi rendszerének sajátosságaira, amire itt nem térhetünk ki.)

A kereseti mutatóknál is fontosabbak a jövedelmek mutatói, hiszen ez utóbbiak a kereseteken túl az egyéb (döntően pénzbeli) juttatásokat is magukban foglalnak, azaz komplexebbek is. (A jövedelem pontos tartalmát a KSH módszertanában érdemes megnézni.)

Egy adózóra jutó személyi jövedelemadó, Ft

Területi egység	2001	2018	Index,% 2001=100,0
Miskolc	239 705	411 338	171,6
Eger	250 602	439 954	175,6
Salgótarján	215 492	358 456	166,3
23 Megyei jogú város	246 259	437 205	177,6

Forrás: Megyei jogú városok, KSH 2012. július, illetve lekért KSH adatok.

Saját szerkesztés – B. O.

A fenti táblázatra tekintve azonnal látszik, hogy Salgótarján adózóinak jövedelmi viszonyai sem kedvezőek, a tendencia a keresetekével adekvát. Városunkban az egy adózóra jutó személyi jövedelemadó minden évben kisebb összegű, mint a másik két városban, és alacsonyabb a 23 megyei jogú város átlagánál is. Az adatok dinamikájából ugyancsak az is látszik, hogy a jövedelem-elmaradásunk nemhogy csökkenne, de folyamatosan növekszik.

Szociális ellátás: középszinten

Salgótarján és Térsége Egészségügyi-Szociális Központja (ESZK) át-szervezése után a szociális és gyermekjóléti feladatellátás közös megvalósításával munkáját hatékonyabban, költségtakarékosabban képes ellátni.

Szerteágazó és sokrétű feladatköre az elmúlt években nem változott lényegesen, itt csak kiemeljük két nagyon fontos feladatellátását.

2002-ben 3 **tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést** nyújtó otthon működött Salgótarjánban, ebből egy intézmény látta el az időseket. A férőhelyek száma 1992 óta 67-tel bővült, így az otthonok összesen 130 férőhellyel rendelkeztek, ennek több mint fele az időskorúak otthonában működött. Idősek klubja ugyanannyi volt 2002-ben, mint 1992-ben (4), ezekben 105 fő ellátását biztosították.

Szociális étkezést és házi segítségnyújtást 92-en vettek igénybe, csak étkeztetésben 297-en, csak házi segítségnyújtásban 335-en részesültek. Az önkormányzat 2002-ben 73 főnek adott munkanélküliek jövedelemplótló támogatását, 1265-nek rendszeres szociális segélyt. Közel 16 ezer esetben rászorultságtól függő egyéb támogatást, több mint 10 ezer esetben pedig rendkívüli gyermekvédelmi támogatást nyújtott.³

Nyugdíjszerű ellátások: átlag felett

Az inaktív keresők legnépesebb csoportját a nyugdíjszerű ellátásban részesülők alkotják. Nyugdíjban, ellátásban, járadékban és egyéb járandóságban részesülők száma 2015. januárjában 11 428 fő volt, akiknek négyötöde (9084 fő) öregségi nyugdíjas. A második jelentős csoportot a rokkantsági és rehabilitációs ellátásokban részesülők alkották (1264 fő). Az öregségi nyugdíjasok csaknem kétharmada (63,8%) nő. Ezek az adatok kicsit magasabbak az országos átlagnál.

A rokkantsági rehabilitációs ellátások esetében kiegyenlített a nemek aránya, 51,6 nőre 48,4 férfi jut. A nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma 2010. december 31. (12 256 fő) és 2015. január 1. (11 428 fő) között folyamatosan kismértékben, több, mint 800 fővel csökkent a városban, ami annak fényében igencsak elgondolkodtató, hogy mindeközben a város 65 év feletti népessége 2011. január 1. (6900 fő) és 2014. január 1. (7594 fő) között csaknem 700 fővel gyarapodott.

Amíg az átlagkeresetek városi átlaga az országos érték alatt marad, a nyugdíjban, ellátásban, járadékban és egyéb járandóságban részesülők ellátásának havi összegei meghaladják a magyarországi átlagot, 2011-ben 7,4%-al, 2014-ben már csak 6,8%-kal. A magasabb nyugdíjak hátterében az évtizedekkel ezelőtti „teljes” foglalkoztatottság és az akkor az országos

³ Salgótarján város társadalmi és gazdasági 1992–2003. KSH NMI Salgótarján, 2004. november 8.

átlagot meghaladó bérek állhatnak. A különbség csökkenése, valamint a nyugdíjas korú népesség számának növekedésével lépést nem tartó öregségi nyugdíjasok száma azt sejteti, hogy középtávon a város viszonylag kedvező helyzete meg fog változni.

Hátrányos helyzetű réteg: jelentős feszültségforrás

A rendszerváltás óta a szegénység terebélyesedik, súlyosbodik Magyarországon. Elsősorban a jövedelmi szegényeket szokás ebbe a kategóriába sorolni. A jövedelmi szegények általában egyszerre több hátrányban is szenvednek, például aluliskolázottak, lakóhelyük leszakadt régióban van és (lakóhelyükből adódóan is) tartósan munkanélküliek. A szegények közé tartoznak általában a képzetlenek, a munkanélküliek, a romák, az alkalmi munkát végzők, a sokgyermekes és sok esetben az egyedülálló szülők is. A cigány etnikum hátrányos helyzete társadalmunk egyik nagy gondja, de a jövőben, ha a tendencia nem változik, még súlyosabb lehet. Salgótarjánban 2014. 12. 31-én a megállapított hátrányos helyzetűek száma 341 fő, halmozottan hátrányos helyzetűek száma: 908 fő volt, és a 0–25 éves korú népesség (8936 fő) 26%-a részesült rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben.⁴

Rövid összegzés, néhány konklúzió

A fenti – kiemelésekre szorítókozó – szemelvényünk alapján, végső szintézisünk szerint Salgótarján napjainkban népességében gyors ütemben fogyó, lakossága összetételében kedvezőtlenül változó, gazdaságában gyengén teljesítő, lassan korszerűsödő, humán értékeit és megyei jogú városi funkcióit féltve őrző, csodás természeti környezetben fekvő, társadalmi feszültségektől sem mentes város benyomását kelti. Amely időnként még az itt lakó – a korábban gyarapodó várost látott és jobb időket is megélt – lokálpatriótákban is ambivalens érzéseket kelt.

Vitathatatlan: harminc év várostörténetében jelentős a politikai és az önkormányzati vezetők szerepe és felelőssége. Polgármestereink – különböző személyiségként – demokratikusan választott, politikai és vezetői hatalommal, erős döntési jogosítványokkal felruházott vezetőként megszámlálhatatlanul sok esetben döntöttek a város és az itt élő emberek életét meghatározó ügyekben, foglaltak állást sorsfordító helyzetekben. Har-

⁴ SMJV Szociálpolitikai programja 2016–2020

minc év alatt, hét önkormányzati cikluson át hat polgármesterrel az élen formálódott ez a város, és vált azzá, ami ma, ahogy ezt e sorok írója bemutatta. Álljon hát itt az utókor számára Salgótarján város polgármestereinek neve (zárójelben a regnálásuk időszaka): Tolmácsi Ferenc (1990–1991), dr. Zsély András (1991–1994), Pusztai Béla (1994–2006), Székyné dr. Sztrémi Melinda (2006–2014), Dóra Ottó (2014–2015), Fekete Zsolt (2015–).

Salgótarján város fejlődéséhez a közgyűlés által jóváhagyott programok adottak. Ezek közül a legismertebb és a legnagyobb jelentőségű az Operatív Program és a Modern Városok Programja. Ezt kell a jelenlegi városvezetésnek szem előtt tartania, és – amennyiben szükséges korszerűsítések után is – végrehajtania. Az eredményes munka alapja az olyan önkormányzati irányítás lehet, amely – félretéve a pártpolitikai vitákat és ellentéteket – a további gazdasági feltételek megteremtését és a stratégiai célokat preferálja, a helyi közösségek és gazdasági szervezetek bevonásával folyamatos együttműködést valósít meg. Mindez ugyanis az elmúlt harminc év egyes időszakaiban gyenge láncszem volt.

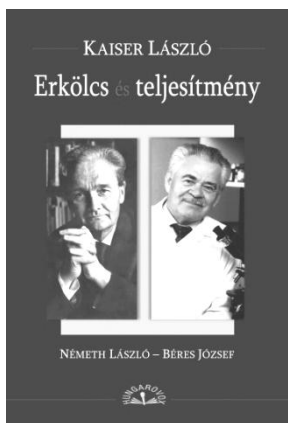
Jelen önkormányzati ciklusban azt is fontos tudnunk, hogy a gyorsabb városfejlődés – amelyhez a harminc év alatt sajnálatos módon szinte diszpreferált gazdaság dinamizálása lenne szükséges, amely alapján a felzárkózás is cél lehetne – nem reális opció. Az önmagunkhoz képest elérhető fejlődést is „csak” a fejlesztési támogatások eddiginél célirányosabb, szükséglet-orientált és hatékony felhasználásával, a gazdaság-korszerűsítés és munkahelyteremtés modern technikáival (vállalkozás-támogatás, befektetés-ösztönzés, innováció, kooperáció stb.), széles körű összefogással, erős kormányzati lobbival és további támogatással is csak hosszabb távon lehet elképzelni.

LUKÁTS JÁNOS

Akik nem adták alább...

Kaiser László: *Erkölc és teljesítmény*.

Németh László – Béres József

Két férfarc tekint az olvasóra, érdeklődés, nyugodt derű az arcukon, talán valamely óvatos mosoly. Sötét öltönyben az egyik, fehér köpenyben a másik. És a munkaeszközök: könyvespolc a háttérben, illetve kéznél egy mikroszkóp. A felénk forduló két arc mintha még hasonlítana is: Németh László és Béres József. Vajon mi köti össze őket olyan mértékben, hogy egyazon könyv címlapjára kerültek?

A könyv címe: *Erkölc és teljesítmény*. A két főnév nem szokott föltétlenül kapcsolódni egymáshoz, most a kötőszó a borítón vörös színű – az összetartozást hangsúlyozza. Valójában

Kaiser László tanulmánykötetét tartjuk kézben, Németh Lászlóról készült tanulmányait (elő- és utószavakat, esszéket), valamint Béres József pályájáról, a pálya buktatóiról és a dráma színpadi sikeréről készült elemzését, méltatását.

Németh László művei, gondolatai a XX. század középső évtizedeiben a magyar értelmiség irányító-értékű vezérfonalát jelentették: könyveit olvasták, drámáit érdeklődéssel várták, gondolatai sok magyar töprengő számára „villámfényt” jelentettek. Ő maga „a magyar szellemi erők organizátora akart lenni”, ez a kívánság nem volt elbizakodottság, amit a *Tanú* és a *Napkelet* folyóirat, a számtalan regény, esztétikai és irodalomtörténeti kötet bizonyít. De nem (csak) ezek mennyisége, hanem a kapcsolódásuk, a füzérforma egymásra épülése volt a különleges, a gondolatépítő, a magyar szellemi és társadalmi tudat egészére kiterjedő tevékenység (vagy legalább is szándék). „Németh László életünk minden kérdésére választ ad!” – figyelmeztette hallgatóit Grezsa Ferenc, a szegedi főiskola tanára. Föltett és meg sem fogalmazott kérdésekre, a problémákra és összefüggésekre, múltba és jövőbe tekintő sok kérdésünkre ma is hozzá fordulhatunk a

legbiztosabb válaszáért. A legfőbb kérdés így hangzott (a saját szavaival): „...van-e értelme az adott nehézségek között az erkölcsi harcnak?” A válasz a művekben bontakozik ki, részletekben és összefogottan, megrázóan és meggyőzően. Élete munkásságát Németh László egyetlen összefüggő műnek tartotta, ahol a részletek (az egyes regények) szervesen kapcsolódnak egymáshoz, illetve a magyar társadalom egyes rétegeihez (vagy akár helyszíneihez), egymás után térképezi fel, világítja meg és teremt lehetőséget hősei (vagy inkább töprengő szereplői) továbblépésére. A „jobbitó szándék” mindvégig él műveiben, mentalitásában, olyan alkotókra, gondolkodókra hivatkozik, mint Tolsztoj vagy Gandhi, a magyar elődök és kortársak közül, mint Berzsenyi, Ady, Széchenyi vagy Móricz Zsigmond.

Jó Péter köré az egész magyar történelem fölépül a XIX. század végétől az 1940-es évig, vele együtt a magyar falu, a kis- és a nagyváros, a paraszti élet és a diáksors, az egyetlen bontakozó és botladozó tájékoztatósa. Erkölcs, szerelem, család, a bűn és a megbocsátás szerepe ebben az „életgyűjteményben” következetes, és a megoldás(ok) felé vezet, még ha a végzetszerűség sem idegen tőle. Jó és Péter – a két név a Szentírásban, az emberi gondolkodásban egyaránt értékkel bír, a felnövekvő fiatalnak is vállalnia és viselnie kell a névvel együtt járó erkölcsöt, akár teher, akár küldetés. A hét kötetre tervezett regényfüzérből csak négy folytatás készült el (*Kocsik szeptemberben*, *Az alsóvárosi búcsú*, *A szerdai fogadónap*, *A másik mester*), ebbe az ország sorsa és Németh László személyes körülményei is belejátszottak, de az írói gondolkodásmód és az emberábrázolás a következő regényekben is nyomon követhető (*Iszony*, *Égető Eszter*). Az élet felelős megtervezése (ama Németh László-i „növésterv”), az erkölcs megteremtése, követése és megkövetelése a szereplőtől és környezetétől – mindez változatlanul jelen van, működik és a Németh László-i életmű vezérelve marad: erkölcs és teljesítmény. Nem elhanyagolható társtényező, hogy Németh László orvosi végzettséggel is rendelkezett, sőt orvosi gyakorlatot is folytatott, az ember testi és lelki egészsége, ennek megteremtése és megőrzése végigkíséri életútján az író is.

Németh László 1975-ben hunyt el, a sors különös rendezése, hogy a következő esztendőben lett közismert, nyert hírnevet s talán még inkább aratott győzelmet egy azóta „hungarikummá” nemesedett termék: a Béres-csepp. Megalkotója, Béres József nehéz és keserves utat tett meg, amíg az emberi életet (testet és lelket) erősítő, megújító terméket felfedezhette, megalkothatta és elfogadtathatta a társadalommal, a szakmával, a szűk látókörű bürokrata-maffiával. Béres sorsa a századközépen jellemzőnek volt mondható: az egyéni kezdeményezés, önképzés, a gondolatok

formába öntése, és mindehhez az országvezetés támogatásának megszerzése gyakran reménytelennek bizonyult. Béres József mezőgazdasági laboratóriumvezetőként ismerte fel a nyomelemek szerepét az immunrendszer megerősítésében, a rákbetegség gyógyításában. Apparátus nem állt mögötte, felismerését kuruzslásnak minősítették, a benne bízó betegeket rendőr kergette időnként széjjel. Az államhatalom az országon kívülre akarta űzni Bérest, családját és találmányát. Béres József a fenyegetést és a felkínált külföldi milliókat elutasította, hazájának, nemzetének, rászoruló honfitársainak a hasznára akarta találmányát fordítani. A Kárpát-medence távoli tájairól keresték fel a benne bízó betegeket, Béres ingyen osztotta meg velük a terméket. A cseppek kiválóságát egyre többen hangoztatták, művészek, sportolók, szólni bátor közemberek, végül még államminiszter is. A jobbítás szándéka, a tudás és alkotás együttes ereje végül győzelemre segítette a Béres-cseppet és feltalálóját. Mondhatnánk: az erkölcs és a teljesítmény elérte méltó helyét.

De még több is történt... A magyar irodalom is felsorakozott Béres József mellett és érdekében. Fazekas István drámában tárja fel Béres hányattott sorsát, a keserves indulást az eléje emelt akadályokkal, s végül az erkölcsi, alkotói győzelmet. *A megvádolt* című színdarab műfajának megnevezése: *történelmi dráma*. A háromfelvonásos mű valóban riasztóan hiteles történelmi (ideológiai, rendszerkritikai) keresztmetszetet ad a század közepső évtizedeiről, kitekintést az alkotói szándékról, és a megvalósítással szemben felgyült mérhetetlen bizalmatlanságról. Fazekas drámája nemcsak Béres működését, szakmai és lelki vívódását tárja fel, hanem a szert (a majdani Béres-cseppet) megvalósulásra segítő csapatát, a rászorultak és elriasztottak seregét, valamint a saját hatalmától megittasult, öntelt pártbürokraták mentalitását. A dráma megjelenését eltiltották, gátolták, a színre vitelt folyamatosan akadályozták. A mű bemutatója végül 2016-ban volt, a könyvváltozat is ekkor jelent meg, mindkettő átütő sikert aratott.

Németh László és Béres József személyisége és végzett munkája nem a napi tevékenységhez hasonlít, hanem a szándékhoz, amely mindkettőt létrehozta, amellyel az életet akarja tisztábbá tenni, a gondolkodást meg-nemesíteni, a nemzet testi, lelki és szellemi közérzetét megerősíteni. „Nem a magam hasznát keresem..., eredményemmel embertársaimon akartam segíteni” – vallja az ifjabb Béres József.

Kaiser László izgalmas szellemi kalandba kezd, amikor bemutatja a végre engedélyezett dráma előadását, a szereposztást, a szerepek „üzene-tének” értelmezését, a tragédia felsötétlését és a komikum alkalmi megjelenését. Fazekas remekül alkalmaz klasszikus és modern színpadi megal-

dásokat, hogy feszesebbé, pergőbbé tegye drámáját. Kaiser rávilágít azokra az apró mozzanatokra, amelyek növelik a drámai sodrást. Mint dramaturg és színészoktató elkalauzolja az olvasót (de a nézőt is) az írott szöveg, a színpadi látvány azonosságában és a hajszálnyi, mégis fontos apró módosításokban.

A szellemi feszültség, a morális szándék, az akarat összpontosító ereje, ezek azok a tényezők, amelyek eljuttathatnak egy eszmét azokhoz, akikhez szól: egy országhoz, egy nemzethez, amelynek polgárai ugyanazon nyelven beszélnek, akik értenek a leírt vagy a kimondott szóból, a megformált mondatból, és az eszmék találkozni fognak és segítik egymást, még ha eredetileg távolról indultak is egymás felé.

(Hungarovoxx Kiadó, Bp., 2020, 99 oldal)

FANCSIK JÁNOS

Üzenet Medvesaljáról

Farkas Ottó: *Koporsó részletfizetésre*

„Apró mozaikkockák, amelyekből összeáll a múlt”: írja bevezetőjében a kötet szerkesztője. Talán a véletlennek, talán a Covid 19-nek, de lehet, hogy egyszerűen csak az élet törvényszerűségének köszönhetem, hogy kezembe került ez a Szlovákiában napvilágot látott kötet. A járvány miatt szűkebb körre szorított beszélgetésünk közben adta kölcsön egyik szomszédom, akinek „Józsi bátyának” – mint rokonnak és adatközlőnek címezve – dedikálta a szerző.

A kereken 300 oldalon mintegy száz, érdekesnél érdekesebb helytörténeti jellegű írás olvasható az adatközlők és az egyéb források megjelölésével. Az emlékek forrásvidéke a

Nógrád és Borsod határán található Palócföld része, a barkók hazája, Medvesalja és környéke. Minthogy magam is itt, az országhatár közelében, Szombathy Viktor szerint az „északi hegyek ölelésében” ettem meg kenyérem javát, a tartalomjegyzék áttekintése és az átlapozás után azonnal ismerős témák ötlöttek szemembe.

Mivel családom apai ágon feltehetően Gömörsídről került Salgótarjába, megörültem, hogy két fejezetben is olvashatok a cseviceforrásos kis településről, ahol úkapám állítólag parádés kocsis volt az uraságnál. Családom eredetéről ugyan alig lettem tájékozottabb, de szívszorító érzés fogott el a falusiak által csak „Kisasszony”-nak nevezett, a Zichy családból itt maradt, törekeny alkatú, több nyelvet beszélő, nagy műveltségű Marietta néni viszontagságos életútjának megismerésekor. Annál is inkább, mert évekkel ezelőtt, felmenőim nyomainak keresgélése közben magam is megismerhettem a lepusztult környezetben omladozó kúriát, melynek egyik zugában, a vele egy fedél alatt lakó cigány családok segítségével, zúgolódás nélkül tengette életét.

A Trianon utáni kényszerű lakóhelyváltozások miatt felerősödő patriotizmus és identitástudat, valamint a kínzó honvágy együttesének érzelvivilágát tükrözi az ugyancsak Sídról és Egyházásbástról kényszerűen elkerülő Mede és Tőre család felmenőinek életfogytig tartó ragaszkodása is a szülőföldhöz. Az egyébként tisztos megélhetést biztosító dunántúli városban megöregedő Tőre Sándor bácsinak is csak a „hazulról” hozott néhány korty csevice csillapította szomját, és a sírjába szórt maréknyi szülőföld ígérete adta meg végső nyugalját.

Több történet idézi a távoli tájakra kitelepített, szülőföldjüktől véglegesen elszakított családok, családrészek sanyarú sorsát, de akadnak tragikomikus helyzetek is a politika és a bürokrácia vadhajtásaiból fakadóan. Nem csoda, hogy a környékbeliek most is emlékeznek arra a lakodalomra, amely a tegnap még magyar Csehszlovákiában kezdődött a menyasszonyéknál, aztán másnap néhány száz méterrel arrébb, a tegnap még nem létező határon innen végződött Magyarországon, a vőlegényéknél. Csakhogy közben a határról tudomást sem vevő, nótázó lakodalmas menet után lövő fináncoknak sikerült a nagybőgőt szétlőniük. Mivel emberélet nem esett áldozatul, a gömri szokásoknak megfelelően másnapig folyt tovább a lakodalom.

Említésre méltó „Józsi bátya” esete is, aki 1942-ben az akkor még Magyarországhoz tartozó Egyházásbáston született, melynek neve Csehszlovákiához kerülve Kostelna Bašta, majd Nova Bašta lett. Felnőtt korában, nősülése előtt lakhelyén, Salgótarjánban be kellett mutatni születési anyakönyvi kivonatát. Csak nagy tortúra után, térképen megmutatva kapta meg, egyetlen példányban, egy alkalomra. Mostanában, amióta az Európai Unió tagjai vagyunk, csak úgy, kíváncsiságból ismét kísérletet tett, és meglepődött, mert szülőfaluja polgármesteri hivatalában udvariasan fogadták, leültették és kávéval kínálva megkérdezték, hány példányban kéri.

Ismerősként, örömmel fedeztem fel a vadregényes Murány-patak völgyében található Beretke fotókkal illusztrált történetét is. Annál is inkább, mert fotós társaimmal kedves ismerősökre találva magunk is jártunk arra felé, s nemcsak fényképeztük a vidéket, de fotókiállítás is rendezhettünk az éppen akkortájt gyönyörűen felújított kúriában. S most a Beretkei „Vaslady” című fejezetből részletesen is megismerhettem a Beretkey család egyik kiemelkedő tagjának, Tornallyay Margitnak a szerteágazó közösségi tevékenységét, egyik kúriájának felajánlását a nevezetes, református árvaház létesítésére. El is határoztam, ha a sors még megengedi, a helyi folklór kincseit őrző gazdája meghívásának eleget téve néhány napot egyszer még szívesen eltöltenék takaros kis vendégházában.

Eddig azt hittem, Petőfi Sándor 1845 nyarán környékünkön történt látogatásának már minden részletét ismerem, de most kiderül, hogy a vidám mulatozással, nótázással, salgóí kirándulással töltött néhány nap után a várgedei kúriában élő barátjától, Kubinyi Ruditól 200 pengő adóssággal távozott. Ezt pedig abból a közelmúltban előkerült levélből tudhatjuk meg, melyet Petőfi így kezd: *Kedves Rudim! Megbocsátasz, hogy eddig nem írtam... házasodni készültem, most pedig azért fogok kutyafuttában írni, mert megházasodtam...* Aztán egy meleg hangvételű levélben részletesen leírja, számára milyen fontos, hogy adósságát tisztességesen elrendezte. Levelét így fejezi be: *Isten veled! Csókol igaz barátod Petőfi Sándor.*

Érzelmet keltőek már csak címeik alapján is: *A megalázott hitves*, a *Koporsó részletfízetésre*, a *Szüleim menekültek, én maradtam*, a *Vak prímás* és valamennyi többi fejezet. A szerző elfogulatlanságára jellemző a *Masaryk lovászja volt*, a *Babarik kenyere*, *A kiscsikó*. A *Kastélyok történetei* című fejezet pedig mindezen túl sok új dokumentummal is gazdagít bennünket. Részletesebben azonban már csak a két, határon túli költővel készített interjút említem meg, akik Pál József főszerkesztő révén a Palócföld folyóirattal is kapcsolatba kerültek. A Palócföld mindkettőjüktől közölt verseket, és részvételükkel annak idején író-olvasó találkozót is rendezett Salgótarjánban. Az *Ardamica* Ferencsel készített interjú címe: *Fa akartam lenni, bokor lett belőlem*, a másiké: *Veres János költőnél*. Mindkét költő életútja és költői pályája nagyon göröngyös volt. Részben egyébként is pesszimizmusra hajlamos érzékeny lelki alkatukból fakadóan, de főként a kisebbségi létből fakadó, nehezen viselhető korlátok miatt. Figyelemre méltó, hogy mindkettőjük meleg szeretettel emlékezik a Palócföldre és annak akkori főszerkesztőjére, Pál Józsefre, aki felfigyelt rájuk, és barátjukként felkarolta őket, segített visszanyerni költői hitüket.

Pál József hívására – Veres János kérésére – együtt látogattuk őt meg halálos ágyán. Nem tudtam ellentmondani, mert szinte utolsó kívánságaként említette, hogy szeretné, ha „Magyarból” legalább egyszer még életében megvizsgálná őt egy belgyógyász. Udvarias formalitások közepette, szomorkás hangulatban kezdődő beszélgetésünk során sápadt arca kezdett kipirulni, feje alá magasabb párnát kért, beszéde élénkebbé vált, Pál Jóskaival belemerültek az irodalom legújabb kérdéseinek megtárgyalásába olyannyira, hogy a betegvizsgálatról majdnem megfeledkezünk. Emléklül kaptam tőle én is egy dedikált példányt a *Jéghegy* címen megjelent utolsó kötetéből.

Most, Farkas Ottó szülőföldjéről összegyűjtött, érzelmekkel áthatott helytörténeti kötetét méltatva, Veres Jánostól kapott kötetem egyik versével ajánlom az Olvasó figyelmébe.

Egyszer majd

*A közeg, melyben forgunk, járunk,
oly paranoiás, beteg,
hogy róla épeszű költőnek
nem jön tollára láttelel.
Egyszer majd – talán sokára
megkérdik: hogyan éltetek?
De én, ki közben füstté válok,
akkor már nem felelhetek*

*(Szerk.: Vojtek Katalin, Beszédés Múlt Könyvek,
Regélő Múlt Polgári Társulás, 2020)*

SZERZŐINKRŐL

- ÁDÁM TAMÁS (1954, Balassagyarmat) költő, szerkesztő, újságíró.
- BALAJTHY FERENC (1946, Mór) Vajda-díjas költő, kedvelt műfaja a gyermekvers és a szonett.
- BARÁTHI OTTÓ, DR. (1944, Hatvan) közgazdász, újság- és közíró.
- BERÉNYI KLÁRA (1974, Debrecen) költő, könyvtáros, magyar nyelv és irodalom szakos tanár.
- BORDA JÁNOS (1955, Csanytelek) helytörténész, író, helytörténeti és novelláskötetek szerzője.
- CSÁK GYÖNGYI (1950, Kisvaszar) költő, író, pedagógus.
- CSONGRÁDY BÉLA, DR. (1941, Hatvan) Madách-díjas közíró, szerkesztő, tanár.
- FANCSIK JÁNOS, DR. (1932, Salgótarján) közíró, belgyógyász-reumatológus főorvos.
- FECSKE CSABA (1948, Szögliget) József Attila-díjas költő, publicista.
- ISTENES TIBOR (1972, Budapest) költő, író, esztéta, az Art'húr Irodalmi Kávéház szerkesztője.
- JÓNA DÁVID (1968, Budapest) költő, az Art'húr Irodalmi Kávéház alapítója, szerkesztője.
- JUHÁSZ LÁSZLÓ (1958, Salgótarján) a MNL Nógrád Megyei Levéltárának munkatársa.
- KARAFFA GYULA (1964, Nyíregyháza) költő, meseíró, a Börzsönyi Helikon szerkesztője.
- KOCZÓ JÓZSEF, DR. (1950, Perőcsény) helytörténész, nyugalmazott iskolaigazgató, Vámosmikola díszpolgára.
- KONYÁRI MÓNIKA (1971, Debrecen) költő, az Art'húr Irodalmi Kávéház szerkesztője.
- KOVÁCS BALÁZS (1997, Salgótarján) helytörténész és a Kádár-korszak kutatója.
- LUKÁTS JÁNOS (1943, Budapest) magyar-könyvtár szakos bölcsész.
- MONOSTORI TIBOR, DR. (1982, Székesfehérvár) közgazdász, történész, hispanista, a Korona „Lendület” kutatócsoportjának tagja.
- NAGY ANTAL RÓBERT (1974, Keszthely) pedagógus, költő.
- NAGY ZSÓFIA (1962, Nagykürtös, Vefkly Krtiő) felvidéki gasztroszakértő, gasztroblogger, rovatszerkesztő, ételkritikus.
- OLASZKA SÁNDOR (1989, Salgótarján) Somoskőújfaluban élő író.
- SULYOK LÁSZLÓ (1944, Nagybátony) magyar-történelem szakos középiskolai tanár, kulturális újságíró.
- SZENOGRÁDI FERENC (1938, Szécsény) Veres Pálné-díjas tanár, újságíró, helytörténeti kutató.
- SZENTJÁNOSI CSABA (1965, Budapest) költő, az Art'húr Irodalmi Kávéház szerkesztője.

A borító Krasznainé Konczili Éva a *Hűség* (70x100 cm, akril-vászon) és a *Jónás* (70x100 cm, akril-farost) című festményeinek felhasználásával készült. A borító belső oldalain látható alkotások: *Áldozat* (80x105 cm, akril-farost), *Csatalovak* (80x105 akril-farost).

Főszerkesztő:
DR. GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

Főmunkatárs:
DR. CSONGRÁDY BÉLA
NAGY PÁL (Párizs)

Képzőművészeti szakértő:
KELE SZABÓ ÁGNES

Borítótervező:
RÁDULY CSABA

Online szerkesztő:
TAJTI BÁLINT

Tördelőszerkesztő:
HERNÁDINÉ
BAKOS MARIANNA

Kiadja: Balassi Bálint Megyei Könyvtár (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)
Felelős kiadó: MOLNÁR ÉVA igazgató

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlése

A lap díjai:

Nógrád Megye Madách-díja Salgótarján Pro Urbe-díja
Nógrád Megyei Értéktár „Nógrádikuma”

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ♦ Telefon: 32/521–560 ♦ Fax: 32/521–555
Internet: www.palocfold.wordpress.com ♦ Elektronikus cím: palocfold@bbmk.hu
Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ♦ Egy szám ára: 500,- Ft ♦
Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban és az elérhetőségeinken.
A Palócfold Könyvek sorozatban megjelent könyvek ugyanitt megrendelhetők. ♦
Kéziratokat és rajzokat megőrünk, de nem küldünk vissza.
ISSN 0555-8867 ♦ INDEX 25925

Palócföld

IRODAIMI MŰVÉSZETI KÖZLELETI FOLYÓIRAT

Ára: 500 Ft

21002

9 770555 886008